

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука
Година XVII
Број 2/21

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова Републике Српске

За издавача: министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: др Миле Шикман

Редакциони одбор: др Бранка Савић, члан
др Душко Вејновић, члан
др Предраг Теранић, члан
др Стево Иветић, члан
др Горан Амићић, члан
др Желимир Шкрбић, члан
PhD Marek Fałdowski, члан
др Оливер Бачановић, члан
др Саша Мијалковић, члан
др Божидар Оташевић, члан
др Зоран Ђурђевић, члан
др Михајло Манић, члан

Секретаријат: Адријана Митрић
Јелена Шкрбић

Лектор: Јелена Шкрбић
Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
имејл: casopis.bpg@education.muprs.org;
casopisvsup@gmail.com

Тираж: 300 примјерака
Штампа: Графид д.о.о. Бања Лука
За штампарију: Бранислав Иванковић

ISSN: 1840-0698

УДК: 351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

У складу са одредбама Правилника о публикавању научних публикација, часопис „Безбједност-Полиција-Грађани“ налази се у трећој категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

ЕДУКАЦИЈА МЛАДИХ ЗА ЛИДЕРСТВО У КРИЗНОМ МЕНАЏМЕНТУ <i>Проф. др Зоран Кековић</i>	3
НАСТАНАК И ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА ЕВРОПСКЕ СЛУЖБЕ ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ <i>Доц. др Мања Ђурић Џакић</i>	19
НОВЕ СИНТЕТИЧКЕ ДРОГЕ / ДИЗАЈНИРАНЕ ДРОГЕ <i>Доц. др Ранка Прерад</i>	31
СИРОМАШТВО И БЕЗБЈЕДНОСТ <i>Доц. др Дражан Еркић, Проф. др Ацо Бобић, Проф. др Мирослав Баљак</i>	39

СТРУЧНИ РАДОВИ

НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ УНУТРАШЊЕ КОНТРОЛЕ ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНЕ АГЕНЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ <i>Доц. др Дејан Лабовић, МА Зоран Марјановић</i>	53
ПРОЦЈЕНА УГРОЖЕНОСТИ У ПОСЛОВАЊУ ГОТОВИМ НОВЦЕМ И ДРУГИМ ВРИЈЕДНОСТИМА <i>Др Драгиша Јуришић, Др Горан Максимовић</i>	65
КРИВИЧНО ДЈЕЛО УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ И ЊЕГОВА ОБИЉЕЖЈА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И СРБИЈЕ <i>Александар Ђекић, МА</i>	85
УГРОЖАВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ОРГАНИЗОВАНИМ КРИМИНАЛИТЕТОМ <i>Тања Кљајић</i>	109

ПРИКАЗИ

ПРИКАЗ КЊИГЕ „NE VIS IN IDEM У КАЗНЕНИМ
ПОСТУПЦИМА“ АУТОРИЦЕ ДОЦ. ДР МИЛИЈАНЕ БУХЕ

Проф. др Миле Шикман..... 127

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

-УПУТСТВО АУТОРИМА- 131

ПОШТОВАНИ ЧИТАОЦИ,

Пред Вама је број 2/2021 часописа „Безбједност – полиција – грађани”, а обилује како научним тако и стручним радовима. Објављени су радови који задовољавају постављене критеријуме науке и струке, али и техничког уређења и стандардизованог стила писања и цитирања, тј. правила АПА стандарда. У овом броју објављујемо четири прегледна рада, четири стручна рада, а заступљена је и рубрика Приказ.

У првом чланку аутора Зорана Кековића под насловом „Едукација младих за лидерство у кризном менаџменту” представљени су најзначајнији пре-кризни, изазови лидерству у одговору на кризу и пост-кризни изазови лидерству. Аутор наглашава значај постојања адекватног организационог оквира, спремности у погледу опремљености и оспособљености те спремности „лидера” да се нађу у улози кризних лидера.

Аутор рада „Настанак и организациона структура Европске службе за спољне послове” доц. др Мања Ђурић Џакић анализира значај и улогу Европске службе за спољне послове полазећи од њеног настанка Уговором из Лисабона, организације, финансирања и дипломатског карактера.

Трећи рад „Нове синтетичке дроге / дизајниране дроге” доц. др Ранке Прерад говори о новим психоактивним супстанцама које имају способност стимулације или депресије ЦНС-а (централног нервног система), што доводи до халуцинација, промјене моторичких функција, размишљања, перцепције, свијести или расположења. Аутор сматра да је успешно сузбијање ширења синтетичких дрога могуће постићи константном едукацијом запослених на одјелима за сузбијање наркотика, као и стриктном контролом интернетских пошиљки које долазе првенствено из Кине.

Циљ научног рада „Сиромаштво и безбједност” аутора доц. др Дражана Еркића, проф. др Аце Бобића и проф. др Мирослава Баљка јесте да појмовно одреди безбједност и сиромаштво, затим да укаже на узроке који доводе до сиромаштва, као и саму рефлексiju сиромаштва на стање безбједности, са посебним освртом на период глобализације.

Доц. др Дејан Лабовић и Зоран Марјановић, ма у раду „Нормативни аспекти унутрашње контроле Војнобезбедносне агенције Републике Србије” приказују нормативно одређење контролног механизма Војнобезбедносне агенције као ресорне контраобавештајне службе и дефинишу значај унутрашње контроле у функционисању агенције.

Стручни рад „Процјена угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима” кроз практично искуство аутора др Драгише Јуришића и др Горана Максимовића, у изради наведених процјена и кроз истраживање односа степена угрожености објеката обвезника Закона (кладионица) према локацији, развијености и величини општина, доноси одређене препоруке везане за измјене закона и прилагођавање правилника потребама процјењивача на терену.

У раду Александра Ђекића, ма „Кривично дјело угрожавање сигурности и његова обиљежја у кривичном закондавству Републике Српске и Србије” разматрају се битна обиљежја кривичног дјела угрожавање сигурности као кривичног дјела прописаног кривичноправним законодавством Републике Српске и Републике Србије, а представљен је и законски основ прописан како у Републици Српској тако и у Републици Србији, са посебном пажњом на квалификаторне облике.

Тања Кљајић написала је рад под називом „Угрожавање националне безбједности организованим криминалитетом” чији је циљ извођење општих закључака о посљедицама организованог криминалитета по националну безбједност. У раду је извршен и преглед институционалних капацитета Републике Српске за борбу против организованог криминалитета.

У овом броју часописа публиковали смо и приказ књиге „NE BIS IN IDEM У КАЗНЕНИМ ПОСТУПЦИМА“ ауторике доц. др Милијане Бухе који је са посебном пажњом представио проф. др Миле Шикман.

Овим путем се захваљујемо свим ауторима на чланцима, као и рецензентима који су својим сугестијама допринијели унапређењу радова. Такође, позивамо све заинтересоване да нам шаљу радове за објављивање у нашем часопису.

У Бањој Луци, децембар 2021. године

Главни и одговорни уредник
проф. др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

ЕДУКАЦИЈА МЛАДИХ ЗА ЛИДЕРСТВО У КРИЗНОМ МЕНАЏМЕНТУ

Проф. др Зоран Кековић¹

Апстракт: Превенција, припрема и опоравак од криза несумњиво представљају неизоставан елемент за подизање опште безбедносне културе. Но, и даље актуелна КОВИД-19 кризна ситуација „огољава“ још једну димензију кризног менаџмента која се чини једним од водећих узрока независног следа догађаја у претходне готово две године – кризно лидерство. Кризно лидерство, уз уважавање припадајуће му социјалне и психолошке компоненте, преваходно треба посматрати као експертски приступ управљању кризама примарно заснован на поседовању потребних знања и вештина, а потом и особина и искуства. Стога се чини оправданим претпоставити да би бенефити упознавања студентске (ако не и ученичке) популације са базичним знањима и вештинама које подразумева кризно лидерство били многоструки. Суштина ове претпоставке заснива се на тврдњи да би исправно препознавање примера добре и лоше праксе кризног лидерства, нужних предуслова који морају бити испуњени од стране лидерства да би се адекватно управљало неком кризном и постојећим модалитетом који стоје на располагању у таквим ситуацијама, нужно резултирало подизањем општег нивоа безбедносне културе сваког ко се у кризној ситуацији нађе. Додатно, препознавањем особина и способности које одликују квалитетно кризно лидерство код студената или ученика допринело би њиховом даљем неговању и развоју. Коначно, афирмисањем и промоцијом пожељних образаца и основних постулата лидерства у управљању кризама остварио би се значајан напредак ка постизању друштвеног амбијента који би представљао погодно тле за унапређење безбедносне културе друштва у целини. Имајући у виду ове очекиване дугорочне користи од увођења садржаја у вези са кризним лидерством у наставне програме, у раду су

¹ Факултет безбедности, Универзитет у Београду, имејл: zorankekovic@yahoo.com.

представљени најзначајнији пре-кризни, изазови лидерству у одговору на кризу и пост-кризни изазови лидерству.

Кључне речи: кризни менаџмент, лидерство, едукација, безбедносна култура.

УВОД

На значај унапређења безбедносне културе младих посредством различитих програма едукације указивано је од стране академске заједнице током последње деценије и дуже. Оно представља једно од кључних питања око којих је постигнут консензус између ученичке и студентске популације, са једне, и просветног и безбедносног сектора, са друге стране. Па ипак, у овоме тренутку нити је садржај безбедносне културе инкорпорирани на адекватан начин и у довољној мери у програме образовних установа било ког нивоа (основношколског, средњошколског или високошколског), нити су присутне назнаке да ће до тога у ближој будућности доћи.

Наиме, откако је 1994. године из програма секундарног и терцијарног степена образовања избачена „предвојничка обука“, једини вид едукације из области безбедности који су ученици и студенти могли стећи јесте у оквиру часова организованих за студенте средњих школа на којима су упознавани са основним темама у вези са личном и колективном безбедношћу, 2019. године (Вјелажас, Филипović, 2021: 182). Године 2014. Министарство одбране предложило је поновно увођење садржаја безбедносне културе у образовне установе, са акцентом на стицање основних знања у вези са одбраном земље. Најновија литература обилује научним радовима у којима се инсистира на едукацији младих свих доба о различитим савременим безбедносним изазовима, ризицима и претњама, попут педофилије, сајбер насиља, тероризма и екстремизма, проституције, трговине људима, наркоманије и других облика зависности и сл. Интересантно је, међутим, како то закључује проф. др Желимир Кешетовић у свом раду „Образовање за кризе и катастрофе – Императив у друштву ризика“ објављеном ове године, а на основу увида у расположиве релевантне изворе, да „тема образовања и обуке за кризно управљање није обрађивана, како у академској заједници у Републици Србији, тако ни у земљама у окружењу“, са изузетком једне монографије и неколицине радова који се налазе у индиректној вези са овом проблематиком (Kešetović, 2021: 130). Супротно наведеном, у значајном броју развијених земаља ова тема је заступљена у академској литератури (нпр. Alexander, 2003; Waugh, Sadiq, 2011), те се у наставним плановима и програмима већ од предшколског

образовања припреми за кризе и катастрофе посвећује значајна пажња (Kešetović, 2021: 129).

Говорећи о кризном менаџменту, међу теоретичарима је начелно опште-прихваћено посматрање овог процеса кроз призму четири временски, функционално и циљно оријентисане фазе – превенцију/митигацију, спремност, одговор и опоравак. Последишно, и претпостављени наставни садржај који би се односио на управљање кризама требало би да буде организован складно овој динамици. Превенција криза, као и припрема и опоравак од криза, несумњиво представљају неизоставан елемент за подизање опште безбедносне културе. Но, и даље актуелна КОВИД-19 кризна ситуација „огољава“ још једну димензију кризног менаџмента која се чини једним од водећих узрока незавидног следа догађаја у претходне готово две године – кризно лидерство или лидерство у кризи. Кризно лидерство, уз уважавање припадајуће му социјалне и психолошке компоненте, превасходно треба посматрати као експертски приступ управљању кризама примарно заснован на поседовању потребних знања и вештина, а потом и особина и искуства. Имајући ово у виду, чини се основаним закључити да би се тематика кризног лидерства морала препознати као део наставног садржаја, барем на нивоу високошколског (ако не и средњошколског) образовања, а како би се код младих благовремено кренуло са усвајањем базичних знања и вештина, те неговањем и афирмисањем лидерских особина. Стога се у даљем раду настоји презентовати материја која на један специфичан начин у дугорочној перспективи може допринети подизању безбедносне културе младих.

КРИЗНО ЛИДЕРСТВО КАО ТЕМА САДРЖАЈА О БЕЗБЕДНОСНОЈ КУЛТУРИ МЛАДИХ

Последње две деценије обележене су стављањем питања кризног лидерства или лидерства у кризама у истраживачки фокус од стране бројних академика и експерата. Заједничка нит већине ових истраживачких подухвата и резултирајућих научних радова представља покушај реконцептуализације традиционалног лидерства и покушај креације алтернативног модела који би се показао као најкомпатабилнији за управљање модерним кризама. Јасно, конкретни контекст дискусије о најваљанијем моделу лидерства условљен је професионалном оријентацијом или доменом научног рада самих аутора. Тако се говорило о харизматичном и трансформационом лидерству (Pillai, 2013), „робовском“ (*servant*) и алоstaticком лидерству (Fernandez, Shaw, 2020), директивном, трансакционом, когнитивном и трансформационом лидерству (Bhaduri, 2019), или се пак

акцентовала потреба лидера за контролом (*leader's need for control*) насупрот осетљивости лидера на контекст (*leader's sensitivity to context*) (Preston, Herman, 2004; Boin, Hart, McConnell, Preston, 2010), а нарочити значај придавао се и појму когниције (*cognition*) (Albert, Papp, 2001; Salas, Klein, 2001; Comfort, 2007).

Чињеница да и државе, друштва и организације морају развијати лидерске компетенције и неговати културу отпорности на кризе (Bhaduri, 2019), те да већина извршилаца одговора на кризу није прошла формалну обуку нити имају искуства које би им омогућило знања, вештине и способности да делују као кризни лидери (Wooten, James, 2008), мотивисала је, како је истакнуто, различите експерте да приступе анализирању досадашњих модела кризног лидерства, са циљем креирања каквог иновативног, боље прилагођеног околностима и подобнијег за управљање модерним кризама. Модели су варирали у зависности од тога да ли су као доминантни критеријуми поимане особине, вештине или активности, но, закључак је већином исти – кризно лидерство мора бити осетљиво на ризике (*risk-sensitive*) и спремно на кризе (*crisis-prepared*). Без претензија ка изради каквог “новог” модела лидерства, а с обзиром на чињеницу да већина поменутих модела представља питање варијације, или прецизније доминације једног својства лидерства науштрб других, тј. приоритизацију одређене активности, те не улазећи у продубљенију анализу предложених модела, покушаћемо да укажемо на најзначајније конкретне задатке лидера у кризама, на потребне вештине, знања и персоналне атрибуте истих, али и на предуслове постизања максималне ефективности кризног лидерства. Све наведено је у циљу јачања резилијентности друштва и његове отпорности на кризе, и то кроз призму, примарно, јачања спремности (*pre-crisis*), ваљаног одговора (*crisis-response*), као и пожељног приступа опоравку од кризе (*recovery*), као кључним фазама управљања ризицима и кризама уопште.

МОДЕЛИ КРИЗНОГ ЛИДЕРСТВА

Литература познаје неколико модела капацитета резилијентности који се могу односити на кризно лидерство, па можемо говорити о апсорптивним, респонзивним и адаптивним капацитетима (McCrystal, 2020), капацитетима за спремност, одговор, опоравак, адаптацију и трансформацију (Oxley, 2020), или пак превентивним, апсорптивним, адаптивним и ресторативним капацитетима (Keković, Ninković, 2020). Најпрактичнијим и најпотпунијим за примену на проблематику кризног лидерства чине се, међутим, два различита модела резилијентности, чије би сједињавање (уз

одређене допуне и модификације) резултирало ваљаним оквиром за идентификацију резилијентног кризног лидерства.

У првом случају мислимо на карактеристике садржане у Херингбоуновом (*Herringbone*) моделу резилијентности (Gibson, Tarrant, 2010). Реч је о *acuity* (високом степену осетљивости на промене и разумевању прошлости, праћењу садашњости и предвиђању будућности), затим *ambiguity tolerance* (способности доношења одлука и деловања и у условима високе неизвесности), креативности и агилности (решавањем проблема на иновативне начине, брзином која одговара волатилности), способности рада под притиском (људи, процеси и инфраструктура настављају са функционисањем и у условима изражених захтева и неизвесности), и способности учења (способност извлачења лекција из свог или туђег искуства како би се боље управљало ситуацијом, а нарочито њихово коришћење у реалном времену) (Gibson, Tarrant, 2010: 9).

Други поменути модел је атрибутивни (*Attributional*) модел резилијентности који полази од вредности и атрибута лидерства који креирају организациону културу и *acuity* (у смислу разумевања и осетљивости на интерне и екстерне промене). Ово даље води ка ближој интеграцији одвојених делова кроз „ланац међузависности“, омогућавајући им да кооперативно делују у правцу остварења постављених циљева. Деловање различитих елемената омогућено је посредством отворене, адекватне и искрене комуникације која истовремено омогућава и разумевање и ствара свест о томе како ризици настају и мењају се. Коначно, на овај начин се доприноси јачању способности учења из пређашњих искустава, те стварању агилности неопходне за одговор и адаптацију на волатилно окружење. Значај атрибутивног модела резилијентности огледа се у чињеници да се њиме скреће пажња на често занемарене „меке“ (*soft*) елементе резилијентности.

Овим моделима додали бисмо још и захтев за адаптивношћу, у смислу да резилијентне стратегије морају одговарати културном контексту да би биле успешне (McCrystal, 2020), као и флексибилношћу да се напусте оквири оригиналних параметара у одговору на променљиве околности (Gibson, Tarrant, 2010: 10). Коначно, не смеју се сметнути са ума и захтеви – *think on the feet* и *think local*, а будући да су и ризици и резилијентност „локално конфигурисани, те морају бити и локално управљани“ (Oxley, 2020).

Коначно, за резилијентно кризно лидерство које подразумева „креирање јасне стратешке усмерености на основу разумевања ризика, оснаживање других да имплементирају стратешку визију и успостављање повећења“, неопходно је „развијање и јачање правих вештина за ефективно идентификовање, процену, одговор и опоравак у реалном времену“

(Gibson, Tarrant, 2010: 8), али и организациона култура која је подстица-на „одозго“ (*top-down*) а подржавана „одоздо“ (*bottom-up*).

ПРЕ-КРИЗНИ ИЗАЗОВИ ЛИДЕРСТВУ

За потребе ваљаног структурирања ове материје у прегледан, концизан и практично применљив едукативни садржај, можемо говорити о пре-кризном (*pre-crisis*) контексту и контексту одговора на кризу (*crisis-response*). У првом случају, реч је о јачању резилијентности (тима и спремности на кризу) као предуслову за адекватно управљање кризом од стране лидера, докле је у другом случају (знатно тежем и неизвеснијем, уз потенцијално мање ефекте или бар веће улагање напора, ресурса и капацитета) реч о управљању кризном ситуацијом од стране лидера у складу са захтевима резилијентности, или, другачије речено, у правцу остварења циљева које резилијентност по себи подразумева.

Говорећи о пре-кризним изазовима, ми заправо мислимо на све оне неостварене предуслове за ефективно управљање кризом када она наступи. Према се у контексту неспремности може говорити и о широј, друштвеној неспремности, неспремности политичких лидера, сасвим конкретних специјалности (већ у зависности од природе кризе), ограничићемо се на непостојање адекватног организационог оквира, неспремност у погледу опремљености и оспособљености (капацитети и ресурси), те, конечно, неспремности „лидера“ да се нађу у улози кризних лидера.

Неосновано би било (чак и контрапродуктивно) унапред задавати организациони оквир управљања кризама који би био универзално применљив и подједнако ефективан у различитим државама, па и организацијама, будући да такав не постоји. Док ће неким државама и друштвима погодовати централизовано управљање, са неким то неће бити случај. Такође, одговор на сасвим специфичне кризе може захтевати нижи или виши степен децентрализације у управљању. Па ипак, постоји неколико начела којих се ваља придржавати, уважавајући захтеве које „диктирају“ трендови уочени у модерним кризама.

Први захтев који се намеће јесте усклађивање организационе структуре са локалним карактеристикама, односно са конкретним особеностима, могућностима, капацитетима и ресурсима једне државе или организације, укључујући ту и „менталитет“ народа који је чини (или запослених лица ако је реч о организацији). „Преузимање“ организационих модела неке друге државе без вршења потребних модификација и адаптација, која је демографски, институционално, политиколошки или социо-психолошки значајно различита, свакако неће дати исте, а вероватно ни сличне ре-

зултате. Неопходно је, такође, истаћи значај мултидисциплинарног и мултисекторског приступа управљању кризом, односно значај кооперативности и сарадње свих релевантних субјеката (укључујући и јавни, приватни и цивилни сектор). Друго, идентификовањем кризе као суштински безбедносног питања, уочава се изостанак експертског приступа управљању кризом. Стога се, као наредни захтев, осим политичких руководилаца и експерата надлежних за решавање проблема које конкретна криза производи, намеће и уважавање потребе за укључивањем лица компетентних за бављење безбедносном проблематиком (превасходно кризних менаџера).

Овиме долазимо и до општеприсутног изазова оличеног у чињеници да се у условима кризе на позицији лидера уобичајено задржавају политички лидери, или се пак ова улога делегира надлежним експертима. У складу са претходно наведеним, сугерише се пре-кризно планирање тима за управљање кризом, на челу са кризним менаџером, односно лицем које заиста и поседује потребна знања, вештине, и што је нарочито пожељно, искуство у управљању кризама. Дакле, осим подразумеваних способности попут одговорности, способности рада под притиском и *ambiguity tolerance*, поузданости и сличних, од кризних лидера очекује се и да поседују општа и специфична знања потребна за самостално обављање послова кризног менаџера, односно да темељно познају и разумеју безбедносне трендове и појаве, те критички процењују властита и туђа искуства из криза, благовремено идентификују ране индикаторе наступајућег кризног сценарија, не би ли били способни за решавање теоријских и практичних безбедносних проблема који искрсавају у кризним околностима. Кризни лидери, стога, морају бити компетентни за обављање најсложенијих безбедносних послова и задатака, и то под снажним притиском који производе висок степен неизвесности и динамика окружења.

Најзад, спремност капацитета и ресурса за кризу може се посматрати двојачко. Са једне стране, под превентивном делатношћу може се посматрати задовољавање минималних услова оспособљености свих релевантних актера, односно свих оних актера значајних за управљање кризом, као и задовољавање минималних услова опремљености кадровским, материјалним, техничким, технолошким и инфраструктурним ресурсима и капацитетима. Са друге стране, у контексту стратешког планирања, може се говорити и о пре-кризном планирању базираном на ресурсима (*resource-based planning*), у смислу „преласка” на унапред обезбеђене ресурсе и капацитете у случају наступања кризе, тј. на планирање алокације ресурса и капацитета у случају да се за тим јави потреба.

ИЗАЗОВИ ЛИДЕРСТВУ У ОДГОВОРУ НА КРИЗУ

Вештине и способности кризних лидера

Acuity, како је већ истакнуто, подразумева троструку способност кризног лидера – да учи из властитог и туђег искуства препознајући примере „добре праксе” и уочавајући почињене грешке, да идентификује промене у окружењу готово истовремено са њиховим избијањем ради правовременог одговора, те да благовремено препозна „сигнале” који указују на даљи ток кризе, да на основу присутних индикатора „предвиди” промене, односно да постане „осетљив” на динамику кризе. Ово је нарочито значајно уколико се у виду има уобичајена пракса да се управо у периодима инкубације очигледни „знакови” превиђају, погрешно интерпретирају или пак игноришу. Даље, говорећи о способности учења, сугерише се истовремено искоришћавање предности пређашњих искустава из криза, али и информисање о начинима на које друге државе или организације управљају кризом, не би ли се и из туђег примера управљања актуелном кризом извукла „поучна” лекција. Од кризних лидера очекује се да буду и креативни и агилни, али и флексибилни и спремни за адаптацију у сваком значењу тих атрибута. Лидери морају бити довољно флексибилни да се прилагоде свакој новонасталој околности, али и креативни и иновативни, односно довољно „отворени” да мислећи и имагинативно приступе решавању насталог проблема, не ограничавајући се ригидним и крутим, конвенционално прихваћеним приступима.

Управљање временом, управљање информацијама и кризно комуницирање

Адекватно управљање временом у условима кризе представља способност лидера која је у директној вези са осталим кључним способностима, попут управљања информацијама, приоритетима, транзицијом, али и кризним тимом. Такође, постојање или изостанак ове способности лидера остварује круцијалне ефекте на коначне резултате донетих одлука и спроведених мера, односно од начина на који лидер управља „временом” зависи да ли ће одлуке бити донете и мере спроведене благовремено, са закашњењем, или пак преурањено. Предуслови које је у условима кризе потребно испунити да би се конкретна одлука донела или мера спровела зависе од низа конкретних чинилаца и подложни су сталној промени, те је за управљање временом потребна континуирана процена свих релевантних фактора из окружења, али и евалуација већ донетих одлука и

мера, ради, по потреби, њихове ревизије. Ваљаност управљања временом од стране лидера може се оценити анализом одговора на следећа питања: колико времена је потребно да препознамо/ признамо кризу, колико времена је протекло од идентификовања кризе до доношења одлуке, као и колики је временски размак од доношења одлуке до њене примене. Као кључни изазов у овом погледу намеће се чињеница да се од момента препознавања кризе до организованог напора да се њоме управља губи драгоцено време као последица потребе за прикупљањем релевантних информација од значаја за процес одлучивања (Кековић, 2020).

Када је реч о управљању информацијама у кризним условима, мисли се на начин коришћења информација као основе за доношење одлука. Квалитет управљања информацијама директно је условљен тиме да ли постоји информациони дефицит или суфицит (пренатрпаност информацијама), као и могућностима оцене релевантности и поузданости (истинитости) расположивих информација (Кековић, 2020). Будући да подаци уобичајено долазе из многоструких различитих извора, неопходно је њихово сортирање најпре у односу на степен поузданости, а потом према критеријуму релевантности, не би ли се, коначно, из обиља различитих, па и контрадикторних информација са којима се доносиоци одлука у кризним условима константно суочавају, дошло до оптималног броја релевантних и високо поузданих података подобних да буду основа за доношење даљих одлука.

Осим управљања временом и информацијама као ресурсима за управљање кризом, круцијалну улогу у одлучивању поседује и способност адекватног комуницирања. У том смислу, говоримо о два аспекта комуницирања – први се односи на комуницирање унутар чланова тима и међу нивоима (стратешки, тактички и оперативни), а други на екстерно управљање информацијама, односно комуницирање између управљачких структура и шире јавности. Предуслови ефективног кризног комуницирања, у вези са првим аспектом, јесу непостојање баријера у информационим токовима о ризицима (при чему је императив одржати кретање кроз цео систем у условима притиска и вишеструких приоритета), те способност, компетентност и сензибилност за препознавање и комуницирање ризика (у погледу препознавања ризика, примене научених лекција, примене планова и одлука, координације послова и операција, комуникације употребом егзактног и разумљивог језика, као и усклађивања језика са комуникационим технологијама). У вези са другим аспектом комуницирања у кризним условима, односно комуникацијом између лидерства и јавности, неопходна је примена начела транспарентности, због већ представљеног значаја јавног поверења на спровођење донетих одлука и мера од стране јавности, од чега, напослетку, у највећем обиму

и зависи коначни скор управљања кризом. Такође, потребно је придати одговарајућу пажњу и управљању медијским садржајем, на начин који ће медије чинити „савезницима” у суочавању са кризом уместо уобичајеног извора страха, конфузије, па и фрустрације и отпора према одлукама лидера. Имајући у виду деструктивни потенцијал манипулације информацијама, прикривања информација, односно израженог постојања дезинформација и контрадикторних информација, нарочито у условима свеprisутне изложености утицају масовних медија, чини се дискутабилним разлог из ког се у пракси и даље потцењују позитивни ефекти транспарентног и отвореног наступа кризног лидерства у односу са широм јавности.

Управљање приоритетима и управљање транзицијом; истовремено постојање више кризних ситуација

Као један од кључних изазова у управљању приоритетима намеће се чињеница да у кризним условима уобичајено долази до конфликта краткорочних и дугорочних циљева. Док неке од донетих мера краткорочно могу испољити значајне позитивне ефекте, оне уобичајено имају негативне импликације на дугорочном плану. Стога се лидери налазе пред изазовом да ли да се одреде за приступ предострожности (*precautionary*) који подразумева иницијалну примену ригорозних рестриктивних мера, ризикујући тиме да се суоче са отпором од стране оних чијим интересима овакве одлуке иду на штету, или да превагне тежња за сигурношћу властите позиције уживањем подршке шире јавности, на тај начин што ће приликом доношења одлука више рачуна водити о тренутним интересима већине заинтересованих лица него о дугорочним ефектима одабраног одговора на кризу.

Говорећи о управљању приоритетима, потребно је указати и на изазов са којим се суочавају доносиоци одлука у ситуацијама у којим (а што је неминовно) долази до сукоба интереса представника сфера које трпе најјаче „ударе” кризе (у актуелном случају КОВИД-19, политике, здравства и економије). Тада се лидери налазе пред дилемом будући да одређење за било које од решења које примарно иде у корист једној сфери, односно давање приоритета остварењу једнога циља, истовремено бива науштрб других циљева. Премда би начелно примат требало да има циљ заштите живота и здравља, у условима изражених социјалних немира као резултата драматичних економских последица, или пак „пољуљано” ауторитета лидера и отпора грађана према донетим мерама, у пракси управљање приоритетима неретко бива условљено „замагљеним” партикуларним интересима или политичким аспирацијама, пре него засновано на објектив-

ним чињеницама, експертским мишљењима, или вољи већине. Све наведено долази до нарочитог изражаја када је реч о деликатном процесу управљања транзицијом.

Најзад, неопходно је указати и на све присутнији изазов са којим се суочавају лидери у условима криза, а односи се на чињеницу да кризни догађај никада не егзистира изоловано, већ представља потенцијал за даљу кумулацију деструктивних потенцијала која, уобичајено, води ка трансформацији иницијалне природе кризе, односно ка њеном „преливању” и на друге сфере државе и друштва. У том смислу, стратешка визија лидера мора подразумевати и могућност да примарне негативне последице кризе резултирају сасвим новим кризним „жариштима”, ширећи домене штетних утицаја. Такође, при усмеравању на актуелну кризну ситуацију, мора се оставити довољно „простора” и за могућности испољавања сасвим неповезаних криза, као што је то случај са последицама догађаја који су се десили паралелно са трајањем пандемије (пр. земљотрес у Загребу, поплаве у Индији, олујни ветрови, масовни социјални нереди у УСА, протести након индустријске катастрофе у Бејруту итд.). Истовремено постојање две, па и више, по свом пореклу, природи и захтевима за одговором, различитих криза представља нарочито отежавајућу околност лидерима, најпре у погледу управљања приоритетима.

Управљање кризним тимом

Анализом досадашњег одговора на кризе, како пређашњих тако и актуелне, закључујемо да је неопходна потреба и за редизајнирањем уобичајених организационих модела кризних управљачких структура. Па ипак, ограничени темом и захтевима у погледу обима рада, на овом месту нећемо улазити у продубљеније разматрање ове проблематике, већ ћемо се задржати на констатацији да је модификација постојећих или креирање нових организационих модела нужно најпре због ученог изостанка експертског приступа управљању кризом, односно лица компетентног за управљање најсложенијим безбедносним проблемима (а на основу полазне претпоставке да је криза суштински безбедносно питање). Међутим, без обзира на састав и организациону структуру кризног лидерства, може се идентификовати неколико изазова у вези са управљањем кризним тимом у најопштијем смислу.

Предуслов за адекватно управљање кризним тимом јесте постојање организационе културе која негује интероперабилност, кооперативност, посвећеност и мотивисаност, односно која почива на заједничким вредностима свих чланова тима. Следећи предуслов подразумева да структура, улоге и начин рада одражавају текуће потребе и буду усклађени са по-

стављеним приоритетима у управљању кризом. Саставу и броју чланова кризног тима (а што су променљиве вредности директно зависне од природе кризе) мора бити прилагођен и начин рада и одлучивања, уважавајући постојеће разлике међу њима. Међу питањима од којих у значајном обиму зависи управљање кризним тимом јесу: колико кључних заинтересованих страна је потребно да се одржи функционалност и ефикасност тима, да ли постоји заједничка оперативна слика, који су заједнички приоритети, те да ли постоје расположиви ресурси и у којој мери су валидне процене капацитета на које се може рачунати у одговору на кризу. Коначно, способност да се креирају капацитети зависиће од процене релевантног мултиорганизационог оквира/мреже управљања кризом (*EMON- Emergent Multi Organization Network*) (Keković, 2020).

ПОСТ-КРИЗНИ ИЗАЗОВИ ЛИДЕРСТВУ

Пост-кризни (*post-crisis*) изазови јесу изазови који се појављују већ у фази опоравка од кризе. Стратешку визију опоравка лидер би требало да поседује много пре него што кризни услови престану, односно све активности спровођене у склопу одговора на кризу морају бити у сагласју са претпостављеним дугорочним циљевима опоравка. Чини се да су изазови кризног лидерства у овој фази управљања кризом и најизраженији, а будући да коначни циљ више не представља само повраћај у пређашње (пре-кризно) стање, тј. у услове „нормалног“ функционисања, већ се намеће и потреба, у складу са постулатима резилентности и крилатицама *build back better* и *surviving and thriving*, да се друштво или организација по изласку из кризе усмере у правцу прогреса. У том смислу говоримо о претварању неповољности у прилике.

Изградња и јачање резилентности путем опоравка заправо подразумева да опоравак може представљати полазну тачку за решавање изазова у правцу инклузивније и одрживије будућности (Oxley, 2020). Искоришћавање предности из насталих негативних последица кризне ситуације од стране лидера превасходно подразумева три аспекта- подизање свести и учење нових „лекција“, јачање властитих лидерских, али и општедруштвених способности резилентног одговора на кризу, те искоришћавање, у највећој могућој мери, новонасталих околности. Идентификацијом слабости, недостатака, ограничења и некохерентности испољених у одговору на кризу, лидери могу стремити ка редизајнирању организационе структуре, модификацији устаљених образаца деловања, преласку на алтернативне начине поступања и слично. Будући да кризе готово по правилу „огољавају“ и чине очигледном недовољну институционалну из-

грађеност, недовољну припремљеност у погледу капацитета и ресурса, нестабилност комуникационе инфраструктуре и друга питања значајна за управљање кризом, лидери би требало да настоје елиминисати или бар смањити на најмању могућу меру негативне импликације свих уочених недостатака и слабости, а ради изградње, коначно, резилијентног друштва неопходног за адекватан одговор на кризу. Коначно, већ у фази опоравка потребно је радити на јачању „мулти-стејкхолдер“ колаборације, кохерентности, координисаности, локалних капацитета и општедруштвеног ангажмана (Oxley, 2020), али и посветити неопходну пажњу питањима кризног планирања и уопште ревизије стратешке и законске регулативе која се бави проблематиком управљања кризама ради подизања степена спремности на будуће кризе. Са друге стране, само најбољи лидери ће умети да препознају и у новонасталим околностима прилике за напредак, и то примарно посредством властите креативности и иновативности, употребом најсавременијих технолошких достигнућа, преласком на измењене режиме рада и „нове“ трендове свакодневног живљења.

ЗАКЉУЧАК

По аналогiji са претпоставком да „оспособљеност појединца за смањење ризика, самозаштиту и адекватно реаговање на кризе и катастрофе у да нашњем сложенем свету претпоставља цео низ општих и посебних знања, вештина и навика које се стичу од најранијег детињства, прво у склопу примарне социјализације у породици, а потом кроз систем образовања и васпитања“ (Kešetović, 2021: 129), чини се оправданим претпоставити да би бенефити упознавања студентске (ако не и ученичке) популације са базичним знањима и вештинама које подразумева кризно лидерство били многоструки. Суштина ове претпоставке заснива се на тврдњи да би исправно препознавање примера добре и лоше праксе кризног лидерства, нужних предуслова који морају бити испуњени од стране лидерства да би се адекватно управљало неком кризном и постојећих модалитета који стоје на располагању у таквим ситуацијама, нужно резултирало подизањем општег нивоа безбедносне културе сваког ко се у кризној ситуацији нађе. Додатно, препознавањем особина и способности које одликују квалитетно кризно лидерство код студената или ученика допринело би њиховом даљем неговању и развоју. Коначно, афирмисањем и промоцијом пожељних образаца и основних постулата лидерства у управљању кризама остварио би се значајан напредак ка постизању друштвеног амбијента који би представљао погодну тле за унапређење безбедносне културе друштва у целини.

Имајући у виду наведене очекиване дугорочне користи од увођења садржаја у вези са кризним лидерством у наставне програме образовног система, у раду су представљени најзначајнији пре-кризни, изазови лидерству у одговору на кризу и пост-кризни изазови лидерству. Резимирано, у контексту спремности, наглашава се значај постојања адекватног организационог оквира, спремности у погледу опремљености и оспособљености (капацитета и ресурса), те, коначно, спремности „лидера“ да се нађу у улози кризних лидера. Даље, указује се на неопходност ваљаног управљања временом, управљања информацијама и кризног комуницирања, као и управљања приоритетима и управљања транзицијом, те спремности на испољавање сценарија истовременог постојање више кризних ситуација. Када је реч о интерпретационим релацијама, мора се уважити значај адекватног управљања кризним тимом. Најзад, говорећи о вештинама и способностима које се очекују од кризних лидера, пре свих се инсистира на способности кризног лидера да учи из властитог и туђег искуства препознајући примере „добре праксе“ и уочавајући почињене грешке, да идентификује промене у окружењу готово истовремено са њиховим избијањем а ради правовременог одговора, те да благовремено препозна „сигнале“ који указују на даљи ток кризе, да на основу присутних индикатора „предвиди“ промене, односно да постане „осетљив“ на динамику кризе. Од персоналних атрибута, кризним лидерима мора бити својствена креативност и агилност, али и спремност за адаптацију у најширем значењу овог термина.

Изражавајући слагање са констатацијом да „развијање безбедносне културе младих није једноставан посао који се своди само на усвајање и примену одговарајућих програма“, већ да је „потребно континуирано праћење ефеката едукације и прилагођавање новонасталим околностима“ (Плић, Ваповић, 2021: 159), закључујемо да савремена безбедносна динамика коју одликује симултано и паралелно одвијање криза различитих по својој природи, пореклу или опсегу, чини нужном потребу да се већ од најранијих узраста млади упознају са „анатомијом“ криза и механизмима њиховог управљања. Јасно, материју би требало прилагодити узрастима, при чему би се већ у оквирима високошколског образовања тежило препознавању потенцијалног будућег кадра у домену кризног лидерства, као и њиховом даљем развоју и усмеравању у том правцу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bhaduri, R. M. (2019). Leveraging culture and leadership in crisis management. *European Journal of Training and Development*, 43 (5/6), pp. 554-569. <https://doi.org/10.1108/EJTD-10-2018-0109>. Доступан 25.11.2021.
2. Bjelajac, Ž., Filipović, A. (2021). Inertnost obrazovnog sistema kao inhibitor bezbednosne kulture u obrazovanju i vaspitanju. *Kultura polisa*, XVIII, posebno izdanje 1: 175-188. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2021.18.1p.PE>. Доступан 27.11.2021.
3. Boin, A., 'T Hart, P., McConnell, A., Preston, T. (2010). Leadership style, crisis response and blame management: The case of Hurricane Katrina. *Public Administration*, 88 (3): 706-723. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2010.01836.x>. Доступан 27.11.2021.
4. Comfort, L. (2007). Crisis Management in Hindsight: Cognition, Communication, Coordination, and Control. *Public Administration Review*, 2007 (Special Issue): 189-197.
5. Fernandez, A., Shaw, G. (2020). Academic Leadership in a Time of Crisis: The Coronavirus and COVID-19. *Journal of Leadership Studies*, <https://doi.org/10.1002/jls.21684>. Доступан 28.11.2021.
6. Gibson, C., Tarrant, M. (2010). A 'conceptual models' approach to organizational resilience. *The Australian Journal of Emergency Management*, 25 (2): 6-12.
7. Ilić, A., Banović, B. (2021). Bezbednosna kultura mladih i savremeni rizici. *Kultura polisa*, XVIII, posebno izdanje 1: 147-160. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2021.18.1p.PE>. Доступан 27.11.2021.
8. Keković, Z. (2020). Kriza COVID-19: Od menadžerske teorije do prakse. Beograd: Centar za analizu rizika i upravljanje krizama i Institut za standardizaciju Srbije.
9. Keković, Z., Ninković, V. (2020). Towards conceptualization of resilience in security studies. *Srpska politička misao*, 67 (1): 153-175. <https://doi.org/10.22182/spm.6712020.7>. Доступан 28.11.2021.
10. Kešetović, Ž. (2021). Obrazovanje za krize i katastrofe – imperativ u društvu rizika. *Kultura polisa*, XVIII, posebno izdanje 1: 127-145. <https://doi.org/10.51738/Kpolisa2021.18.1p.PE>. Доступан 27.11.2021.
11. McChrystal, S. (2020). The ISRM Virtual Conference – Day 2 – What we need to learn in order to be resilient against future shocks. <https://www.theisrm.org/en/virtual-conference>. Доступан 25.11.2021.
12. Oxley, M. (2020). The ISRM Virtual Conference – Day 3 – How the world can get ready for both the challenges and the opportunities in the post COVID-19 new reality. <https://www.theisrm.org/en/virtual-conference>. Доступан 25.11.2021.
13. Pillai, R. (2013). Transformational leadership for crisis management. In *Handbook of Research on Crisis Leadership in Organizations*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781006405.00011>. Доступан 28.11.2021.
14. Preston, T., Hermann, M. G. (2004). Presidential leadership style and the foreign policy advisory process. In *The domestic sources of American foreign policy: Insights and evidence*, 2004: 363-80.
15. Wooten, P., James, H. (2008). Linking Crisis Management and Leadership Competencies: The role of Human Resource Development. *SAGE Journals*, 10 (3): 352-379.

EDUCATION OF YOUTH FOR LEADERSHIP IN CRISIS MANAGEMENT

Prof. dr Zoran Keković

Abstract: *Crisis prevention, preparation and recovery are undoubtedly an indispensable element in raising the general security culture. However, the still current COVID-19 crisis “exposes” another dimension of crisis management, which seems to be one of the leading causes of the unenviable sequence of events in the past almost two years - crisis leadership. Crisis leadership, while respecting its social and psychological components, should primarily be viewed as an expert approach to crisis management based primarily on the possession of the necessary knowledge and skills, and then the attributes and experience. Therefore, it seems reasonable to assume that the benefits of introducing the student population to the basic knowledge and skills involved in crisis leadership would be manifold.*

The essence of this assumption is based on the claim that the correct identification of examples of good and bad practice of crisis leadership, the necessary prerequisites that must be met by leadership to adequately manage a crisis and existing modalities available in such situations, would necessarily result in raising general levels of security culture of anyone in crisis. In addition, recognizing the qualities and abilities that characterize quality crisis leadership in students would contribute to their further nurturing and development. Finally, the affirmation and promotion of desirable patterns and basic postulates of leadership in crisis management would make significant progress towards achieving a social environment that would be a fertile ground for improving the security culture of society as a whole.

Having in mind these expected long-term benefits from the introduction of content related to crisis leadership in the curriculum, the paper presents the most significant pre-crisis, challenges to leadership in response to the crisis and post-crisis challenges to leadership. In summary, in the context of readiness, the importance of having an adequate organizational framework, readiness in terms of capacities and resources, and, finally, the willingness of “leaders” to find themselves in the role of crisis leaders is emphasized. Furthermore, it points out the need for adequate time and information management and crisis communication, as well as priority and transition management. Finally, when it comes to interpersonal relations, the importance of adequate crisis team management must be taken into account.

Keywords: *crisis management, leadership, education, security culture.*

НАСТАНАК И ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА ЕВРОПСКЕ СЛУЖБЕ ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ

Доц. др Мања Ђурић Цакић¹

Апстракт: Аутор рада анализира значај и улогу Европске службе за спољне послове полазећи од њеног настанка Уговором из Лисабона, организације, финансирања и дипломатског карактера. У анализи је аутор користио методе компилације, дескрипције, синтезе, индукције, дедукције и метод анализе садржаја. Кључни изазов на почетку успостављања Службе се огледао у чињеници да је требало са једне стране да се носи са међуинституционалном конкуренцијом, а са друге са координацијом спољне политике Европске комисије, Савјета и држава чланица. Европска служба за спољне послове представља дипломатски канал за заједничке ставове Уније у циљу заштите грађана, али и обликовања спољне политике ЕУ. Од њеног настанка до данас уочени су недостаци који се углавном односе на сложу организациону структуру и различито схватање Службе од стране држава чланица, усљед чега долази до дуплирања послова, неуједначених процедура, недостатка координације, те различитог разумијевања задатака Службе.

Кључне ријечи: Европска служба за спољне послове, Заједничка спољна и безбједносна политика ЕУ, Високи представник за спољну и безбједносну политику ЕУ, Лисабонски уговор.

НАСТАНАК ЕВРОПСКЕ СЛУЖБЕ ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ

Након неуспјеха процеса ратификације Устава ЕУ из 2005. године, било је одложено успостављање Европске службе за спољне послове. Служба је била производ компромиса између држава чланица Уније, Комисије и Европског парламента. Исход компромиса се проналази у јединственој

¹ Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: manja.djuric@fpn.unibl.org.

природи ове службе која није ни наднационална институција ни међувладино тијело (Kostanyan, 2016: 26-48). Европска служба за спољне послове је хибридни и сложени институционални актер ЕУ (Henökl, 2014: 382).

Идеја о Служби се први пут појавила у приједлогу Европског Устава. „Један од приједлога на Конвенцији је био да Служба буде устројена у оквиру Комисије, а дјеловала би по мандату Савјета и не доводећи у питање надлежности Комисије. Било је још сличних приједлога, али нити један није био прихваћен од стране бројних држава чланица” (Duić, Petrašević i Sándor Szalay, 2012: 94).

Европска служба за спољне послове (European External Action Service – EEAS) је настала Уговором из Лисабона и функционално је одвојена и аутономна у односу на Савјет и Европску комисију (ISAC фонд, 2018: 11). Према Декларацији о члану 13а о Уговору о Европској унији предвиђено је да чим буде потписан Уговор из Лисабона, Генерални секретар Савјета ЕУ, Високи представник за заједничку спољну и безбједносну политику, Европска комисија и државе чланице треба да почну припремни рад на стварању Европске службе за спољне послове.²

Лисабонским уговором се очекивала персонализација надлежности у спољној политици Уније, али и ојачана заједничка европска спољна и безбједносна политика као и улога и моћ Уније у свијету (Новичић, Лађевац, 2011: 165). Служба је једна од најрелеватнијих новина Уговора која је испреговарана и договорена за вријеме шпанског предсједавања ЕУ у Мадриду 21. јуна 2010. године као дипломатски међународни актер Уније (Guinea Llorente, 2010: 411–420). Са радом је почела 2011. године и помаже високом представнику Уније да спроводи спољну политику, сарађује са националним дипломатским службама држава чланица ЕУ, УН-а и других водећих свјетских сила, одржава пријатељске односе са државама које граниче са ЕУ у оквиру европске политике сусједства, пружањем развојне и хуманитарне помоћи, борбом против климатских промјена и рјешавањем питања људских права (DEI, 2020: 49-50).

Службу чини стручно особље из Савјета ЕУ, Европске комисије и дипломатских служби држава чланица ЕУ у Бриселу. Она пружа подршку и предсједнику Европског савјета, држави предсједавајућој Савјетом ЕУ и члановима Европске комисије у обављању њихових дужности у погледу спољног дјеловања Уније.

Разлози настанка Европске службе за спољне послове укључују свјесност Уније о њеним ограничењима која се огледају у одсуству супранационалности као институционалне карактеристике, зависности од уну-

² Declaration concerning the common foreign and security policy, Final Act, the Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007.

трашњих прилика и националних политика те утицаја спољних чинилаца (Радовић, 2011: 349–350).

Успостављању Европске службе за спољне послове претходили су дуготрајни преговори о саставу, организацији и буџету... Настанак службе је дуго одгађан, а на самим почетцима је показао национализам од стране држава чланица које су требале да раде у интересу Уније (Juncos, Pomorska, 2013: 1332).

Рад Европске службе за спољне послове превазилази традиционалне дужности министарстава спољних послова и одбране. Она служи за подршку Високом представнику у координацији спољне политике Уније, помаже у припреми и примјени усвојених приједлога дјеловања, по одобрењу Савјета, помаже предсједнику Европског савјета, те предсједнику и члановима Комисије, у вршењу функција у области спољне политике. Допринос Службе се огледа и у прикупљању и размјени података, ширењу сарадње са министарствима спољних послова, савјетовању и помоћи институцијама те представљању и координацији ставова (Петровић, 2016: 105).

ОРГАНИЗАЦИЈА ЕВРОПСКЕ СЛУЖБЕ ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ

Избор запослених у Служби је заснован на стручности уз истовремено обезбјеђење одговарајуће националне, географске и полне заступљености.³ Сједиште службе се налази у Бриселу. Она представља аутономно тијело Уније одвојено од Генералног секретаријата Савјета и Европске комисије са правним капацитетом неопходним за извршавање својих задатака и за постизање својих циљева.⁴ Служба пружа одговарајућу подршку и сарадњу другим институцијама и тијелима ЕУ, а посебно Европском парламенту. Сарађује и са Европском канцеларијом за борбу против претвара и корупције на нивоу ЕУ.⁵

Службом руководи Извршни генерални секретар који своју дужност обавља под контролом Високог представника за спољну политику и безбједност. Извршни генерални секретар предузима мјере за неометано функционисање службе укључујући и њено административно и буџетско управљање и обезбјеђује координацију између свих одјељења у централ-

3 Point 10 of Introductory part of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

4 Article 1 paragraph 2. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

5 Article 3 paragraph 4. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

ној администрацији као и са делегацијама Уније. Секретару у раду помажу два замјеника.⁶

Централна администрација Службе је организована кроз генералне директорате (управе). Она укључује одређен број генералних директора који се састоје од географских одјељења која покривају све земље и регионе свијета као и мултилатерална и друга одјељења која координирају свој рад са радом Генералног секретаријата Савјета и са одговарајућим службама Европске комисије. Географска одјељења обухватају: Африку, Азију, Европу и Централну Азију (Централну Азију, Источну Европу, Прекоморске земље и територије, Западни Балкан, Западну Европу) Латинску Америку и Карибе, Блиски Исток и Сјеверну Африку (MENA)⁷, Сјеверну Америку и Пацифик.⁸ „Подјела у географском смислу је прилично јасна. Покривени су сви региони свијета а овакав начин подјеле је требао помоћи Унији у томе да буде лакше прихваћена и призната у свим овим областима што би довело до повећања кохерентности у области спољне политике и спољних односа“ (Duić, Petrašević i Sándor Szalay, 2012: 99).

Поред тога, у оквиру Службе којом руководи Извршни генерални секретар дјелује генерални директорат за административне, кадровске, буџетске, безбједносне и комуникационо-информационе системе. Високи представник за спољну и безбједносну политику именује у складу са правилима генералног директора за буџет и администрацију који раде под његовом контролом и за свој рад су одговорни искључиво њему.

Осим наведених цјелина, централна администрација укључује и директорат за планирање и управљање кризама, цивилно планирање, војна питања Уније и ЕУ ситуациони центар који је постављен под директну контролу Високог представника и који му помаже у спровођењу заједничке спољне и безбједносне политике.

Централна администрација укључује и:

- Одјељење за планирање стратешких политика;
- Правно одјељење под контролом Извршног генералног секретара које сарађује са Правном службом Савјета и Комисије;
- Одјељење за међуинституционалне односе, информације и јавну дипломатију, интерну ревизију и инспекцију и заштиту личних података.

Разликују се три основна извора запошљавања радника у Служби, и то: интерно запошљавање кандидата из институција ЕУ који су већ упо-

6 Article 4 paragraph 1-3. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

7 MENA је скраћеница на енглеском за Middle East & North Africa.

8 Види: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en (22.07.2021).

знати са организацијом, правилима и културом рада у институцијама ЕУ, путем држава чланица тј. Министарства спољних послова када запошљавају појединце са дипломатским искуством и отворених конкурса за посао који служе за попуњавање радних мјеста усљед хитних потреба за особљем (Bieliszczuk, Biskup, Znojek, 2021: 13).

Организациону структуру службе чине и Делегације ЕУ а та компонента је преузета од Европске комисије. „Дотадашње Делегације Еуропске комисије преименоване су и пререструктуриране у Делегације ЕУ, те потчињене Високом представнику“ (Џанановић Мирашчија, 2018: 115). Делегације ЕУ представљају дипломатске мисије које се баве односом Уније као цјелине са трећим земљама и дају основу за практично функционисање спољне политике Уније на терену (ISAC фонд, 2018: 6).

Делегације уније се оснивају од стране Високог представника у договору са Савјетом и Комисијом. На челу сваке Делегације се налази шеф који руководи радом запослених.⁹ Одлуку о отварању или затварању делегације доноси Високи представник, у договору са Савјетом и Комисијом. Свака делегација Уније је у надлежности шефа делегације. Шеф делегације има овлашћења над свим особљем у делегацији, без обзира на њихов статус. Он је одговоран Високом представнику за свеукупно управљање радом делегације и за обезбјеђивање координације свих акција Уније. Шеф делегације прима упутства од високог представника и Европске службе за спољне послове и одговоран је за њихово извршење. У областима у којима Комисија извршава овлашћења која су јој додијељена Уговорима, Комисија може издати упутства делегацијама, која ће се извршавати под свеукупном одговорношћу шефа делегације.¹⁰

Извршни генерални секретар Службе повремено оцјењује рад сваке делегације.¹¹ У ту сврху, извршни генерални секретар може затражити помоћ од одговарајућих одјељења Комисије. Високи представник закључује потребне аранжмане са земљом домаћином, међународном организацијом или трећом земљом. Високи представник предузима неопходне мјере како би обезбиједио да државе домаћини додијеле делегацијама Уније, њиховом особљу и њиховој имовини, привилегије и имунитете једнаке онима на које се позива Бечка конвенција о дипломатским односима.¹²

9 Article 4 paragraph 1-3. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

10 Article 5 paragraph 1-3. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

11 Процјена обухвата финансијске и административне ревизије.

12 Article 5 paragraph 5-6. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

ФИНАНСИРАЊЕ ЕВРОПСКЕ СЛУЖБЕ ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ

Високи представник за спољну политику и безбједност усваја интерна правила за управљање административним буџетским линијама. Оперативни издаци остају у оквиру буџетског дијела Комисије. Служба извршава своја овлашћења у складу са Финансијском уредбом која се примјењују на општи буџет Европске уније у границама додијелиених средстава. Приликом састављања процјена административних трошкова за Европску службу за спољне послове, Високи представник одржава консултације са комесаром надлежним за развојну политику и комесаром надлежним за сусједску политику у вези са њиховим одговорностима.¹³

У складу са чланом 314 (1) УФЕУ, Служба саставља процјене својих издатака за сљедећу финансијску годину. Комисија ће консолидовати те процјене у нацрту буџета, који може садржавати различите процјене. Комисија може измијенити нацрт буџета како је предвиђено чланом 314 (2) УФЕУ.

Да би се обезбиједила буџетска транспарентност у области спољног дјеловања Уније, Комисија буџетском органу, заједно са нацртом општег буџета Европске уније, доставља радни документ који на свеобухватан начин представља све трошкове везано за спољно дјеловање Уније.¹⁴

ЕВРОПСКА СЛУЖБА ЗА СПОЉНЕ ПОСЛОВЕ КАО ДИПЛОМАТСКИ АКТЕР ЕУ

Лисабонски уговор је успоставио службу високог представника са посебним освртом на побољшање интерне координације. Кључни изазов на почетку успостављања Службе се огледао у чињеници да је требала носити се са једне стране међуинституционалном конкуренцијом, а са друге са координацијом спољне политике Европске комисије, Савјета и држава чланица (Dialer, Neisser, i Opitz, 2014: 14).

Европска служба за спољне послове је задужена за послове који улазе у надлежност Високог представника Уније за спољну политику и безбједност, предсједника Европског савјета (међународно представљање на самитима) а у раду помаже и предсједнику Европске комисије (Balfour, Ojanen, 2011: 3).

Служба је дипломатска рука Европске уније на међународном нивоу. Према Balfour и Ojanen у традиционалној националној држави диплома-

13 Article 8 paragraph 1-3. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

14 Article 8 paragraph 4-5. of Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010, p. 30–40.

тија је у основи двосмјеран процес. Са једне стране, она се састоји од заступања, представљања и унапређивања властитих интереса али и бриге о интересима грађана. Са друге стране, ради се о прикупљању информација, њиховој анализи, учењу о другима и праћењу онога шта други раде. Служба је према томе једна врста канала за заступање заједничких ставова и интереса у циљу заштите грађана уније а служи и за извјештавање о спољним односима у циљу обликовања спољне политике Уније (Balfour, Ojanen, 2011: 5).

Европска служба за спољне послове омогућава повећану координацију и интеграцију у областима политике попут спољних односа, односа са сусједним земљама али и развојних инструмената, споразума о партнерству, цивилних и војних кризних мисија и политичког представљања ЕУ у трећим земљама (Gross, Rotta, 2011: 2).

Служба помаже Високом представнику у промоцији и одбрани ставова, вриједности, интереса и стратегија ЕУ, како интерно (координирајући акције 27 држава чланица, посебно у Савјету), тако и екстерно обезбјеђујући ефикасну употребу доступних заједничких финансијских и политичких инструмената ЕУ, путем, на примјер, демарша, изјава, посјета, међународних преговора и пружањем подршке грађанима ЕУ путем делегације Уније. Улога Службе је артикулација политика ЕУ. Одјељење за стратешко планирање политике је интерни тинк-тенк Службе који има задатак да се укључи у иновативну анализу предвиђања како би припремио ЕУ за дугорочно дјеловање политике (Hillion, Blockmans, 2021: 7).

Лисабонски уговор је значајно промијенио начин дефинисања и спровођења спољне политике ЕУ. Паралелно са нестанком организационе подјеле на три стуба и спајањем функција повјереника за спољне односе и високог представника новим Уговором је предвиђено и оснивање Европске службе за спољно дјеловање (Helwig, Ivan, Kostanyan, 2013: 6).¹⁵

Мултилатерализам лежи у средишту активности ЕУ као глобалног играча. Унија је сама по себи мултилатерална цјелина, али је такође отворено прихватила „ефикасни мултилатерализам“ као кључ спољнополитичке стратегије.¹⁶

На нивоу ЕУ не постоји заједнички договор око тога шта се може сматрати кризом. Овај недостатак споразума је довео до неефикасности и дуплих активности у Унији као одговор на кризе. Према Терковић службеници из различитих институција ЕУ имају различите дефиниције кри-

¹⁵ Погледати Уговор из Лисабона: Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007.

¹⁶ „A global actor in search of a strategy - European Union foreign policy between multilateralism and bilateralism“, European Commission Directorate-General for Research and Innovation, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. стр. 28.

зних сценарија за ЕУ, али и различите идеје о томе како треба рјешавати ове кризе и ко све треба да учествује: да ли су то државе чланице, генерални секретаријат Савјета, предсједник Европске комисије или Високи представник за спољну и безбједносну политику (Тercovich, 2014: 2).

У посљедње двије деценије ЕУ је постала све више укључена у спријечавање сукоба и промоцију одрживог мира изван својих граница. „Потенцијал ЕУ да доприноси превенцији сукоба и изградњи мира је посебно обећавајући с обзиром на широк спектар инструмената и ресурса који се могу мобилизовати у оквиру спољне акције ЕУ“ (Juncos, Blockmans, 2018: 2).

ЗАКЉУЧАК

Европска служба за спољне послове помаже у раду Високом представнику за спољну политику и безбједност у смислу сарадње са дипломатским службама држава чланица и састоји се од службеника из Генералног секретаријата Савјета ЕУ и Комисије, као и од службеника упућених из националних дипломатских служби држава чланица.

И поред великих очекивања, Служба има одређене уочене недостатке. Петровић у њих убраја „недостатак координације међу тијелима у домени спољне и безбједносне политике, због неблаговремених и недовољних институционално-јурисдикционих измјена; одлучивање и примјена политика су у рукама међувладиних и наднационалних институција, које немају воље за уступањем надлежности новим актерима; Служба је подређена Високом представнику, тј. потпредсједнику Комисије; њена обавеза координације међу тијелима често је оптерећена дуплирањем послова и неуједначеним процедурама“ (Петровић, 2016: 106).

Државе чланице ЕУ су различито разумијевале сврху Службе. Политичари и дипломате из малих држава чланица попут Ирске или Холандије видјели су у настанку Службе прилику за нове додатне ресурсе за своје националне дипломатије, док су велике државе чланице попут Њемачке, Француске и Пољске видјеле прилику да пројектују своје националне дипломатије у ЕУ. Негативни ставови према Служби су везани за начин на који је успостављена и свеукупни процес управљања.¹⁷ Запослени у Служби су имали утисак да су државе чланице покушавале вратити утицај у спољним односима ЕУ и преузети неке надлежности Европске комисије. Сматрали су да је Служба далеко испод очекивања у погледу организације и капацитета. У процесу управљања кризама било је нејас-

17 Погледати резултате истраживања: Ana E. Juncos, Karolina Pomorska (2013) „In the face of adversity: explaining the attitudes of EEAS officials vis-à-vis the new service, *Journal of European Public Policy*, 20:9.

но које су улоге појединих јединица у Служби, те је био изражен недостатак стратешке визије и вођства, превише бирократије, те су послови саме Службе били претешки у процесу и поступцима. Сама идеја о Европској служби за спољне послове и данас представља прилику за мирење различитих ставова између европских институција и њиховог различитог приступа у спољним односима Уније.

ЛИТЕРАТУРА

1. *A global actor in search of a strategy - European Union foreign policy between multilateralism and bilateralism*, (2014). European Commission Directorate-General for Research and Innovation, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
2. Balfour, R., Raik, K. (2013). *Equipping the European Union for the 21st century - National diplomacies*, the European External Action Service and the making of EU foreign policy“, European Policy Centre, Finnish Institute of International Affairs, Helsinki.
3. Balfour, R., Ojanen, H. (2011). *Does the European External Action Service Represent a Model for the Challenges of Global Diplomacy?* IAI Working Papers 1117.
4. Gross, E., Rotta, A. (2011). *The EEAS and the Western Balkans*, IAI Working Papers 1115.
5. Guinea Llorente, M. (2010). *El Servicio Europeo de Acción Exterior: implicaciones para la Unión Europea como actor estructural de las relaciones internacionales*, El desarrollo del Tratado de Lisboa: un balance de la Presidencia española, Décimas Jornadas Extraordinarias Escuela Diplomática-Asociación Española de Profesores de Derecho Internacional y Relaciones Internacionales, Madrid.
6. *Declaration concerning the common foreign and security policy*, Final Act, the Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007.
7. Dialer, D., Neisser, H., Opitz, A. (Eds.) (2014). *The EU's External Action Service: Potentials for a one voice Foreign Policy*, Innsbruck University Press.
8. Duke, S., Courtier, A. (2011). *The EU's External Public Diplomacy and the EEAS – Cosmetic Exercise or Intended Change?*, European Institute of Public Administration, Maastricht, Policy Paper 7.
9. Duić, D., Petrašević, T., Sándor Szalay, E. (2012). *Europska služba za vanjsko djelovanje*, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, Mirela Župan, Mario Vinković (ur.) Pravni fakultet Sveučilišta u Pečuhu i Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
10. Juncos, A.E., Blockmans, S. (2018): *The EU's role in conflict prevention and peacebuilding: four key challenges*, Global Affairs.
11. Juncos, A.E., Pomorska, K. (2013) *In the face of adversity: explaining the attitudes of EEAS officials vis-à-vis the new service*, Journal of European Public Policy, 20:9.

12. Kostanyan, H. (2016). *Analysing the Power of the European Union's Diplomatic Service: Do the EU Member States Control the European External Action Service?*, The Hague Journal of Diplomacy 11.
13. Новичић, Ж., Лађевац, И. (2011). *Европска служба спољних послова*, Европско законодавство, бр. 35-36. Институт за међународну политику и привреду, Београд.
14. Петровић, М. (2016). *Европска служба за спољне послове: споредан актер у европској дипломатији*, Међународна политика, бр.1162-1163, Београд.
15. Појмовник европских интеграција, (2020). Дирекција за европске интеграције, Сарајево.
16. Радовић, Б. (2011). *Заједничка безбедносна и одбрамбена политика Европске уније и Србија након Уговора из Лисабона*, ФПН Годишњак, бр.6, Београд.
17. Службени сајт Европске службе за спољне послове: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/area/geo_en
18. Србија и преговори у поглављу 31 (2018): *Заједничка спољна, безбедносна и одбрамбена политика*, Центар за међународне и безбедносне послове, ИСАЦ фонд, Београд.
19. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007, Official Journal of the European Union, C 306, 17 December 2007.
20. Tercovich, G. (2014). *Towards a Comprehensive Approach: The EEAS Crisis Response System*, Journal of Contingencies and Crisis Management.
21. Helwig, N., Ivan, P., Kostanyan, H. (2013). *The new EU Foreign Policy architecture - reviewing the first two years of the EEAS*, Centre for European Policy Studies, Brussels.
22. Henökl, T. (2014). *The European External Action Service: Torn Apart Between Several Principals or Acting as a Smart 'Double-agent'?*, Journal of Contemporary European Research, Volume 10, Issue 4.
23. Hillion, C., Blockmans, S. (2021). *The Report: From self-doubt to self-assurance - The European External Action Service as the indispensable support for a geopolitical EU*, CEPS, SIEPS, FES Brussels.
24. Council Decision 2010/427/EU of 26 July 2010 establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, OJ L 201, 3.8.2010.
25. Џанановић Миращија, Н. (2018). *Увод у вањску политику Еуропске уније*, Факултет политичких наука, Сарајево.

ESTABLISHMENT AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE – EEAS

Ass. prof. Manja Djuric Dzakic, PhD¹⁸

Abstract: The author of the paper analyzes the significance and role of the European External Action Service starting from its creation with the Treaty of Lisbon, organization, financing and diplomatic character. In the analysis, the author used the methods of compilation, description, synthesis, analysis, induction, deduction and the method of content analysis.

The key challenge at the beginning of the establishment of the Service was reflected in the fact that it had to deal with inter-institutional competition on the one hand, and with the coordination of the foreign policy of the European Commission, the Council and the Member States on the other. The European External Action Service is a diplomatic channel for the common positions of the Union in order to protect citizens and shape EU foreign policy. From its inception until today, shortcomings have been observed, mainly related to the complex organizational structure and different understanding of the Service by Member States, resulting in duplication of work, uneven procedures, lack of coordination and different understanding of the tasks of the Service.

Key words: European External Action Service, EU Common Foreign and Security Policy, EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy, Lisbon Treaty.

18 Corresponding author: Manja Djuric Dzakic, PhD, Assistant Professor; University of Banja Luka, Faculty of Political Sciences, e-mail: manja.djuric@fpm.unibl.org

Рад запримљен: 4. 3. 2021. године
Ревизија: 10. 11. 2021. године
Рад прихваћен: 6. 12. 2021. године

НОВЕ СИНТЕТИЧКЕ ДРОГЕ / ДИЗАЈНИРАНЕ ДРОГЕ

Доц. др Ранка Прерад¹

Апстракт: Према Свјетској здравственој организацији дрога је „свака супстанца која је у стању да, када се нађе у живом организму, модификује његову једну или више функција и да након поновне употребе доведе до психичке или физичке зависности“.²

Нове психоактивне супстанце, природне или синтетичке, називају се дизајниране дроге или синтетички канабиноиди због сличног дјеловања као и канабиноиди. По подацима ДЕА (The Drug Enforcement Administration/ Полицијско-обавјештајна агенција за сузбијање дроге) у Сједињеним Државама је у периоду од 2009. до 2014. идентификовано између 200 и 300 нових синтетичких дрога од којих се већина производи у Кини.³ Више од 650 нових дизајнираних дрога је забиљежено у ЕУ (Европској унији) у задњих 10 година.

Разорно дјеловање ових дрога као и релативно лака доступност преко интернета представља велики изазов за све националне Агенције које се баве овим проблемом као и за цјелокупну заједницу.

Кључне ријечи: синтетичке дроге, синтетички канабиноиди, преглед синтетичких дрога.

УВОД

Према Свјетској здравственој организацији (WHO) дрога је „свака супстанца која је у стању да, када се нађе у живом организму, модификује ње-

¹ Катедра за фармакологију, Фармацеутско здравствени факултет, Универзитет у Травнику, имејл: rankaprerad@gmail.com.

² World Health Organization. Постављено 20. 1. 2021. са веб-сајта https://www.who.int/health-topics/drugs-psychoactive#tab=tab_1.

³ United Nation. Office on Drugs and Crime. Постављено 29. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2010/April/mephedrone-a-legal-and-potentially-lethal-high.html> .

гову једну или више функција и да након поновне употребе доведе до психичке или физичке зависности“.⁴

Нове психоактивне супстанце природне или синтетичке имају способност стимулације или депресије ЦНС-а (централног нервног система), што доводи до халуцинација, промјене моторичких функција, размишљања, перцепције, свијести или расположења.

Називају се и дизајниране дроге, клупске дроге или синтетички канабиноиди (због сличног дјеловања као канабиноиди). По подацима ДЕА (The Drug Enforcement Administration/ Полицијско-обавјештајна агенција за сузбијање дроге) у Сједињеним Државама је у периоду од 2009. до 2014. идентификовано између 200 и 300 нових синтетичких дрога од којих се већина производи у Кини⁵. Више од 650 нових дизајнираних дрога је забиљежено у ЕУ (Европској унији) у задњих 10 година ⁶.

ПРЕГЛЕД СИНТЕТИЧКИХ ДРОГА

Крокодил - је синтетичка дрога на бази кодеина која се производи у »кућној радиности« и представља јефтину замјену за хероин. Медицински назив за крокодил је дезоморфин. По свом дјеловању спада у депресоре ЦНС са седативним и аналгетичким ефектом а вишеструко је јачи од хероина. Добија се мјешањем кодеина, бензина, јода, солне киселине, црвеног фосфора, смјесе која се загријава а потом дестилира. Посљедице конзумирања су пуцање крвних судова, инфекције, гангрена, промјена боје коже у зелену боју, некроза ткива/месо трули⁷.

Амфетамин/Метамфетамин (speed, ice, crystal met, glass) – спада у скупину синтетичких дрога са стимулативним дјеловањем. **Метамфетамин или спид представља синтетички аналог** активне супстанце која се налази у лишћу биљке кхат. Метамфетамин је прашак бијеле до тамножуте боје, а на илегалном тржишту налази се у облику таблета или капсула.

Конзумира се орално. Дјеловање метамфетамина се манифестује повећањем будности, смањењем потребе за сном и храном, доводи до агресивности. Штетне посљедице конзумирања: повишење крвног притиска, убрзани рад срца, убрзано дисање, повишена тјелесна температура,

4 World Health Organization. Постављено 20. 1. 2021. са веб-сајта https://www.who.int/health-topics/drugs-psychoactive#tab=tab_1.

5 United Nation. Office on Drugs and Crime. Постављено 29. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2010/April/mephedrone-a-legal-and-potentially-lethal-high.html>.

6 European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Постављено 24. 1. 2021 са сајта https://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_213154_EN_TDAT13001ENN1.pdf.

7 Drugs.com. Постављено 25. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/krokodil.html>.

оштећења јетре, сухоћа уста, главобоља, замагљење вида, губитак концентрације, психички поремећаји (параноје, психозе).⁸

Екстази (Ecstasy)- МДМА (3,4-метилендиокси-метамфетамин) је синтетички дериват, амфетамина, и у својој основној форми је бијели кристални прах, иако се најчешће појављује у облику капсула или таблета. На таблетама се налазе утиснуте различите ознаке по којима их конзументи препознају (срце, голубица, мерцедес...). Узимају га младе особе и повезан је с одређеним трендом у музици (техно). Знакови злоупотребе су изразита хиперактивност, еуфорија, широк раширене зјенице, губитак осјећаја умора, смањена потреба за сном и храном. Посљедице конзумирања могу бити оштећења мозга, јетре, поремећаја спавања, психичких поремећаја (депресија, немир)^{9,10}.

ГБХ гама хидроксибутират (Г, liquid, текући екстази, дрога за силовање) је синтетичка дрога која изазива седацију и има хипнотички ефекат. Спада у депресоре ЦНС, користи се као анестетик и хипнотик у лијечењу несанице. Због широке злоупотребе његова је медицинска употреба веома ограничена. Производи се углавном у илегалним лабораторијама, а на тржишту се појављује као текућина без боје и мириса па се лако и непримјетно додаје у пића. Дјеловање почиње након 10 до 20 минута, а може трајати и до осам сати.

Злоупотреба је орална, врло често у комбинацији с алкохолом, што је нарочито опасно. Знакови злоупотребе су осјећај среће, појачане потребе за дружењем, опуштено и „откачено” понашање, појачан сензуални осјећај.

У већим дозама изазива поспаност, мучнину, повраћање, збуњеност. Посљедице злоупотребе су да особа под дејством ове дроге често запада у дубок сан сличан коми из којег ју је немогуће пробудити, а након спонтаног буђења не сјећа се ничега (антероградна амнезија) што је и разлог кориштења за силовање.^{11,12}

Рохипнол (лијек флунитразепам из скупине бензодиазепина) – синтетичка дрога, психотропно средство, који је од 1990. популаран у САД-у. Убраја се у скупину бензодиазепина, анксиолитик, у САД-у забрањен, у Европи се може добити на љекарски рецепт. Рохипнол се може узимати орално као таблета, отопљен у текућини, ушмркативати и путем ињекција. Често се узима с алкохолом. Знакови злоупотребе: изазива осјећај опуште-

8 Drugs.com. Постављено 25. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/speed.html>

9 Drugs.com. Постављено 25. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ecstasy.html>

10 Under construction. Постављено 26. 1. 2021. са веб-сајта <https://jazaspozarevac.org/bolesti-zavisnosti/ekstazi/>

11 Drug com. Постављено 25. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ghb.html>.

12 Drug free kids Canada org. Постављено 28. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugfreekidscanada.org/?drugs=ghb>.

ности, поспаности и опијености. У већим дозама доводи до сметености, отежаног мишљења и говора, губитка сјећања. Посљедице: рохипнол у већим дозама онеспособљава жртву тако да се она не може бранити. Као и ГХБ, може изазвати амнезију па се користи као дрога за силовање, али и оробљавање жртве. Помијешан с алкохолом и другим депресорима централног нервног система може бити смртоносан. Може изазвати физичку и психичку зависност.¹³

Кетамин је дисоцијативни анестетик који се најчешће користи у ветерини. Обично се убризгава интрамускуларно. Као рекреативна дрога употребљава се од 1990. године. Код злоупотребе је узимање углавном оралним путем у облику таблета или као прах за ушмркавање. Кетамин спада у скупину депресора ЦНС и веже се НМДА (Н-метил-Д-аспартат) рецептору. Изазива лагану седацију, аналгетичко дјеловање, „извантјелесно искуство“. Кетамин, у великим дозама, може изазвати ослабљене моторичке функције, високи крвни притисак и потенцијално кобне респираторне проблеме.^{14 15}

Синтетички канабиноиди – представљају мјешавину сушеног биља и различитих хемикалија. Често се називају и синтетичка марихуана јер неке од компонената које се користе су сличне марихуани. Учинак се битно разликује од марихуане и пуно је јачи (од 4 до 100 пута јачи). Рекламирају се као „егзотични мириси који дају богату арому и нису за људску употребу“. Упркос покушајима да се синтетичке канабиноиди ставе изван закона, произвођачи то успјевају избјећи додавањем увијек нових и различитих хемикалија у основну формулацију. Најчешће се производе у Кини. Познати су као: Spice, K2, Spice Gold, Spice Silver, Spice Diamond, Galaxy...СК се најчешће инхалирају у облику „џоинта“. С обзиром на различите хемикалије које садрже синтетички канабиноиди, тешко је одредити заједничке знакове злоупотребе. Често се јављају симптоми попут јаког лупања срца, мучнине и повраћања, збуњености и халуцинација те параноидних мисли. Посљедице конзумирања су углавном психичке природе.

Блоу (Blow) – продаје се као биљна мјешавина у црно жутом омоту. У Европи је однијела преко 300 живота. Током 2010. године ЕМЦДА (Европски мониторинг центар за дроге и зависност од дрога) и Еуропол биљеже 41. нову дрогу.

13 Drugs.com. Постављено 28. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/rohypnol.html>.

14 Drugs.com. Постављено 28. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ketamine.html>.

15 Medic life.com. Постављено 29. 1. 2021. са веб-сајта <https://hr.medic-life.com/ketamine-gaining-traction-as-treatment-option-for-depression-11899>.

Прелиминарни подаци за 2011. указују како је овај тренд присутан и даље јер је током протекле године забиљежено 39 нових хемијских супстанци. Посљедица је отежана идентификација.¹⁶

Освјеживачи простора – поперси су популаран назив за групу хемијских спојева амил, бутил, изобутил нитрата, који се на тржишту појављују као освјеживачи простора. Продаје се у бочицама. Узрокују ширење крвних жила, доводе до осјећаја опијености, мишићни релаксанти (користе хомосексуалци). Злоупотреба путем инхалације/удисање. Знакови злоупотребе: по удисању брзо се јавља осјећај узбуђености и опијености који траје неколико минута/ због краткоће дјеловња узима се вишекратно. Посљедице: главобоља, вртоглавица, губитак свијести. У комбинацији са другим лијековима може доћи до смрти.¹⁷

Гнојиво за биљке, соли за купање – Мефедрон (Mephedrone) – „соли за купање“, „гнојиво за биљке“, средство против инсеката (Bliss, Blue Silk, Cloud Nine, Drone, Energy-1, Ivory Wave, Lunar Wave, Meow Meow). Мефедрон - 4-метилметакинон (4-ММЦ) или 4-метилефедрон је синтетички стимулатор ЦНС-а сличан амфетаминима. Производи се у Кини, има састојке сличне биљци кхат из источне Африке. Долази у облику таблета или праха. Начин злоупотребе: шмркање, гутање, интравенозно. Знакови злоупотребе: дјеловање ове дроге слично је дјеловању амфетамина. Због присуства многих других хемикалија може изазвати различите додатне ефекте као што су повишен крвни притисак и убрзан рад срца, узнемиреност, озбиљне параноидне епизоде, халуцинације и психичку растројеност. Нарочито је опасан кад се узима интравенозно.¹⁸

Луда мачка, Мјау Мјау, Mad Cat је *dance* дрога, по свом дјеловању слична екстазију и кокаину, све популарнија задњих година. Начин злоупотребе: с обзиром на то да је у облику прашка, користи се за шмркање или се отапа у пићу. Знакови злоупотребе: производи еуфорична стања али без халуцинација, осјећај отворености, разговорљивост, и смањује осјећај глади. Тјелесни симптоми очитују се у ширењу зјеница црвенилу и сврабу те јаком знојењу. Једна доза дјелује 3 до 4 сата, а мамурлук који слиједи релативно је умјерен. До корисника „луда мачка“ углавном долази поштом, у пакетићима нарученим преко интернета, гдје се нуди као средство за убрзање раста биљака, те је у већини држава легална. Посљедице: мефедрон може изазвати зависност, како физичку тако и психичку, те довести

16 Drugs.com. Постављено 28. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illegal/synthetic-marijuana.html>.
17 Centar za razvoj osobnosti 2021. Постављено 29. 1. 2021. са веб-сајта <https://hrv.psychic-parapsychologist.com/what-are-poppers-41629>.

18 Medical news today. Постављено 29. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.medicalnewstoday.com/articles/184233>.

до трајних тјелесних (срце, мозак) и психичких оштећења/ већих него амфетамин.¹⁹

Соли за купање, Флакка, Зомби – због ефекта који изазива названа зомби. Спада у релативно нове синтетичке дроге чије дјеловање је слично амфетамину, али вишеструко јаче. Мијења понашање човјека који се креће у трзајима, глава пада а екстремитети се укоче, јавља се потпуно одсуство бола, агресивно понашање, канибализам. Могућа је и појава параноје, депресије и суицидног понашања. Флакка изгледа као со за купање а може се користити *per os*, ушмркативати или интравенозно ињидирати. Производи се у Кини, а набавља преко интернета. Због изузетно ниске цијене брзо се шири Европом.²⁰

ЗАКЉУЧАК

Данас, синтетичке дроге полако истискују дуго познате дроге као што су хероин и кокаин. Основни разлог томе је ниска цијена и релативно лака доступност. Главни „произвођач“ је Кина и управо из Кине како бродовима (као илегални товар) тако и наручивањем преко интернета могуће је једноставно и без великог ризика доћи до синтетичких дрога. Претпоставља се да се годишње на „тржишту дрога“ нађе око 60 и више нових производа који у суштини представљају синтетичке дроге, али се продају као различити мириси за аутомобиле, станове или као соли за купање, што представља немали проблем у њиховој идентификацији и сузбијању илегалне трговине психотропним средствима.

Успјешно сузбијање ширења синтетичких дрога могуће је постићи константном едукацијом запослених на одјелима за сузбијање наркотика, као и стриктном контролом интернетских пошиљки које долазе првенствено из Кине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Advocate.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.advocate.com/print-issue/current-issue/2013/01/15/poppers-are-dead-long-live-poppers> (приступљено 29.1.2021).
2. Centar za razvoj osobnosti 2021. . Доступно путем веб-сајта <https://hrv.psychicparapsychologist.com/what-are-poppers-41629> (приступљено 29.1.2021)
3. Drugs.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/krokodil.html> (приступљено 25.1.2021)

19 Drugs.com. Постављено 27. 1. 2021. са веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/bath-salts.html> (приступљено 27.1.2021)

20 Recipe –cpsa.com. Постављено 27. 1. 2021. са веб-сајта <https://recipe-cpsa.com/sinteticke-droge/>

4. Drugs.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/speed.html> (приступљено 25.1.2021)
5. Drugs.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ecstasy.html> (приступљено 25.1.2021)
6. Drug com. . Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ghb.html> (приступљено 26.1.2021)
7. Drugs com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/rohypnol.html> (приступљено 26.1.2021)
8. Drugs.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/ketamine.html> (приступљено 28.1.2021)
9. Drugs com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/synthetic-marijuana.html> (приступљено 29.1.2021)
10. Drugs com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/illicit/bath-salts.html> (приступљено 27.1.2021)
11. Drugs.com. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugs.com/search.php?searchterm=desomorphine&sources%5B%5D=>, (приступљено 29.1.202)
12. Drug free kids Canada org. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugfreekidscanada.org/?drugs=ghb> (приступљено 28.1.2021)
13. Drugwise org. UK. Доступно путем веб-сајта <https://www.drugwise.org.uk/1393-2/> (приступљено 29.1.2021)
14. Ekstazi- under construction. Омладина ЈАЗАС-а Пожаревац. . Доступно путем веб-сајта <https://jazaspozarevac.org/bolesti-zavisnosti/ekstazi/> (приступљено 26.1.2021).
15. European Monitoring centre for drugs and drug addiction. . Доступно путем веб-сајта https://www.emcdda.europa.eu/attachements.cfm/att_213154_EN_TDAT13001ENNI.pdf. (приступљено 24.1.2021).
16. Foundation for a drug free worl. . Доступно путем веб-сајта <https://www.drugfreeworld.org/drugfacts/synthetic.html> (приступљено 23..2021)
17. Medic life com. Доступно путем веб-сајта <https://hr.medic-life.com/ketamine-gaining-traction-as-treatment-option-for-depression-11899> (приступљено 29.1.2021)
18. Medical news today. Доступно путем веб-сајта [sajuhttps://www.medicalnewstoday.com/articles/184233](https://www.medicalnewstoday.com/articles/184233) (приступљено 29.1.2021).
19. Recipe –cpsa.com. Доступно путем веб-сајта <https://recipe-cpsa.com/sinteticke-droge/> (приступљено 29.1.2021)
20. Uniland co.uk. Доступно путем веб-сајта <https://www.unilad.co.uk/health/new-legal-high-similar-to-banned-mephedrone-set-to-sweep-britain/> (приступљено 30.1)
21. Under construction. Доступно путем веб-сајта <https://jazaspozarevac.org/bolesti-zavisnosti/ekstazi/> (приступљено 26.1.2021)
22. United Nation. Office on Drugs and Crime. Доступно путем веб-сајта <https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2010/April/mephedrone-a-legal-and-potentially-lethal-high.html> (приступљено 29.1.2021).
23. Worl Health Organization. Доступно путем веб-сајта https://www.who.int/health-topics/drugs-psychoactive#tab=tab_1. (приступљено 20. 1. 2021)

NEW SYNTHETIC DRUGS / DESIGNED DRUGS

Doc. dr Ranka Prerad

Abstract: World Health Organization defines a drug as »any substance which, when found in a living organism, is capable of modifying one or more of its functions and after frequent re-use, can lead to a mental or a physical dependency.

New psychoactive substances, natural or synthetic, are called designed drugs or synthetic cannabinoids because of their similar effects to cannabinoids.

According to the DEA (The Drug Enforcement Administration), 200 to 300 new synthetic drugs have been identified in the United States between 2009 and 2014, most of which are manufactured in China

More than 650 newly designed drugs have been recorded in the EU (European Union) during the last 10 years.

The devastating effects of these drugs, as well as their relatively easy availability over the internet, pose a major challenge for all national agencies dealing with this problem as well as for the community as a whole.

Key words: sythetic drugs, synthetic cannabinoids, review of sythetic drugs.

СИРОМАШТВО И БЕЗБЈЕДНОСТ

Доц. др Дражан Еркић¹
Проф. др Ацо Бобић²
Проф. др Мирослав Баљак³

Апстракт: Безбједност као феномен одувijek је био у самом фокусу интересовања многих, од човјека као појединца до стручне јавности. С развојем друштва, као и са појавом различитих облика и извора угрожавања безбједности, посебно у вријеме транзиције друштва и глобализације, потреба за безбједношћу постала је животна питање. Када се говори о безбједности уопште, прво што нас фундаментално за њу веже и на њу асоцира је то да се безбједност веже за људска бића, односно човјека као појединца, што директно упућује на људску безбједност. Сви други нивои безбједности (национална, регионална, глобална и сл.) имају своју оправданост у смислу легитимности и релевантности у зависности у којој мјери подржавају људску безбједност. С обзиром на то да се безбједност првенствено везује за човјека, као и само сиромаштво, из тог разлога је сиромаштво веома значајно за саму безбједност. Понекад се на оба феномена безбједност, односно људску небезбједност и сиромаштво гледа као на синонине, јер се и једно и друго односе на људско стање. То стање се огледа прије свега у недостатку и немогућности остварења елементарних људских права које им према свим могућим законским прописима и међународним конвенцијама припадају. Овај рад има за циљ да појмовно одреди безбједност и сиромаштво, затим да укаже на узроке који доводе до сиромаштва, као и саму рефлексију сиромаштва на стање безбједности, са посебним освртом на период глобализације.

Кључне ријечи: безбједност, људска безбједност, сиромаштво, људска права, глобализација.

1 Министарство унутрашњих послова РС, имејл: drazan.erkic@hotmail.com

2 Министарство унутрашњих послова РС, Министарство правде Србије, имејл: acobbcc@gmail.com

3 Министарство одбране БиХ - Оружане снаге БиХ, имејл: baljak.miroslav@gmail.com

УВОД

Интересовање за сиромаштвом постојало је одувijek, а посебно у задњих неколико година када се на свјетској сцени све више говори и пише о овом проблему глобалних размјера. На проблем сиромаштва, друштва су посматрала различито, сходно својим могућностима и сходно томе одређивале су своје националне стратегије у његовом смањењу. Изучавајући проблем сиромаштва кроз историју, наводи се да је сиромаштво старо као и човјечанство и да је сиромаштво одувijek било пратилац у развоју друштва. Како наводи Муса „сиромаштво је повијесна константа. Налазимо га у свим људским заједницама кроз повијест па све до данас. У првим људским заједницама било је повезано с пуким физичким преживљавањем. Тијekom повијести сиромаштво се садржајно и концептуално мијењало, мијењало је свој опсег и интензитет, а мијењао се и однос друштва према сиромаштву“ (Муса, 2019:57). Током развоја човјечанства о сиромаштву као друштвеном проблему писало се или говорило различито. У неким друштвима говорило се гласно и на тај проблем се посебно указивало, док се у неким друштвима о сиромаштву говорило стидљиво или чак никако. И у оваквим друштвима, која су недовољно или слабо указивала на проблем сиромаштва, безброј је примјера и историјских чињеница које говоре о постојању таквих групација друштва. Сиромаштво је у директној вези с развојем економске активности, ниског животног стандарда, незапослености, slabим нивом образовања, али и са рецесијама и кризама националног и глобалног нивоа. Међутим, данас у вријеме глобализације и брзог технолошког развоја, сиромаштво угрожава и оне који су запослени, јер врло мало зарађују, тако да не могу да задовоље ни основне егзистенцијалне потребе. Према Равалиону „процењује се да се пре само 200 година 84% светског становништва било сиромашно према мерилу које је у складу са линијом сиромаштва од 1 \$ дневно. У то време се сиромаштво у Европи поистовећивало са непоседовањем имобине, јер је то нужно значило да опстанак и преживљавање зависе једино од могућности да се обезбеди посао“ (Равалион, 2013:7-8). У контексту сиромаштва, гледиште Хансона је да „када није било посла ширили су се криминал и прошња, па сиромаштво почиње да се перципира као социјална патологија. За разлику од средњег века, када је преовладавао релативно толерантан став према сиромашнима који су били део божијег поретка и самим тим нису били одговорни за свој положај, када су се одрицање од овоземаљских добара и добровољно сиромаштво сматрале као највеће врлине, а помоћ убогим као дужност, током 16-18 века у врежило се схватање да је сиромаштво последица лењости и лична одговорност појединца (Хансон, 1997:192). Међутим, данашњи показатељи о стању сиромаштва по-

прилично забрињавају. У контексту тога вриједно је виђење Caroline Thomas која наводи да „упркос шездесет година званичне политике развоја, као и обавезе које су изнеле 2000. године 189 земаља у УН у вези с циљевима миленијумског развоја (МДГс), милијарду људи и даље живи у крајњем сиромаштву. Готово половина светског становништва (шест милијарди) живи од два долара дневно или мање од тога. Сиромаштво је узрок далеко веће смртности него оружани сукоби. Несигурност остаје упркос смањењу глобалних војних трошкова [достичући 1,058.9 милијарди долара 2006. године или 15 пута више од трошкова за годишњу међународну помоћ (Control Arms Campaign 2006:6)], расте трговина оружјем и знатном смањивању малокалибарског и лаког оружја које је одговорно за већину насилних смрти и физичких повреда. Поред тога, та несигурност одвија се у контексту глобалних и националних политичких и економских система за које многи вјерују да одражавају не само сиромаштво, него и продубљују неједнакост. Чињеница је да 1% глобалног становништва зарађује годишње колико 57% најсиромашнијих. Ипак, с обзиром на постојећу лествицу глобалног сиромаштва и све већег броја људи који живи у сиромаштву, опстанак и интензивирање неједнакости мора нас забринути. Те тенденције су очевидне у повећаној диференцијацији и поларизацији унутар и између држава, светских региона и глобално, и постављају основних питања о прикладности глобалних и националних економских, друштвених, политичких и безбедносних структура, политика и вредности“ (Тхомас, 2012, цитирано код Вилијамс, 2012:324-325).

СИРОМАШТВО – ОДРЕЂЕЊЕ И УЗРОЦИ НАСТАЈАЊА

Одређење сиромаштва вишеструко је значајно, како због сагледавања узрока и размјера саме угрожености, тако и због одређења мјера економског и социјалног карактера и њихове рефлексije на сиромаштво. Мноштво је дефиниција којима се појмовно одређује сиромаштво, а њихова различитост се огледа прије свега у елементима који се као приоритетни узимају као битни за само одређење. У контексту самог одређења појма сиромаштва вриједно је истаћи неколико одређења. Како наводи Матковић „сиромаштво се данас најчешће сагледава као мултидимензионални концепт. Димензије које су идентификоване као значајне за разумевање и концептуализацију појма сиромаштва су материјални стандард (доходак, потрошња и имовина), здравље, образовање, активности појединца (укључујући и рад), политички утицај, социјални контакти и везе, животна средина и несигурност (економска и физичка)“ (Стиглитз, Сен и Фитоуси, 2009, цитирано код Матковић, 2014:6). У званичним актима Ев-

ропске уније и Уједињених нација који се баве питањима сиромаштва, мултидимензионалност се јасно примјећује. Тако, 1975. године усаглашена је званична дефиниција сиромаштва коју користи Европска унија. Према тој дефиницији „појединци су сиромашни ако су њихов доходак и ресурси у тој мери неадекватни да им не онемогућавају да остваре животни стандард који се сматра као прихватљив у друштвима у којима живе. Услед сиромаштва могућа је вишеструка угроженост која се одражава кроз незапосленост, низак доходак, неадекватне стамбене услове, неадекватну здравствену заштиту и баријере за доживотно учење, културу, спорт и рекреацију. Сиромашни су често искључени и маргинализовани и не учествују у активностима (економским, социјалним и културним) које представљају норму за друге, а често им није омогућен ни приступ фундаменталним правима“ (Council of European Union, 2004:8). Нешто другачије одређење сиромаштва од дефиниције Европске уније даје копенхашка декларација Уједињених нација о друштвеном развоју према којој се свеопште сиромаштво дефинише као „недовољан доходак и средства за одрживо преживљавање; глад и неухрањеност; лоше здравствено стање; ограничена доступност другим основним услугама; повећани морбидитет и морталитет услед болести; неадекватни стамбени услови и бескућништво; несигурно животна окружење и социјална дискриминација и искљученост. Свеопште сиромаштво такође карактерише и недовољна партиципација у доношењу одлука и неучествовање у грађанском, социјалном и културном животу“. Апсолутно сиромаштво је дефинисано као „стање које карактерише изразита депривација у погледу задовољења основних људских потреба, укључујући исхрану, чисту пијаћу воду, санитарне услове, здравство, становање, образовање и информисање. Оно зависи не само од дохотка већ и од приступа услугама“ (УН, 1995:57). Говорећи о сиромаштву и његовом одређењу један од најопширнијих приступа овом проблему даје нобеловац Арматрији Сену који сматра да „при сагледавању животног стандарда фокус не треба да буде на изобиљу, већ на ономе што појединац успева да ради или да буде, какав живот може да води са расположивим средствима“ (Сен, 1985:34). Анализирајући проблем сиромаштва, прихватљив је став сиромаштва са социолошког аспекта гдје је став Милошевића врло занимљив. Према овом аутору, „изгледа да логика друштвеног развоја делује на људе тако да се они знатно брже навикну на благодети друштвеног просперитета, него што се адаптирају на нарастајућу оскудицу у друштвеноекономским поремећајима. И у једном и другом случају реч је о недовољно рационалном сагледавању сложености друштвеног живота. Отуда за „борбу против сиромаштва“ није довољно искључиво „брига о сиромашнима“, нити чак оперативна „социјална политика“ државе и других организација друштва, већ је - уз то

(или, данас, и пре тога) – потребно сазнајно разумевање могућности конкретног друштва да „савлада“ оне изворе друштвене неједнакости који једну специфичну групацију (сиромашне) држи у стању друштвене депривираниости и /или искључености“ (Милошевић, 2015:30). У стручној литератури често се говори о двије категорије сиромаштва, говори се о апсолутном и екстремном сиромаштву. Сагледавајући сиромаштво кроз историји за апсолутно сиромаштво се може рећи да је оно настало најраније и оно се највећим дијелом везивало за немогућност задовољења голе егзистенције. У контексту тога Матковић наводи да „апсолутно сиромаштво подразумева немогућност да се задовоље основне, базичне, минималне потребе“ (Матковић, 2014:9). За разлику од апсолутног сиромаштва према том аутору „екстремно сиромаштво се у оквиру овог концепта дефинише у односу тзв. линију хране, па се екстремно сиромашнима сматрају сви појединци који не могу да задовоље ни основне потребе за храном“ (Ибидем, 10). Са аспекта проматрања сиромаштва, као и доношења адекватних мјера на његовом смањењу, кључни параметри су узроци који доводе до сиромаштва. Најчешћи узроци који се везују за сиромаштво су они који се везују за неки облик историјског контекста и актуелног стања у друштву. Када је у питању Босна и Херцеговина и узроци који доводе до сиромаштва према Папићу су „историјски узроци и актуелни узроци. БиХ је током рата 1992-1995. претрпјела огромне материјалне и људске губитке. Са друге стране БиХ је у годинама послије рата примила највећу међународну финансијску помоћ по глави становника у историји. Без одговарајућег правног и институционалног оквира приватизација се претворила у пљачку друштвеног богатства од стране ратних профитера. Тиме је економска структура БиХ додатно уништена. Успорен економски развој те раст јавног дуга основне су карактеристике актуелне економске ситуације у БиХ“ (Папић, 2017:6).

СИРОМАШТВО – БЕЗБЈЕДНОСТ – ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Интересовање за безбједност постојало је одувijek, а посебно у данашње вријеме. Исто тако, посебно у последње три деценије почиње да влада интересовање за однос безбједности и сиромаштва. О односу, тј. вези између безбједности и сиромаштва било је расправе 2005. године на самиту Генералне скупштине УН када се разматрао извјештај Високог тела о претњама изазовима и промени – Безбједнији свет: наша заједничка обавеза. Како наводи Вилијамс „пре тога ‘стручњаци’ као што су дипломате, државници и истакнути научници у области студија безбедности мислили су да су те две области одвојене. Наравно, није вероватно да су

њихово гледиште делили обични грађани широм света, пошто би њихово непосредно искуство сугерисало нешто друго. Признање веза између сиромаштва и безбедности радо су прихватили они који дуго заговарају холистички приступ, али постоји опрез, јер таква анализа остаје скептична када је реч о смеру путовања. Нову глобалну политичку усредсређеност на сиромаштво неки доживљавају као средство да се супростављање глобалној економској интеграцији неутралише и несметано настави с пројектом економске либерализације“ (Вилијамс, 2012:326-327). Када је ријеч о ова два термина, без сумње, и о сиромаштву и о безбједности се све више пише и расправља. Оно што повезује оба термина је то што се они везују, анализирају и мјере у односу на појединца, тј. појединачна људска бића. Према становишту истог аутора „безбедност се у самој својој сржи односи на стање појединачних људских бића и човечанства, а не географских, административних, економских или политичких јединица, или безличних других. Фундаментално, тежња ка безбедности односи се на појединачна људска бића – тј. на људску безбедност – и заштиту и испуњење њихових људских права. Ако безбедност схватимо као нешто што се априори односи на људска бића, постаје јасно да је сиромаштво од непосредне важности за студије безбједности; заиста, сиромаштво и људска несигурност су у многим аспектима синоними. И једно и друго упућује на људско стање које карактерише недостатак испуњења људских потреба као што су храна, здравствена нега, образовање, становање, запослење и право гласа; живот који се проводи у страху од насиља, повреде, злочина или дискриминације; и очекивања да ће се тако наставити и убудуће“ (Ибидем, 328-329). Губици или немогућност обезбеђења неких од елементарних потреба човјека за живот доводи до узајамне повезаности са његовом безбједношћу, тј. најједноставније речено, уколико је човјек ускраћен за земљу или становање, то је директно посљедица његове фичке угрожености, односно његове небезбједности. У вези с тим Томас примјећује да „унапређење људске безбедности нужно обухвата смањење сиромаштва које ће смањити људску несигурност. Таква унапређења могу се схватити као синоними за унапређења у области људских права – економских, социјалних, грађанских, политичких, културних – од стране појединачних људских бића. Сиромаштво, дакле, није једноставно важна област за студије безбедности; оно је, пре, од средишње важности за оне који верују да се безбедност априори тиче људских бића и да се односи на државе, светске регионе и глобални политички систем само у мери у којој помаже или одмаже примарном циљу људске безбедности“ (Томас, 2012, цитирано код Вилијамс, 2012: 329). Ниво безбједности који се веже за човјека, односно гдје је човјек у самом фокусу интересовања, познатији је као људска безбједност. Постоји више приступа одређења људске безбјед-

ности. У контексту довођења безбједности у везу са сиромаштвом вриједно је виђење Мијалковића и Кесеровића који наводе да је „најзад, најшире схватање људске безбједности као „одрживог људског развоја“, односно као остваривања, заштите и унапређења економских, социјалних и права на животну средину. Притом, људски развој је шири појам и подразумијева процес ширења опсега људских избора (слобода од ускраћености), а људска безбједност значи да те изборе људи могу да врше у сигурности и слободи (слобода од страха). Највећим пријетњама безбједности људи сматрају се болести попут сиде, трговине дрогом, тероризма, глобалног сиромаштва и деградиране животне средине. Људска безбједност се штити мјерама прерасподјеле богатства и прихода између богатих и сиромашних и новим партиципаторним структурама власти на локалном, државном и глобалном нивоу“ (Мијалковић и Кесеровић, 2010:67). Поред овог виђења људске безбједности, вриједно је одређење људске безбједности према УНДП-овом Извјештају о људском развоју из 1994. године, гдје се она одређује као „опстанак и дигнитет човјека кроз слободу од страха (насиља) и слободу од ускраћености (сиромаштва)“. Говорећи о сиромаштву у прошлости и времену посљедњих пар деценија, посебно задње двије деценије које обиљежава период глобализације, евидентно је да међу стручном јавности постоје различа стајалишта. Стручне анализе и дебате о самом утицају глобализације на сиромаштво прожете су изузетно различитим ставовима. Тако, стручна јавност која критикује глобализацију и оно што је прати указују на растућу неједнакост и експанзију сиромаштва, док присталице глобализације који истичу и указују на вриједности глобализације заговарају став да у вријеме глобализације долази до смањења неједнакости и сиромаштва. У намјери што бољег разумијевања сиромаштва у контексту глобализације неопходно је указати на само одређење глобализације. Према Додсу, глобализација подразумијева „кретање људи, идеја, техника и добара с једног мјеста на друго, а што има последице на односе између људи“ (Додс, 2009: 54). Нешто шире одређење глобализације даје Врањеш. Према овом аутору за глобализацију се може рећи да се она „разумије као ‘консеквенца модерности’, ‘западни пројекат модернизације’, као ‘глобално људско стање’. Јаки су учинци владавине и ширења глобализацијских процеса на свакодневницу, а посебно у развијеним земљама; глобализација је истовремено стварање нових транснационалних система и пробликовања установа друштва у коме живимо. Они народи који сматрају да су у протеклом десетољећу остварили свој национални сан (имају своју државу), сада дјелују савремено у глобализованом простору и времену, онолико колико прихватају вриједности глобализованог друштва и његових мјерила успјешности транзицијског кретања“ (Врањеш, 2009:3). Познато је да у

процесу глобализације долази до јачања сарадње у цијелом свијету на економском нивоу. У овом процесу економије националних држава се морају интегрисати у један јединствен привредни систем који мора бити усаглашен са принципима међународне подјеле рада. Сам развој глобализације зависи од одређених фактора. У контексту тога, према становишту Станишића, „глобализација представља ширење и јачање међународних економских веза, јасно је да њен развој зависи од два фактора: воље и могућности да се такве везе успоставе, одржавају и унапређују. Воља за међународном сарадњом изражена је у спољнотрговинској политици земље, односно у њеном опредељењу за либерализацију или протекционизам. С друге стране, развој транспортних, комуникацијских и информационих система израз је технолошких могућности остварења жељене сарадње. Новији, послератни развој науке, технолошки прогрес, информатичка револуција, као и појачана економска свест о значају међународне поделе рада, фактори су све јачег интензивирања глобализације“ (Станишић, 2004: 123). И у прошлом периоду, као и данас у вријеме глобализације, сиромаштво је имало утицај на безбједност. Тај утицај се огледа у томе што кроз различите облике немогућности људи да остваре своја елементарна права и задовоље основне животне потребе, као и усљед њихове искључености долази до угрожавања њихове безбједности. У том стању долази и до различитих сукоба мањих и већих размјера који индиректно и директно утичу на безбједност. Сам осјећај личне угрожености усљед сиромаштва често се доводи у везу са различитим облицима негативних активности за којима се посеже у намјери задовољења својих потреба (потреба за храном, здравственом његом и сл.) које се одражавају на саму безбједност.

ЗАКЉУЧАК

У данашњем савременом друштву о односу сиромаштва и безбједности и њиховом узајамном повезивању све више се говори. О значају безбједности и сиромаштва за савремено друштво неријетко се разговара на свјетском нивоу и у оквиру најзначајних међународних организација. Посвећујући пажњу једном од ова два феномена, извршиће се утицај на други, односно појединац који буде имао додир са једним од ова два феномена, вјероватно ће бити упознат и са другим. Тежња ка неопходности привредног развоја слабих и осиромашених економија, као и о јачању свјести о томе је полазна основа ка искорјешивању сиромаштва, а самим тим и остваривању повољног стања који се тиче безбједности, а посебно људске безбједности. Такође, мјере на структурној трансформацији

привреде, као и уклањање баријера код извозних производа итекако би олакшало стање у погледу сиромаштва у појединим земљама, а посебно оним са слабом економијом. Глобализација као процес, интеграцијом привреде на свјетском нивоу, као и повећање економског раста води ка просперитету сиромашних друштва у развоју и самим тим утиче на безбједност. Повећањем животног стандарда појединца у сваком друштву смањује се осјећај небезбједности, не само у погледу задовољења основних животних потреба него и много шире. Тежња ка смањењу сиромаштва по сваком основу има утицај и на безбједност. Та узајамност ова два феномена јасно се уочава, а посебно данас у доба глобализације. Озбиљне безбједносне пријетње и изазови у данашњем савременом друштву своју повезницу налазе у сиромаштву и неперспективности. Сама озбиљност проблема сиромаштва као свјетског проблема је неупитна, а приступ у рјешавању проблема сиромаштва и посљедица које са собом носи захтијева заједнички и свестран приступ свих на глобалном нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вилијамс, Д.,П. (2012). *Увод у студије безбедности*, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд.
2. Врањеш, Н. (2009). Глобални аспекти еколошке безбједности, *Паневропски Универзитет Аперсион*, Бања Лука, стр. 1-7.
3. Доддс, К. (2009). *Геополитика*, ТДК Шахимпашаић, Сарајево.
4. Матковић, Г. (2014). *Мерење сиромаштва - теоријски концепти, стање и препоруке за Републику Србију*, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд.
5. Мијалковић, С; Кесеровић Д. (2010). *Основи безбједности*. Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука.
6. Милошевић Б. (2015). Континуитет сиромаштва и сиромашних у српском друштву: од „рањивих група“ до „губитника транзиције“, *Социолошко друштво Републике Српске, Социолошки годишњак, Пале*, 27-44.
7. Муса И. (2019). Друштвене неједнакости и сиромаштво, ХУМ: часопис Филозофског факултета Свеучилишта у Мостару, Мостар, год. 14 (2019) 22, стр. 46-69.
8. Папић Ж. (2017). *Сиромаштво и радничко сиромаштво у БиХ*, Форум лијеве иницијативе, Сарајево.
9. Равалион, М. (2013). *The Idea of Antipoverty Policy*. NBER Working Paper Series.
10. Sen, A. (1985). The Standard of Living. The Tanner lectures on human values, 3-51.
11. UN. (1995). *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development*. New York.
12. Хансон, А. (1997). How Poverty Lost Its Meaning. *Cato Journal*, 17 (2), 189-209.

Еркић Д., Бобић А., Баљак М. (2021). Сиромаштво и безбједност,
Безбједност, полиција, грађани, 17(2), 39-49.

13. Council of European Union. (2004). *Joint report by the Commission and the Council on social inclusion*. Brussels.

POVERTY AND SAFETY

Doc. dr Dražan Erkić⁴

Prof. dr Aco Bobić⁵

Doc. dr Miroslav Baljak⁶

Abstract: Safety as a phenomena has always been the fokus of interest of a man as an individual all the way to scientific public. Along with the development or society and appearence of different forms and sorces which threaten security, especially in times of transition and globalization, the need for security has become a vital question. When we talk about safety in general, the first fundamental association is that safety is connected with human beings, that is a man as an individual, which directly points to human safety. All other levels of security (national, regional, global, etc.) have their justification in the sense of legitimsy and relevance that depend on a level of human security. Regarding that security is firstly connected with a man, also with poverty itself, and for that reason poverty has essential importance for safety. Sometimes both phenomenas safety, that is human insecurity and poverty, are seen as synonyms, because both reflect human condition. That condition is reflected in the lack of achieving of basic human rights, which according to all legal acts and international convetions, they are entitled. This paper has a goal to determine safety and poverty, then to point out the causes that lead to poverty and the reflection of poverty on the state of security, especially during globalization.

Key words: safety, human safety, poverty, human rights, globalization.

4 Head of the police sector, Zvornik Police Department, email: drazan.erkic@hotmail.com

5 Deputy chief of the district prison in Novi Sad, Ministry of Justice nad Serbia, email: acobbcc@gmail.com

6 Ministry of Defence of Bosnia and Herzegovina – Armed Forces of Bosnia and Herzegovina, email: baljak.miroslav@gmail.com

СТРУЧНИ РАДОВИ

НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ УНУТРАШЊЕ КОНТРОЛЕ ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНЕ АГЕНЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Доц. др Дејан Лабовић¹
МА Зоран Марјановић²

Абстракт: У условима процеса демократизације друштва, афирмација јавне сфере има своје посебно место и значај, где без адекватне контроле и одговорности нема демократске државе, односно њено деловање је супротно интересима друштва. У таквој ситуацији стварање адекватног нормативног оквира контроле носиоца јавних овлашћења је нужно са аспекта заштите људских права и развоја демократије у друштву. Историја функционисања система власти указује да се њен већи део реализује у тајности, при чему они њени носиоци који су непосредно задужени за заштиту националне безбедности, у одређеној мери злоупотребљавају тајност кроз незаконит и неправилан рад. Зато је питање контроле „безбедносног система“ осетљиво питање и посебно значајно за развој демократског друштва, с обзиром на чињеницу да службе безбедности поседују посебна законска овлашћења, која у случају нефункционалне контроле могу угрозити људска права и слободе. Централни део рада је приказ нормативног одређења контролног механизма Војнобезбедносне агенције као ресорне контраобавештајне службе, са дефинисањем значаја унутрашње контроле у функционисању агенције. Најзад, у завршном делу рада идентификовано је да регулаторни механизми унутрашње контроле Војнобезбедносне агенције представљају неизоставни сегмент одговорности, законитости и мониторинга Војнобезбедносне агенције, чији су ефекти у огромном броју поступања превентивни, са аспектом указивања руководиоцу агенције на стање законитости функционисања службе.

1 Факултет за пословне студије и право, Универзитет Унион „Никола Тесла“ у Београду, имејл: [lavo-
vicdejan@gmail.com](mailto:lavo-
vicdejan@gmail.com)

2 Министарство одбране Републике Србије, имејл: marjanovic.cole.zoran@gmail.com

Кључне речи: контрола, агенција, мониторинг, национална безбедност, држава.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

За разумевање система унутрашње контроле служби безбедности посебно је важно утврдити њихов нормативни положај у националним законодавствима, којима су непосредно уређени механизми унутрашњег мониторинга³ који се унутар њих реализују. Међутим, како је основна улога обавештајно-безбедносних служби заштита националне безбедности, где је тајност једно од главних њених начела рада, неопходно је да службе безбедности у складу са њеном осетљивом природом посла обезбеде поштовање принципа транспарентности свога рада кроз регулаторне механизме мониторинга, при чему унутрашњи мониторинг има посебан значај.⁴

У теорији која обрађује обавештајни рад, обавештајно-безбедносне службе најчешће се дефинишу као „специјализоване организације извршне власти, које применом посебних метода и мера спроводе обавештајне, необавештајне (тајне субверзивне акције) и контраобавештајне активности у земљи и иностранству, у циљу заштите и остваривања националних интереса“ (Бајагић, 2010: 23).

Наиме, обавештајно-безбедносне службе се формирају са циљем помоћи влади у спровођењу њене безбедносне политике и заштите националних интереса. У суштини, циљ унутрашњег мониторинга обавештајно-безбедносне службе је контрола законитости и правилности извршавања послова и задатака у складу са законским одредбама које системски уређују организацију и функционисање службе на националном нивоу.

Област обавештајно-безбедносних служби у Србији уређује више закона, где је најзначајнији Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, који уређује основе обавештајно-безбедносног система Републике Србије, усмеравање и надзор над њиховим радом и постојање три безбедносно-обавештајне службе безбедности: Безбедносно-информативна агенција (БИА), Војнобезбедносна агенција (ВБА) и Војнообавештајна агенција (ВОА).

³ Фил Братл (Phil Bartle) наводи да мониторинг у примени представља стални, системски надзорни механизам и посматрање остваривања виталних активности неког органа, организације или пословног система, са пружањем повратне информације о свим његовим аспектима функционисања. Доступно на: csc.vcn.bc.ca/cmp/http.

⁴ Контрола моћи служби безбедности, представља основни циљ сваког демократског друштва.

ВБА у Републици Србији је нормативно дефинисана као ресорна војна служба безбедности (Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије 2007, 2012: члан 4) и самостални орган управе при Министарству одбране (Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији 2009, 2012, 2013: члан 2). ВБА системски је уређена за извршавање прописаних послова и задатака из надлежности безбедносне и контраобавештајне заштите свих организационих јединица Министарства одбране и Војске Србије, као и остале послове и задатке од значаја за одбрану Републике Србије (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 5).

У складу са одредбама Закона о војнобезбедносној агенцији и војнообавештајној агенцији, надзор и контрола војних служби безбедности у начелу врши се двојако (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: чланови 52-57): *екстерно*, од стране Народне скупштине, председника Републике, Савета за националну безбедност, Владе са ресорним Министарством одбране и Заштитника грађанина-Омбудсмана, и *интерно*, од стране Руководиоца агенције (директор службе), Генералног инспектора војних служби безбедности, Унутрашње контроле као унутрашње организационе јединице ВБА, као и од стране Инспектората одбране Министарства одбране, сходно законским одредбама (Закон о одбрани Републике Србије, 2007, 2009, 2015, 2018: чланови 16–19).

МЕТОД РАДА

Да бисмо имали релевантну спознају нормативног значаја унутрашњег механизма контроле Војнобезбедносне агенције у обавештајно-безбедносном систему Републике Србије, коришћене су следеће методе за потребе истраживачког просеца рада:

- нормативни метод, на основу којег смо анализирали релевантну законску и подзаконску регулативу која се односи на предмет рада, а пре свега Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије, Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији, Закон о одбрани Републике Србије, Правилник о раду генералног инспектора, Правилник о раду унутрашње контроле у Војнобезбедносној агенцији, Правилник о инспекцијском надзору у Министарству одбране, као и надлежности руководећих органа у ВБА;
- метод дескриптивне анализе, којег смо применили приликом увида садржаја домаће и делом иностране литературе, у вези са анализом форме и облика организације и функционисања унутрашњих контролних органа у ВБА, са истовременим идентификовањем значаја и положаја органа унутрашње контроле у ВБА;

- компаративни метод, који је примењен у случају компарације сазнања до који се дошло на основу анализе домаће нормативне праксе контролних механизма осталих служби безбедности Републике Србије.

Применом ових метода омогућило се сагледавање нормативних аспеката, положаја и значаја унутрашњег контролног механизма ВБА, као службе безбедности у обавештајно-безбедносном систему Републике Србије, с обзиром на то да унутрашња контрола има смисао и остварује максималан успех само уколико постоји и делује у правно уређеном систему националне заједнице.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ТЕРМИНА „КОНТРОЛА И НАДЗОР“ СЛУЖБИ БЕЗБЕДНОСТИ

Као друштвена појава, термин „контрола“ се од већине теоретичара изједначава са термином „надзор“ без јасне и дефинисане разлике, мада није редак ни случај да се употребљава и са различитим значењем.

У пракси, појам надзора односи се на евалуацију функционисања правно организованог органа или организације, сходно дефинисаним формама реализације и доношења одређених препорука, налога и извештавања руководећег тела,⁵ и појам контроле односи се на проверавање да ли се организационе операције, акције или активности (послови) извршавају на време, правилно, законито и у сагласности са усвојеним циљевима, планом, датим смерницама, наређењима и утврђеним принципима (Стевановић, Стајић, 2015: 285).

Контрола се дефинише и као фаза процеса управљања у којој менаџери врше проверу остваривања одлука, ефикасности организовања и предузимају мере на отклањању поремећаја (Ерић, 2000: 4). Тиме, надзор и контрола имају своје заједничке елементе, а они се састоје од утицаја органа који врши надзор, односно контроле онога над којим се надзор, тј. контрола обавља. Тако, ако се за надзор и контролу узме критеријум „континуитета“ у обављању надзора, односно контроле, онда се и надзор и контрола могу означити као „једнократни или вишекратни процеси“ у оквиру предузетих активности, с тим што се најчешће контрола може сврстати као саставни део надзора и акција накнадног карактера.

5 О парламентарној контроли безбедносних и обавештајних агенција у студији спроведеној у Европској унији, речено је да појам надзора треба разликовати од појмова управљање и контрола, који подразумевају директно учешће у процесу доношења одлука које се односе на политику и праксу организације. Шире видети: Радовановић, Г., Каровић, С., (2015). *Еволуција инспекцијског надзора Војске Србије кроз призму историјско-компаративне методе*, Београд, Војно дело, 4/2015, стр. 195-221.

Са нормативног аспекта, унутрашња контрола представља читав систем прописа, правила, процедура и тела која постоје у оквиру једне институције, органа или организације, чији главни циљ је заштита и унапређење интегритета, спречавањем и отклањањем незаконитости и неправилности, које се могу јавити унутар те институције, односно органа (Милосављевић, Ђорђевић, 2012: 5). Иначе, сваки облик контроле има своје три фазе: сагледавање оствареног у односу на планирано, као прва фаза, констатација и извођење нађеног стања, као друга фаза и сачињавање извештаја, интервенција отклањање уочених неправилности, обавештавање менаџмента и евентуална интервенција, као трећа фаза (Томић, 2011: 236).

У већини земаља, унутрашњи мониторинг служби безбедности се спроводи кроз активности редовне и ванредне контроле, која је непосредна и свакодневна законска активност посебних организационих јединица обавештајно-безбедносних служби безбедности, док је надзор редовна менаџерска активност руководећих структура служби безбедности, при чему укупан унутрашњи мониторинг службе не може дати пуне ефекте без оба контролна механизма. Наведене контролне организационе јединице служби безбедности најчешће егзистирају на нормативно уређеном двосмерном процесу, извештавања руководиоца службе безбедности и органа извршне власти.

Према томе, може се слободно констатовати да концепт интерне контроле служби безбедности, најчешће је базиран на:

- стварању средине која рефлектује свесност неопходности поштовања прописа и законитог рада службе безбедности;
- стварању механизма сагледавања и регистровања утицаја и присуства различитих изазова, ризика и најопаснијих претњи са којима се сусрећу припадници служби безбедности у свакодневном раду;
- менаџерском управљању, предузимању мера и широком спектру активности са циљем предупређења нежељених поступака припадника службе безбедности;
- двосмерној комуникацији одоздо надоле и обрнуто и
- праћење предузетих радњи, уз истовремено присуство екстерне контроле (Миленковић, Копривица, Тодорић, 2011: 91–93).

ОПШТИ РЕГУЛАТОРНИ МЕХАНИЗАМ УНУТРАШЊЕ КОНТРОЛЕ ВОЈНОБЕЗБЕДНОСНЕ АГЕНЦИЈЕ

Општи регулаторни механизам унутрашње контроле ВБА, садржан је у одредбама важећег Закона о ВБА и ВОА, које дефинишу да унутрашњи мониторинг службе спроводе: 1. Унутрашња контрола (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 57), као посебна организациона јединица ВБА, непосредно подређена директору ВБА и чијег руководиоца поставља директор ВБА, 2. Генерални инспектор војних служби безбедности (Закон о ВБА и ВОА 2009, 2012, 2013: члан 54 и 55), подређен министру одбране и политичкој контроли Владе и Скупштине, а кога поставља Влада уз сагласност Савета за националну безбедност, 3. Директор ВБА (Закон о ВБА и ВОА 2009, 2012, 2013: члан 38), непосредно подређен министру одбране и председнику Републике као врховном команданту Војске Србије, са руководећим структурама организационих јединица ВБА, непосредно подређених директору ВБА и 4. Инспекторат одбране Министарства одбране, у сегменту законитог и правилног коришћења средстава логистичког обезбеђења ВБА, као посебне организационе јединице Министарства одбране (Закон о одбрани Републике Србије, 2007, 2009, 2015, 2018: чланови 16–19).

1. Унутрашња контрола ВБА⁶ врши контролу законитости рада и примене овлашћења њихових припадника, о чему редовно подноси извештаје директору ВБА. Руководилац унутрашње контроле, у ситуацијама када има сазнања да директор ВБА, није отклонио незаконитост или неправилност у раду коју је утврдила унутрашња контрола, дужан је да обавести генералног инспектора војних служби безбедности, а по потреби и надлежни одбор Народне скупштине.

Начин вршења унутрашње контроле ВБА, као и друга питања од значаја за њен рад уређена су Правилником о раду унутрашње контроле Војнобезбедносне агенције, којег доноси министар одбране (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 57).

Наведеним Правилником о раду унутрашње контроле ВБА (Правилник о раду унутрашње контроле ВБА, 2010: члан 2, 277) послови унутрашње контроле обухватају следеће:

а) контролу законитости примене овлашћења за тајно прикупљање података применом посебних поступака и мера⁷ указује на то да се контро-

⁶ Са теоријског и практичног становишта Унутрашња контрола ВБА представља одређену врсту „самоконтроле“.

⁷ Посебни поступци и мере (скраћено), а пуни назив је Посебни поступци и мере тајно прикупљања података из надлежности ВБА (за шире објашњење, погледај: чланове 10 до 21 Закона о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији (2009, 2012, 2013). Службени гласник Републике Србије број 88/2009, 55/2012, 17/2013).

ла законитости реализује у сегменту законите примене тајних метода прикупљања података од стране овлашћених службених лица ВБА, посебно у сегменту оних метода одобрених непосредно од стране директора ВБА, без судске одлуке;

б) контролу законитости примене овлашћења за откривање, истраживање и документовање кривичних дела из надлежности ВБА, указује да се контрола законитости спроводи у делу законите примене овлашћења за документовање кривичних дела из надлежности ВБА, против уставног уређења и безбедности Републике Србије, против човечности и др. добра, организованог криминала, прања новца, корупције, угрожавања тајних података и кривичних дела против безбедности рачунарских података, усмерених против МО и ВС (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 6 и 23);

в) контролу законитости примене посебних овлашћења овлашћених службених лица ВБА, указује да се контрола законитости рада овлашћених службених лица Војнобезбедносне агенције односи на контролу права и дужности држања, ношења и употребе ватреног оружја, затим коришћења средстава за осматрање, снимање, навигацију и везу, послуживање саобраћајним средством и средством везе правног или физичког лица, и пружања помоћи од стране државних органа Републике Србије ради извршења задатака (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 33);

г) контролу законитости одређивања степена тајности и примену мера заштите тајних података службе безбедности, указује да се контрола законитости реализује у области законите примене одредаба о одређивању степена тајности у раду ВБА као и примени мера заштите тајних података у агенцији;

д) контролу законитости примене овлашћења за евидентирање података и њиховог коришћења, а нарочито начин вођења, приступ, руковање, заштиту, рокове чувања, архивирање и уништавање регистара, збирки личних података и евиденција службе безбедности, обухвата контролу законитог рада овлашћених службених лица да у раду са подацима, њиховим коришћењем, складиштењем и употребом је поступано у складу са прописима (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 31 и 32);

ђ) контролу законитости вршења безбедносних провера, обухвата контролу законитог поступања припадника ВБА од преузимања поднешеног захтева за покретање безбедносне провере од стране надлежног органа Министарства одбране и Војске Србије, затим примене овлашћења током реализације провере, па до достављања резултата о спроведеној провери стања безбедносног ризика (Правилник о безбедносним проверама лица које врши ВБА, 2010: 279);

е) контролу законитости извештавања и обавештавања реализује се у сегменту законитог достављања извештаја, информација и процена као и обавештавања о прикупљеним подацима (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 34 и 35);

ж) контролу законитости трошења новчаних средстава службе безбедности у делу коришћења финансија које су на располагању ВБА (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 58 и 59); контролу личног и професионалног интегритета-полиграфско тестирање припадника службе безбедности, у ситуацијама када је потребно утврђивање валидности стања припадника ВБА везана за лични и професионални интегритет и

ф) поступање по притужбама грађана упућеним војној служби безбедности због повреде или ускраћивања људских права или слобода, разне ситуације везане за евентуално незаконито поступање ВБА (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 61 и 62).

2. Генералног инспектора као државну институцију познају законодавства многих земаља, при чему се нормативна решења разликују углавном по томе ко именује Генералног инспектора. У САД-у, Централна обавештајна агенција (Central Intelligence Agency) има сопственог Генералног инспектора још од 1952. године, а од 1989. године и институцију Биро Генералног инспектора, који за свој рад одговара директору ЦИА и Конгресу САД-а. Иначе, 1978. године у САД-у донет је и посебан Закон о генералном инспектору којим је прописано да све битне обавештајне и безбедносне целине Владе САД-а имају посебно свог Генералног инспектора кога именује и разрешава председник државе, уз сагласност Сената (Born, H. end Wills, A. 2012: 34). У Руској федерацији, послове интерне контроле у Федералној служби безбедности (Федеральная служба безопасности) врше Дирекција за инспекцијске послове и Дирекција за унутрашњу безбедност (Миленковић, Копривица, Тодорић, 2011: 97-99). У Аустралији Генерални инспектор има најшира овлашћења и именује га Главни гувернер, док га у Канади именује Влада (Фарсон, Борн, Вилс, 2012: 34-36).

У Србији генерални инспектор представља посебан орган државне управе извршне власти и Министарства одбране који у поступку контроле војних служби безбедности остварује инспекцијски управни надзор непосредним увидом у одговарајуће фактичке ситуације служби, а кога на предлог министра одбране, уз мишљење Савета за националну безбедност, поставља Влада Републике Србије, на период од пет година. Тако, сходно одредбама (Закон о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: чланови 54-56) и одредбама Правилника о раду Генералног инспектора, донет од стране министра одбране (Правилник о раду Генералног инспектора, 2010: 275), генерални инспектор у поступку унутрашњег мониторинга ВБА, овлашћен је да:

- надзире примену начела политичке, идеолошке и интересне неутралности у раду ВБА и њених припадника;
- законитост примене посебних поступака и мера за тајно прикупљање података; законитост трошења буџетских и других средстава за рад;
- даје мишљење на нацрте закона, других прописа и општих аката из надлежности ВБА;
- утврђује чињенице о уоченим незаконитостима или неправилностима у раду ВБА и њихових припадника;
- подноси извештај министру одбране о резултатима надзора са предлогом мера и
- једном годишње подноси извештај надлежном одбору Скупштине Србије.

3. Директор ВБА и руководеће структуре организационих јединица ВБА, сходно одредби закона (Закона о ВБА и ВОА, 2009, 2012, 2013: члан 38) кроз свакодневно функционисање службе остварују непосредан надзор и контролу укупног законитог и стручног функционисања службе безбедности у целини и посебно коришћења финансијских и других средстава са којима располаже ВБА.

4. Инспекторат одбране Министарства одбране, кроз редовну и планску активност контроле Министарства одбране, реализује и контролу законитог и правилног коришћења средстава и опреме логистичког обезбеђења ВБА, као посебне организационе јединице Министарства одбране, а у складу са одредбама подзаконског акта министра одбране (Правилник о инспекцијском надзору, 2019: 1-10).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Анализа регулаторног механизма унутрашњег мониторига Војнобезбедносне агенције указује на то да се ради о нормативно уређеном систему контроле рада и функционисања ВБА, који егзистира кроз четири организацијска нивоа: први ниво контроле од стране директора и осталих руководилаца организационих јединица ВБА, кроз сталну законску активност извршавања свих прописаних надлежности и послова ВБА, други ниво контроле од стране унутрашње контроле ВБА, као једне од унутрашњих организационих јединица ВБА, кроз планску активност непосредне контроле законитости и правилности примене овлашћења и средстава ВБА у целини, трећи ниво контроле од стране Генералног инспектора, кроз инспекцијски и управни надзор функционисања и поступања ВБА, и четврти ниво кроз редовну активност Инспектората одбра-

не Министарства одбране, у сегменту законитости коришћења логистичких средстава и опреме ВБА.

Такође, анализом нормативног решења организације унутрашње контроле ВБА као њене унутрашње организационе јединице, уочљиво је да она у остваривању прописаних надлежности не може имати потпуно непристрасан приступ, с обзиром на то да руководиоца унутрашње контроле ВБА поставља директор ВБА, којем је он и непосредно потчињен.

Најзад, изводи се као препорука да је за постизање још вишег степена унутрашњег мониторинга и заштитног механизма носиоца унутрашње контроле ВБА неопходно кроз измену подзаконске регулативе рада унутрашње контроле ВБА инкорпорирати интерну ревизију и оперативну независност у систем унутрашње контроле ВБА, са дефинисањем још виших стандарда интегритета припадника унутрашње контроле ВБА, у смислу стручности и етичких вредности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бајагић, М., (2010). *Шпијунажа у XXI веку-Савремени обавештајно-безбедносни системи*, Book & Marso, Београд.
2. Born, H., Wills, A., (2012). *Надзор над обавештајним службама*, ДЦАФ, Женева.
3. Ерић, Д., (2000). *Увод у менаџмент*, Чигоја штампа, Београд.
4. Фарсон, С., (2012). „Успостава учинковитог система надзора над службама безбедности“, у: Борн, Х.; Вилс, Е. (урс.), „Надзор над обавештајним службама“, ДЦАФ, Женева, Београд, стр. 34-36.
5. Милосављевић, Б., Ђорђевић, С., (2012). *Корупција у сектору безбедности: Унутрашња контрола*, БЦБП, Београд.
6. Миленковић, Д., Копривица, С., Тодорић, В., (2011). *Контрола служби безбедности*, ОЕБС, Центар за нову политику (ЦНП), Београд.
7. *Правилник о раду генералног инспектора* (2010). Службени војни лист број 18, стр. 275.
8. *Правилник о безбедносним проверама лица које врши Војнобезбедносна агенција* (2010). Службени војни лист број 18, стр. 279.
9. *Правилник о раду унутрашње контроле Војнобезбедносне агенције* (2010) Службени војни лист број 18, стр. 277
10. *Правилник о инспекцијском надзору* (2019). Службени војни лист број 1, 14.01.2019., стр. 1-10.
11. Радовановић, Г., Каровић, С., (2015). *Еволуција инспекцијског надзора Војске Србије кроз призму историјско-компаративне методе*, Београд, Војно дело, 4/2015, стр. 195-221.
12. Стевановић, О., Стајић, Љ., (2015) *Безбедносни менаџмент*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад.

Лабовић Д., Марјановић З. (2021). Нормативни аспекти унутрашње контроле Војнобезбедносне агенције Републике Србије, *Безбједност, полиција, грађани*, 17(2), 53-64.

13. Томић, З., (2011). *Управно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, Београд, стр. 236.
14. *Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији* (2009, 2012, 2013) Службени гласник Републике Србије број 88/2009, 55/2012, 17/2013.
15. *Закон о основама уређења служби безбедности Републике Србије* (2007, 2012) Службени гласник Републике Србије, број 116/2007 и 72/2012.
16. *Закон о одбрани Републике Србије* (2007, 2009, 2015, 2018) Службени гласник Републике Србије, број 116/2007, 88/2009, 88/2009 - др. закон, 104/2009 - др. закон, 10/2015 и 36/2018.

NORMATIVE ASPECTS OF INTERNAL CONTROL OF THE MILITARY SECURITY AGENCY

Doc. dr Dejan Labović
MA Zoran Marjanović

Abstract: *In the conditions of the process of democratization of society, affirmation of the public sphere has its special place and importance, where without adequate control and accountability there is no democratic state, that is, its action is contrary to the interests of society. In such a situation, creating an adequate normative framework for the control of the holders of public authority is necessary from the aspect of protection of human rights and the development of democracy in society. The history of the functioning of the system of government indicates that much of it is kept secret, with those responsible for directly protecting national security, to some extent, abusing secrecy through illegal and irregular work. That is why the issue of controlling the “security system” is a sensitive issue and of particular importance for the development of a democratic society, given the fact that security services have special legal powers that, in the case of non-functional controls, can endanger human rights and freedoms. The central part of the paper is a review of the normative determination of the control mechanism of the Military Security Agency as a line counterintelligence service, with the definition of the importance of internal control in the functioning of the agency. Finally, the final part of the paper identifies that the regulatory mechanisms of the internal control of the Military Security Agency represent an indispensable segment of the responsibility, legality and monitoring of the Military Security Agency, whose effects in a large number of actions are preventive, with the aspect of indicating to the head of the agency the state of lawfulness of the functioning of the service.*

Key words: *control, agency, monitoring, national security, state.*

Стручни рад
УДК 336.717.13:339.74(497.6РС)
DOI 10.7251/BPG2102065J

Рад за примљен: 15. 1. 2021. године
Ревизија: 20. 7. 2021. године
Рад прихваћен: 6. 12. 2021. године

ПРОЦЈЕНА УГРОЖЕНОСТИ У ПОСЛОВАЊУ ГОТОВИМ НОВЦЕМ И ДРУГИМ ВРИЈЕДНОСТИМА

Др Драгиша Јуришић¹
Др Горан Максимовић¹

Апстракт: Питање процјене угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима је једна од активности у Републици Српској која је по први пут уређена законом. С обзиром на то да се ове активности проводе сходно процедурама прописаним подзаконским актом, уочени су одређени проблема у његовој имплементацији као и одређене неусаглашености везане за предметни закон. Овај рад, кроз практично искуство аутора у изради наведених процјена и кроз истраживање односа степена угрожености објеката обвезника Закона (кладионица) према локацији, развијености и величини општина, доноси одређене препоруке везане за измјене закона и прилагођавање правилника потребама процјењивача на терену.

Кључне ријечи: процјена, степен угрожености, квантификатор угрожености, фактори угрожености и фактори безбједности.

УВОД

Почетком 2015. године, Влада Републике Српске донијела је Закон о мјерама безбједности у пословању готовим новцем и другим вриједностима (у даљем тексту Закон) (Сл. гласник Републике Српске бр.: 33/15). Овим Законом се кренуло у уређивање области безбједности у пословању готовим новцем и другим вриједностима.

Доношењу Закона претходило је доношење низа правилника који регулишу питања појединих сегмената Закона као што су: Правилник о транспорту и пријеносу готовог новца и других вриједности из децембра 2015. године, Правилник о стандарду и квалитету средстава за примјену

¹ Безбједносно истраживачки центар, Бања Лука, имејл: bicbl@yahoo.com.

основних мјера безбједности (СГ РС број: 12/16) као и Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима (у даљем тексту Правилник) (СГ РС број: 115/16). Нешто раније, на основу Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности (СГ РС број: 50/02), донесен је Правилник о услови-ма и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења (СГ РС број: 85/12).

Закон прописује основне мјере безбједности за правна и физичка лица који су обвезници Закона, степен примјене тих мјера, начин примјене, начин транспорта и преноса новца, начин обраде и чувања података прикупљених средствима техничке заштите и начин спровођења надзора. Треба нагласити да је према члану 8 овог Закона предвиђена израда Процјене угрожености. Процјена се ради на основу Правилника који је донесен крајем 2016. године (СГ РС број: 115/16). Током имплементације Закона и Правилника идентификовани су одређени проблеми њихове примјене.

Циљ овог рада је анализа Закона и Правилника о процјени угрожености у смислу њихове усаглашености, а посебно да се позабави питањем Правилника, његовог садржаја и начина на који је предвиђена процјена угрожености.

Општи узорак рада чини 650 процјена кладионица, микрокредитних организација, тржних центара и казина урађених од стране аутора овог рада, те анализа, која је саставни дио овог рада.

КОМАПАРАЦИЈА ЗАКОНА И ПРАВИЛНИКА

Иако сам Закон у члану 8 предвиђа израду Процјене угрожености и то у ставу (6) и ставу (8), ипак поједини обвезници Закона, као и њихови правни савјетници нису били увјерени да их Закон стриктно на то обавезује, те су поједини обвезници Закона и даље ван система и немају урађену Процјену угрожености (микрокредитне организације, бензинске пумпе, тржни центри и сл.). Иако у члану 17 Закона стоји да ће у року од шест мјесеци од дана ступања на снагу Закона министар донијети и пропис о процјени угрожености обвезника Закона (члан 8, став (8)), сам Закон нема посебан члан или став у коме стоји да су обвезници Закона, дефинисани у члану 3 Закона, обавезни израдити Процјену угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима у складу са Правилником о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједности-ма.

Одредбама члана 3 Закона, обвезници Закона су: банке, поште, мјењачнице, микрокредитне организације, лутрије, спортске кладионице, казина и слично, те правна и физичка лица која послују готовим новцем и другим вриједностима. Сви ти обвезници Закона су у члану 5 Закона према степену примјене мјера безбједности распоређени у пет основних категорија и то:

- I категорија – банке и њихове организационе јединице и поште и њихове организационе јединице,
- II категорија – мјењачнице, микрокредитне организације, казина, лутрије, спортске кладионице и слично,
- III категорија – банкомати,
- IV категорија – правна и физичка лица која послују племенитим металима или предметима од племенитих метала и драгим камењем,
- V категорија – остала правна и физичка лица која послују готовим новцем и остварују дневни промет новца у износу већем од 5.000 КМ.

Унутар наведене категоризације у члану 5 Закона, треба истаћи одређене недоречености. Током израде процјена један од проблема представљају микрокредитне организације јер у већини случајева, објекти тих обвезника Закона немају пословање готовим новцем. Неке од њих немају у својим објектима ни мјенице, које спадају у вриједносне папире, а тиме и у друге вриједности у складу са ставом (3), члана 3 Закона. Пословање се, махом, обавља преко банака те нема готовог новца у овим објектима. Међутим, са друге стране, документација о клијентима може представљати другу вриједност који је потребно заштитити у складу са савременим безбједносним токовима. Заузимајући такав став, јасно је да, иако не послују готовим новцем, микрокредитне организације за своје објекте треба, а то је и законска обавеза, да ураде предвиђену процјену.

Једна посебна категорија III – банкомати, такође, привлачи пажњу. У саставу већине банака, које су у категорији I, налазе се банкомати, мада постоје и банкомати тих банака који се налазе на другим мјестима ван тих банака (тржни центри, бензинске пумпе и сл.). У Правилнику није јасно назначено да ли се сви банкомати третирају исто или се ови који су у саставу банке рачунају као радно мјесто са новцем и за њих се не ради посебна процјена већ у саставу процјене банке, односно, остаје питање основних мјера безбједности које треба спровести када је банкомат у саставу банке или ван ње.

Посебно је занимљива пета категорија обвезника Закона. Овдје је потребно прокоментарисати неколико ствари. Као прво, сва физичка лица која послују готовим новцем морају пословати у склопу правног лица (регистроване фирме) и онда је та фирма обвезник Закона. Са друге стране,

категорија V није у потпуности усаглашена са ставом 1), члана 3 Закона,² односно листом обвезника Закона, јер се не помиње дневни промет већи од 5.000 КМ, него тек у категоризацији. Овде се поставља питање да ли се категорија односи на обвезнике Закона без обзира на то колико објеката тај обвезник има, чиме сви субјекти који имају промет преко 5.000 КМ у свим својим објектима заједно треба да сен сврстају у ту категорију, тј. да ли је привредни субјекат који има пет пословница и на крају дана збир промета у свих пет премаши 5.000 КМ дужан урадити Процјену, јер се сврстава као субјекат у пету категорију, а не његове пословнице.

Пословницама обвезника Закона бави се Правилник. Треба нагласити да Правилник о процјени угрожености и пословањем готовим новцем и другим вриједностима препознаје не пет, него шест категорија у које се сврставају сви објекти обвезника Закона. Шест категорија у које се сврставају објекти обвезника Закона су:

- I категорија – највиши степен заштите (квантификатор угрожености 55–75),
- II категорија – високи степен заштите (квантификатор угрожености 45–54,9),
- III категорија - виши степен заштите (квантификатор угрожености 35–44,9),
- IV категорија –средњи степен заштите (квантификатор угрожености 25–34,9),
- V категорија – нижи степен заштите (квантификатор угрожености 20–24,9) и
- VI категорија – минимум заштите (квантификатор угрожености 0–19,9).

Према одговору из МУП-а Републике Српске, када су у питању категоризација у Закону и категоризација у Правилнику, ради се о двије различите ствари, те су и различите категоризације. У Закону су категорисани обвезници Закона, а у Правилнику су категорисани објекти обвезника Закона.

Основ за разматрање ове двије подјеле категорија се огледа у циљу категоризације објеката обвезника Закона. Ако је у Закону дошло до категоризације обвезника Закона, а у Правилнику се категорису објекти обвезника Закона, зашто нема обавезе да се стање у појединим објектима обвезника Закона доведе у категорију која је по Закону предвиђена за обвезника Закона. Односно, ако се нпр. објекат кладионице према Процјени угрожености сврстава у трећу категорију, сходно Правилнику, а по За-

² Члан 3: (1) Обвезници закона у смислу овог закона су: банке, поште, мјењачнице, микрокредитне организације, лутрије, спортске кладионице, казина, те правна и физичка лица која послују са готовим новцем и другим вриједностима.

кону обвезник закона треба бити у другој категорији, и даље не постоји обавеза да обвезник Закона објекат кладионице доведе у категорију која је предвиђена Законом. Самим тиме је једна од категоризација сувишна или усклађивање категоризација објеката и обвезника Закона није добро урађена.

Са друге стране, свака од ових категорија у Правилнику садржи одређени број мјера које су обавезне за објекат одређених категорија. На одређени начин ове мјере су прописане чланом 6 Закона којим се дефинишу основне мјере безбједности које примјењују обвезници Закона и чланом 8 тог Закона којим се прописује начин примјене тих основних мјера безбједности. Поред тога, у категоријама од I до VI Правилника прописане су и додатне мјере за објекте обвезнике Закона које нису препознате као такве у Закону за одређене обвезнике Закона, као што је „физичка заштита са најмање једним надзорним мјестом и системом везе са припадницима физичког обезбјеђења на објекту који се обезбјеђује“, за нпр. кладионице.

Усклађивање Закона и Правилника у дијелу ових законских и правилничких одредаба представља предуслов сврсисходне израде Процјене, односно дефинисања обвезника Законом, као и дефинисања основних мјера безбједности и обавезних мјера заштите обвезника Закона и његових објеката.

НЕДОСТАЦИ У ПРАВИЛНИКУ

Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима донесен је крајем 2016. године и њиме се први пут дефинишу процедуре израде Акта о процјени угрожености, позивом на међународни стандард ISO 31000 (ISO 31000:2009, IDT) (члан 3, став 1, алинеја 2). Овај међународни стандард може да користи било које јавно, приватно или друштвено предузеће, удружење, група или појединац. Стога, овај међународни стандард се не односи посебно ни на једну индустрију или сектор. Ради лакшег сналажења, различити корисници овог међународног стандарда су означени општим термином „организација“. Иако овај међународни стандард пружа опште смјернице, он нема за циљ да промовише једнообразност управљања ризиком у свим организацијама. Приликом дизајна и имплементације планова и оквира за управљање ризиком треба узети у обзир различите потребе специфичне организације, њене посебне циљеве, контекст, структуру, операције, процесе, функције, пројекте, производе, услуге или имовину и примјењену специфичну праксу запослених (Институт за стандардизацију БиХ).

Основна сврха Правилника је да се објекти обвезника Закона класификују у једну од шест категорија кроз сет од двадесет питања и то десет питања којима се процјењује фактор угрожености и десет питања којима се процјењује фактор безбједности. Основно начело у процјени је да се фактор угрожености (У) смањује, односно буде што мањи, а фактор безбједности (Б) да буде што већи. Тиме се тежи добити квантификатор процјене угрожености који ризик сврстава у категорију подношљивог ризика односно степен угрожености објекта обвезника Закона доводи у стање прихватљиво.

Посебан проблем представља извршење процјене угрожености употребом предвиђених образаца за квантификацију. Проблеми који су се јавили и који се јављају код наведене процјене разликују се од фактора до фактора. Овдје ћемо поменути оне који су најзначајнији за процјену, с тим да се мора имати у виду да величина квантификатора угрожености је основ за категоризацију објекта обвезника Закона у једну од шест наведених категорија. Недоумица и проблема је било и по питању фактора угрожености.

Табела 1. Приказ фактора угрожености и фактора безбједности

Фактори угрожености	Фактори безбједности
У 1 - Историја чињења кривичних дјела	Б 1 - Физичка заштита
У 2 - Макролокација објекта	Б 2 - Брзина интервенције привредног друштва за обезбјеђење или полиције
У 3 - Микролокација објекта	Б 3 - Механичка заштита
У 4 - Величина објекта	Б 4 - Организацијске мјере
У 5 - Угрожене вриједности у објекту	Б 5 - Противпрвални/противпрепадни систем
У 6 - Организација простора	Б 6 - Контрола приступа
У 7 - Број радних мјеста с готовим новцем и/или вриједностима	Б 7 - Видео-надзор
У 8 - Доступност новца и вриједности	Б 8 - Интеграција и централизација
У 9 - Број и врста механичких препрека до новца и вриједности	Б 9 - Динамичка процјена угрожености и осавремењивање мјера заштите
У 10 - Просјечни дневни број странака	Б 10 - Едукација и провјера знања корисника.

Извор: Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима

Да би се одговорило на прва два фактора угрожености, потребно је добити податке од МУП-а Републике Српске. Нажалост, нема обрасца који прати захтјев за информације од МУП-а које су релевантне за прва два фактора угрожености. Због тога одговори на упите често нису релевантни па треба поновити захтјеве, што одузима вријеме. Наведени извјеш-

таји МУП-а Републике Српске имају значајан утицај, јер је и коефицијент највећи, те они морају бити релевантни. Посебно се то односи на податке о окружењу, гдје јасно није дефинисано које је то окружење односно „градска четврт или сеоско насеље које покрива надлежна полицијска станица у којем се налази објекат штићења“.³ Овдје је потребно водити рачуна о величини локалне заједнице јер то има утицај и на стање криминалитета. То значи да представници МУП-а и полицијских станица, које су дужне достављати извјештаје о кривичним дјелима у предметном објекту обвезника Закона који је предмет процјене и о кривичним дјелима на макролокацији односно у ближем окружењу предметног објекта, треба да прођу одређену обуку или добију јасне и квалитетне инструкције. Надаље, неопходно је прописати форму упитника који се шаље полицијским станицама како би се обезбиједила једнообразност захтјева, али и тачност и искористивост података добијених од полицијских станица о кривичним дјелима на макро локацији предметног објекта, и на самом предметном објекту.

Величина објекта као фактор угрожености није у потпуности дефинисана, а односи се, прије свега, на начин рачунања величине објекта ако се он налази у саставу другог већег објекта, као што је, нпр., мијењачница у саставу тржног центра или кладионица у склопу кафе-бара. Имајући у виду да у Правилнику у објашњењу стоји да „мањи објекти у којима се послује с готовим новцем и вриједностима чешће су предмет чињења кривичних дјела нападача, који их изводе без пуно припреме или организације, за разлику од већих објеката, у којима је по правилу већа количина новца и вриједности, али која се плански припремају“,⁴ јасно се поставља питање на који начин рачунати овај фактор и како га оцијенити, узимајући у обзир да и ти већи објекти у којима се налазе обвезници Закона имају своје мјере техничке или физичке заштите. Сличан проблем се односи и на фактор угрожености број 6, односно организацију простора гдје је проблем изостанак јасног дефинисања случајева када се обвезник Закона налази у саставу објекта другог правног лица, јер организација простора може починиоцу знатно отежати сналажење у простору, продужити вријеме чињења и отежати приступ штићеној вриједности. Слично је и са фактором угрожености 10, односно просјечном дневном броју странака. Овдје се прави дилема око оних објеката који су у саставу других објеката као у У4 и У6. Објашњење о броју странака у случају да је објекат обвезника Закона у саставу другог правног субјекта на одређени начин утиче на овај

3 Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима (у даљем тексту Правилник) (СГ РС број: 115/16).

4 Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима (у даљем тексту Правилник) (СГ РС број: 115/16).

фактор, иако сви у простору другог правног лица нису и корисници услуга обвезника Закона. Овим се исто утиче на сам фактор и јасну категоризацију објекта обвезника Закона. У сва три случаја потребно је Правилником боље дефинисати наведене ситуације, посебно када се ради о кладионицама, микрокредитним организацијама, банкоматима или привредним субјектима који послују племенитим металима, јер се често налазе у саставу већих привредних субјеката. У фактору угрожености осам мијешају се два фактора, а то су број радних мјеста и начин чувања новца. Доступност вриједности новца је дефинисано у фактору угрожености 8 тако да се овдје може само процјенити утицај броја радника на угроженост објекта обвезника Закона.

Као што се може видјети, фактори угрожености дају доста простора да се сам Правилник унаприједи, те се тиме и начин категоризације објекта доведе на уједначен ниво, чиме се унифицира. Тежња је да фактори угрожености буду на што нижим оцјенама, што претпоставља да је и угроженост нижа, а тиме безбједност обвезника Закона већа. Безбједност се оцјењује кроз десет фактора безбједности наведених у Табели 1.

Као и код фактора угрожености, и код фактора безбједности постоје нејасноће и могућности за различито оцјењивање у зависности од субјективног става процјењивача, што није у складу са циљем Правилника – јасна и прецизна квантификација. Фактори безбједности су битни јер у комбинацији са факторима угрожености дају квантификатор процјене који говори о процјењеном степену угрожености. Ти степени угрожености, са сва три подручја и пет разреда, представљени су у Табели 2, а она је прилагођена потребама и као таква треба да стоји у Правилнику, а не како је тренутно дата, гдје су и лијево и десно од квантификатора дати степен угрожености и процијењени степен угрожености, не узимајући у обзир подручја степена угрожености.

Табела 2. Степени угрожености

Подручја степена угрожености	Подручје квантификатора процјене (Кп)		Разреди степена угрожености
	Једнако и веће од	до	
Неприхватљив	35,0	74,0	Врло висок ризик
	5,1	34,9	Висок ризик
	-4,9	5,0	Повишен ризик
Подношљив	-34,9	-5,0	Подношљив ризик
Прихватљиво	-72,0	-35,0	Прихватљив ризик

Извор: Према Правилнику о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима

По питању физичке заштите ситуација је иста као у питању величине објекта и организације простора у факторима угрожености. У самом

оцјењивању је за поједине оцјене дат опис који за процјенитеља представља одређени проблем када се ради о објектима који су лоцирани у саставу већих објеката (тржни центар, кафе бар и сл.) који имају своје физичко обезбјеђење. Иако то обезбјеђење није обезбјеђење објекта обвезника Закона, оно је активно и може реаговати, чиме се може и рачунати код одређивања оцјене фактора. Ипак, то се из постављених фактора и оцјена не да закључити и оставља простор за слободну процјену.

Када се ради о „контроли приступа“, поставља се питање шта је то контрола приступа. Овај појам нигдје није дефинисан те се процјенитељи могу задовољити и обичним вратанцима и тиме оцијенити да постоји контрола приступа. Исто тако, контрола од двоје и више врата не дефинише да ли ту улазе у калкулацију и улазна врата у објекат обвезника Закона, а када је он у саставу угоститељског објекта или тржног центра, да ли се рачунају и сва врата тих објеката. Да ли се као препрека рачунају само врата са магнетном бравом или и обична варта (преклопна) као на пултевима у појединим кладионицама? Потребно је јасније прецизирати питања, али и дефинисати поједине термине. Исти је проблем и код „видео надзора“ гдје термин „одговарајући број камера“ није јасно дефинисан. Код питања „динамичке процјене угрожености и осавремењавања мјера заштите“ нема опције за прву процјену.

Фактори безбједности би према процјени требало да теже ка остваривању највишег резултата, односно сви фактори би требало теже да буду оцијењени оцјеном пет. Тиме би се ризик свео у оквир прихватљивог.

Нажалост, сам Правилник не прописује у ком разреду или подручју степена угроженост треба да буде који од обвезника Закона, мада се у члану 16 Правилника јасно наглашава да „закључак обавезно садржи и приједлог превентивних активности у циљу постизања прихватљивог нивоа безбједности лица и имовине.“ Тиме се може закључити да приједлози морају бити такви да факторе угрожености треба спустити на најнижу мјеру, док се фактори безбједности морају подићи на највиши ниво, чиме се постиже прихватљивост ризика.

Са друге стране, у Закону о мјерама безбједности у пословању готовим новцем и другим вриједностима у члану 6 дефинисане су основне мјере безбједности које проводе обвезници закона у пословању са готовим новцем и другим вриједностима и то:

- противпробални систем са могућношћу хитног упозорења,
- систем хитног упозорења у ванредним ситуацијама (противпрепадни системи),
- систем видео-надзора, непрекидног или повременог, са могућношћу чувања података,

- уградња непробојних преграда и противпровалних врата на дијелу који одваја радне просторије од просторије које су доступне коминтентима или другим корисницима услуга,
- физичко обезбјеђење објекта,
- противпровални систем и систем хитног упозорења морају бити прикључени на централни систем упозорења привредног друштва које обавља послове обезбјеђења лица и имовине,
- доносе се посебни општи акти којима се прописује примјена основних мјера безбједности.

Законодавац је у члану 8 Закона покушао направити разлику у примјени мјера за поједине категорије, међутим, долазимо у ситуацију да банке не требају: непробојне преграде и противпровална врата на дијелу који одваја радне просторије од просторије које су доступне коминтентима или другим корисницима услуга, као ни физичко обезбјеђење објекта, док обвезници Закона из друге категорије не требају ни систем хитног упозорења у ванредним ситуацијама (противпрепадни системи). Ипак, према ставу (3) члана 9 Закона „сва уплатна и исплатна мјеста обвезника закона морају бити обезбјеђена системом хитног упозорење у ванредним ситуацијама (противпрепадни систем)“, а мјењачнице, казина, лутрије, кладионице, који спадају у II категорију, имају уплатна и исплатна мјеста те се кладионица и банка онда сврставају у исти ниво, као и правна и физичка лица која послују племенитим металима или предметима од племенитих метала и дргим камењем, у складу са ставом (4), члана 8 Закона.

Интересантно је напоменути да сва остала „правна и физичка лица која послују готовим новцем и остварују дневни промет у износу већем од 5.000 КМ (бензинске пумпе, тржни центри, маркети и сл.) имају обавезу само примјене система видео-надзора, непрекидног или повременог, са могућношћу чувања података, а у складу са ставом (5), члана 8. Закона“. Ово у сваком случају не одговара стању на терену и потребама ових обвезника Закона.

Посебно се треба позабавити ставом (6) члана 8 Закона који каже да за обвезник Закона из прве и друге категорије може примијенити, у складу са посебним актом о процјени угрожености, нижи степен мјера безбједности, ако се актом о процјени угрожености утврди мањи степен угрожености посебних објеката и просторија. Као прво, актом се врши процјена објекта обвезника Закона а не посебних просторија, као друго, да би се овај став примијенио потребно је дефинисати појам „мањи степен угрожености“, јесу ли то подношљив и прихватљив или је то само прихватљив степен угрожености. Са друге стране, било која препорука за смањење мјера безбједности директно утиче на процјену па тако и крајњи

резултат процјене чиме се у складу са чланом 5 Правилника мора спровести нова процјена. Са друге стране, мјере које су прописане као основне су тако минималне за ове двије категорије да њихово смањење нема смисла.

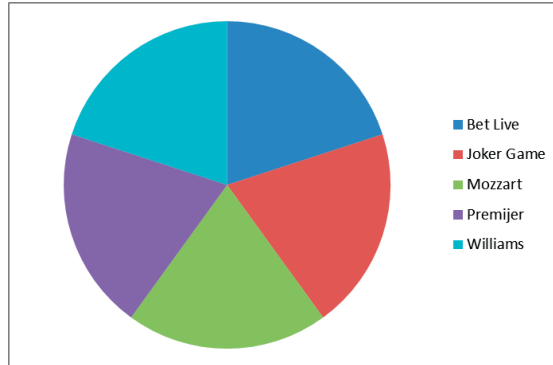
Из свега наведеног је јасно да постоји велики број проблема везаних за јасан и недвосмислен процес процјене ризика објеката обвезника Закона. Основни проблеми су везани за недостатак јасних дефиниција појединих израза, као и у случају карактеристика објеката обвезника Закона. Поједини случајеви, који се често срећу у пракси, захтијевају јасне ставове везане за процјене одређених објеката, а посебно када се простори обвезника Закона налазе у саставу простора других привредних субјеката (тржни центри, кафе барови, маркети и сл.). Кроз анализу одређених фактора јасно су наведени недостаци, те је потребно Правилник ревидирати и прилагодити потребама процјењивача, али и реалном стању на терену, као и Закон, у коме има доста недоречених и недовољно јасних ставова, као и пет различитих категорија обвезника Закона.

Посебан значај треба да има контрола спровођења овог Закона и Правилника са једне стране, али и обука контроле у начину спровођења те обуке. Потребно је обезбиједити да сви обвезници закона ураде процјену и ускладе своје мјере безбједности са постојећим Законом и Правилником. Посебно се то односи на оне обвезнике закона који се сврставају у пету категорију у Закону – „остала правна и физичка лица која послују готовим новцем и остварују дневни промет новца у износу већем од 5.000 КМ“, а који су то обвезници закона јасно се може видјети из извјештаја Пореске управе Републике Српске – то су, прије свега, тржни центри, бензинске пумпе па чак и меснице у већим градвима, под условом да се ријеша дилема коју смо већ горе раније навели.

СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ У ОДНОСУ НА ЛОКАЦИЈУ, РАЗВИЈЕНОСТ И ВЕЛИЧИНУ ОПШТИНА

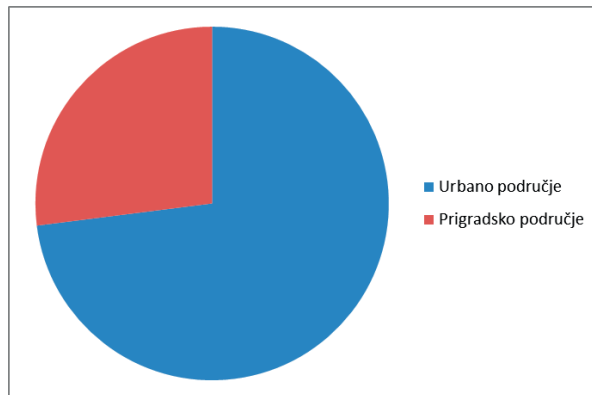
Узимајући у обзир активности на процјенама субјеката који послују готовим новцем или другим вриједностима, а посебно кладионица и коцкарница, извршена је анализа степена угрожености објеката обвезника Закона у односу на величину општине (у односу на број становника), њену развијеност и позицију објеката у односу на градско и приградско подручје, и то према степену угрожености. За потребе овог истраживања, обухват узорка чини 100 пословница пет различитих привредних субјеката – кладионица (*Bet Live, Joker Game – Meridian, Mozart, Premijer, Williams – Win*

Win), од којих су јединке узорка обухваћене са цијеле територије Републике Српске, чиме је сам узорак стратификован.

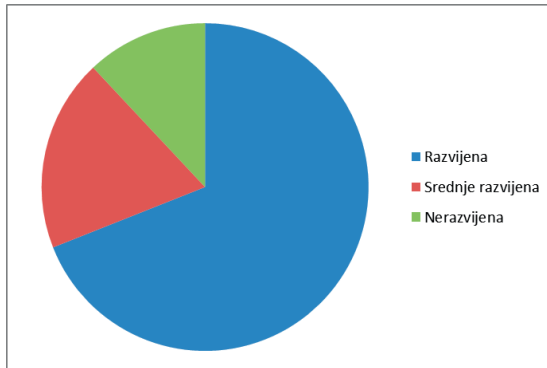
Слика 1. Слика расподеле узорка према правним субјектима

С обзиром на то да је већина правних субјеката, у даљем тексту кладионица, на територији урбаног подручја у узорку су биле 73 кладионице у градском и 27 кладионица у приградском подручју.

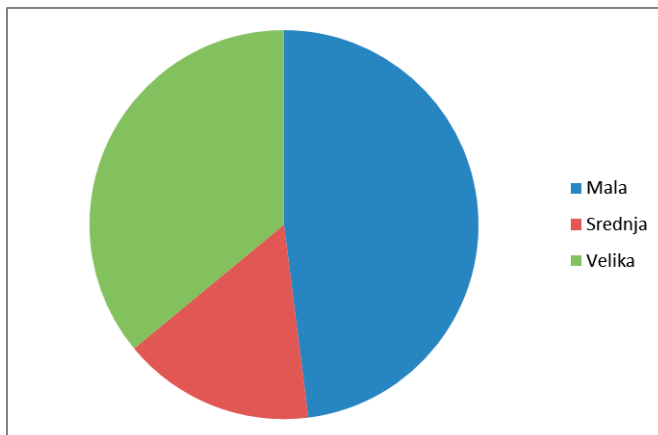
Слика 2. Слика расподеле узорка према подручју у коме се обвезник закона налази

Када се ради о развијености општина, узорак је садржавао 69 кладионица у развијеним општинама, 19 у средње развијеним и 12 кладионица у неразвијеним општинама. За одређивање развијености општина послужила је Одлука Владе Републике Српске која је разврстала општине Републике Српске по степену развијености за 2018. годину (Сл. гласник Републике Српске, број: 93/17). У складу са тим, за потребе овог истраживања је кориштена та подјела, с тим да су неразвијене општине и изразито неразвијене сврстане у једну категорију неразвијених општина.

Слика 3. Слика расподјеле узорка према развијености општине

Када се ради о величини општина, у узорку је било 48 кладионица у малим општинама, 16 кладионица у општинама средње величине и 36 кладионица у великим општинама. За потребе овог истраживања, јединице локалне самоуправе су у односу на величину подијељене на: мале (до 25.000 становника), средње (25.000 до 50.000 становника) и велике (више од 50.000 становника).

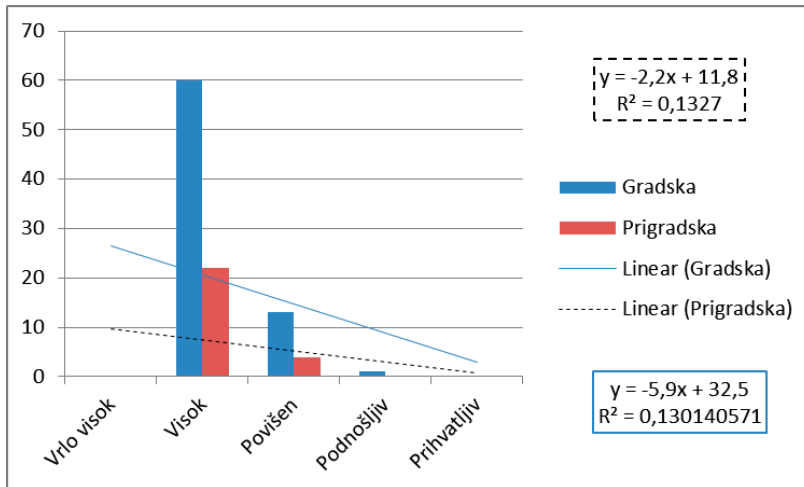

Слика 4. Слика расподјеле узорка према величини општине

УТИЦАЈ ЛОКАЦИЈЕ НА СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ

Табела 3. Дистрибуција степена угрожености у односу на подручје смјештаја објекта

Угроженост	Врло висок	Висок	Повишен	Подношљив	Прихватљив	Укупно
Градска	0	60	13	1	0	74
Приградска	0	22	4	0	0	26
Укупно	0	82	17	1	0	100

Графикон 1.1. Дистрибуција узорка по угрожености у односу на подручје смјештаја објекта – функционална зависност и коефицијент детерминације

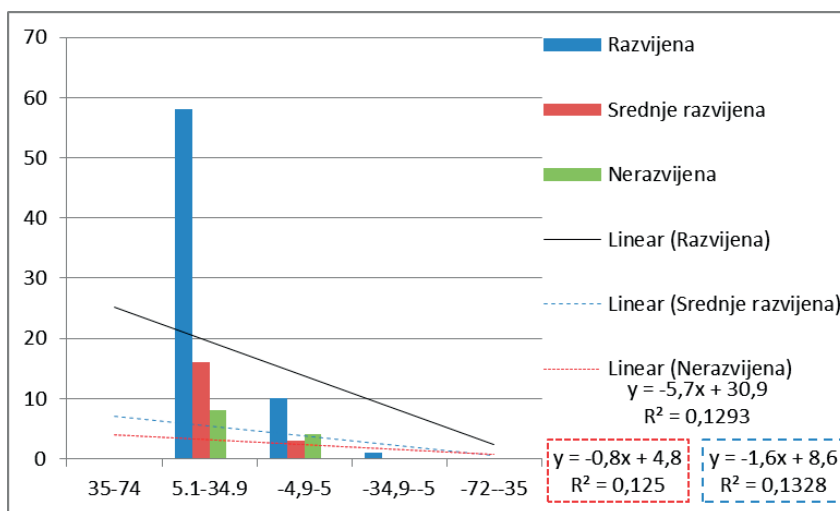
Како се из табеле 3 и графикана 1.1. види, функционална зависност степена угрожености у односу на позицију објекта у градској зони (регресиона крива) дата је са: $y = -5,9x + 32,5$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,130140571$ и коефицијентом корелације $r=0,3607$, чиме се показује да је зависна варијабла (градска зона) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 13,01%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблама средња нижа. Истовремено је функционална зависност степена угрожености у односу на приградску зону смјештаја објекта (регресиона крива) дата са: $y = -2,2x + 11,8$ са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1327$ и коефицијентом корелације $r=0,3642$, чиме се показује да је зависна варијабла (степен угрожености) објашњена независном варијаблом (приградска зона) са 13,27%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблама средња нижа. Тестирање имплицитне хипотезе о значајности сте-

пена угрожености објекта у односу локацију (X^2 тест) показује да не постоји статистички високо значајна разлика ($p=0,804691757$). О овом статистичком закључку се може рећи да је у складу са очекиваним.

УТИЦАЈ РАЗВИЈЕНОСТИ ОПШТИНЕ НА СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ

Табела 4. Дистрибуција степена угрожености у односу на развијеност општине

Угроженост	35-74	5.1-34.9	-4,9-5	-34,9--5	-72--35	Укупно
Развијена	0	58	10	1	0	69
Средње развијена	0	16	3	0	0	19
Неразвијена	0	8	4	0	0	12
Укупно	0	82	17	1	0	100

Графикон 2.1. Дистрибуција узорка по угрожености у односу на развијеност општина – функционална зависност и коефицијент детерминације

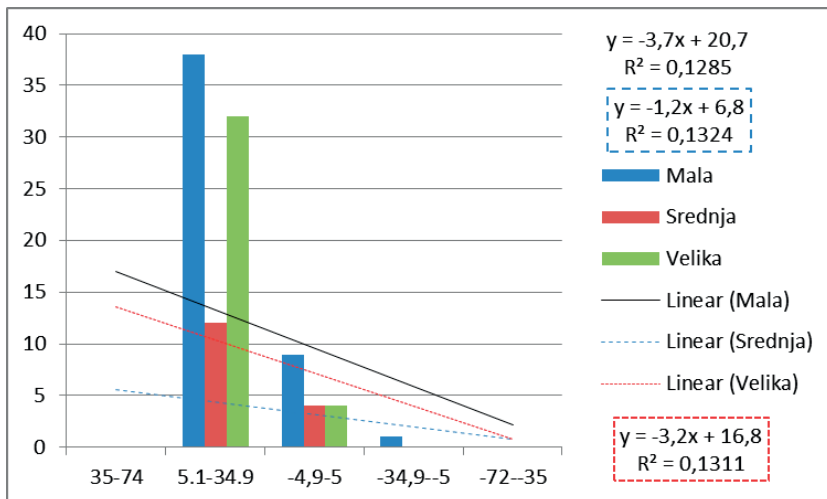
Како се из табеле 4 и графикона 2.1 види, функционална зависност степена угрожености у односу на развијене општине (регресиона крива) дата је са: $y = -5,7x + 30,9$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1293$ и коефицијентом корелације $r=0,3595$, чиме се показује да је зависна варијабла (развијена општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 12,93%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблима средња нижа. Функционална зависност степена угрожености у односу на средње развијене општине (регресиона крива) дата је са: $y = -1,6x + 8,6$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1328$ и коефицијентом корелације

$r=0,3644$, чиме се показује да је зависна варијабла (средње развијена општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 13,28%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблама средња нижа. И на крају, функционална зависност степена угрожености у односу на неразвијене општине (регресиона крива) дата је са: $y = -0,8x + 4,8$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,125$ и коефицијентом корелације $r=0,3535$, чиме се показује да је зависна варијабла (неразвијена општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 12,5%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблама средња нижа. Тестирање имплицитне хипотезе о значајности степена угрожености објекта у односу на развијеност општина у којима се налазе (X^2 тест) показује да не постоји статистички високо значајна разлика ($p= 0,558668$). О овом статистичком закључку се може рећи да је у складу са очекиваним и да сама развијеност општине у којој је смјештен објекат не утиче на његов степен угрожености.

УТИЦАЈ ВЕЛИЧИНЕ ОПШТИНЕ НА СТЕПЕН УГРОЖЕНОСТИ

Табела 5. Дистрибуција степена угрожености у односу на величину општине

Угроженост	35-74	5.1-34.9	-4,9-5	-34,9--5	-72--35	Укупно
Мала	0	38	9	1	0	48
Средња	0	12	4	0	0	16
Велика	0	32	4	0	0	36
Укупно	0	82	17	1	0	100

Графикон 3.1. Дистрибуција узорка по угрожености у односу на величину општина – функционална зависност и коефицијент детерминације

Како се из табеле 5 и графикана 3.1 види, функционална зависност степена угрожености у односу на мале општине (регресиона крива) дата је са: $y = -3,7x + 20,7$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1285$ и коефицијентом корелације $r=0,3584$, чиме се показује да је зависна варијабла (мала општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 12,85%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблима средња нижа. Функционална зависност степена угрожености у односу на средње општине (регресиона крива) дата је са: $y = -1,2x + 6,8$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1324$ и коефицијентом корелације $r=0,3638$, чиме се показује да је зависна варијабла (средња општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 13,24%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблима средња нижа. И на крају, функционална зависност степена угрожености у односу на велике општине (регресиона крива) дата је са: $y = -3,2x + 16,8$ и са коефицијентом детерминације $R^2 = 0,1311$ и коефицијентом корелације $r=0,3620$, чиме се показује да је зависна варијабла (велика општина) објашњена независном варијаблом (степен угрожености) са 13,11%, а да је повезаност (корелација) међу варијаблима средња нижа. Тестирање имплицитне хипотезе о значајности степена угрожености објекта у односу на величину општина у којима се налазе (X^2 тест) показује да не постоји статистички високо значајна разлика ($p= 0,581951$). О овом статистичком закључку се може рећи да је у складу са очекиваним и да величина општине у којој је смјештен објекат не утиче на његов степен угрожености.

ЗАКЉУЧАК

Доношење Закона о мјерама безбједности у пословању готовим новцем и другим вриједностима представља само први корак ка законском уређењу и побољшању заштите у овој области. Законодавац је направио и корак даље тиме што је донио и одређени подзаконски акт – Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима и засигурно тиме отворио једно ново поглавље када је у питању заштита имовине и пословања свих субјеката нашег друштва.

Кроз овај рад смо се као аутори дотакли и других законских и подзаконских прописа који сваки на свој начин и из свог домена регулишу ову област (Закона о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективској дјелатности, Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења, Правилник о транспорту и пријеносу готовог новца и других вриједности, Правилник о стандарду и квалитету средстава за примјену основних мјера безбједности).

Кроз рад је сагледано и указано и на низ проблема који се дешавају у пракси приликом израде аката процјене угрожености за поједине субјекте. Аутори на проблеме указују не из субјективних разлога или са тенденцијом угрожавања било кога, већ на основу практичних искустава које су имали на репрезентативном узорку. Сви сагледани проблеми указују на то да би се ова област морала додатно анализирати и омогућити законодавцу да побољша законска рјешења на основу практично доказаних постулата у изради ових аката. Ово посебно истичемо због чињенице да је безбједност инвестиција, а не трошак. Увођењем само малог сета мјера и стандарда који се дефинишу кроз објективну и стручну анализу штити се много веће богатство, прије свега, мислећи на људске животе, а након тога свакако и сама имовина и пословање субјеката једног друштва.

ЛИТЕРАТУРА:

1. БАС – Управљање ризиком – Принципи и смјернице (ISO 31000:2009, IDТ)
2. Закон о мјерама безбједности у пословању готовим новцем и другим вриједностима, Службени гласник Републике Српске, број:33/15
3. Закон о агенцијама за обезбјеђење лица и имовине и приватној детективној дјелатности, Службени гласник Републике Српске, број:50/02
4. Институт за стандардизацију Босне и Херцеговине, <http://www.bas.gov.ba/standard/>, посјећено 23.11.2018.године
5. Одлука о степену развијености ЈЛС у РС за 2018.годину (2017), Службени гласник Републике Српске, број: 93/17
6. Правилник о стандарду и квалитету средстава за примјену основних мјера безбједности, Службени гласник Републике Српске, број: 12/16
7. Правилник о процјени угрожености у пословању готовим новцем и другим вриједностима, Службени гласник Републике Српске, број: 115/16
8. Правилник о условима и начину спровођења техничког и физичког обезбјеђења, Службени гласник Републике Српске, број: 85/12

THREAT ASSESSMENT IN BUSINESS WITH MONEY AND OTHER VALUES

Dragisa Jurisic, PhD
Goran Maksimovic, PhD⁵

Abstract: The issue of threat assessment in business with money and other values is one of the new activities in Republic of Srpska that is regulated by the Law. Since this is done according to the Manual, which was also first enacted, there are a number of problems in its implementation as well as certain inconsistencies related to the Law. This work, through the practical experience of the authors in making the aforementioned assessments and exploring the relation of the degree of vulnerability of the subjects of the Law (bookmakers) to the location, development of the municipalities and its size, makes certain recommendations regarding changes of the Law and adaptation of the Manual to the needs of the field assessors.

Keywords: assessment, threat level, threat quantifier, vulnerability factors and security factors

⁵ Security Research Centre, bicbl@yahoo.com

Стручни рад
УДК 343.85:343.988-057.36
DOI 10.7251/BPG2102085D

Рад за примљен: 26. 9. 2020. године
Ревизија: 20. 11. 2021. године
Рад прихваћен: 6. 12. 2021. године

КРИВИЧНО ДЈЕЛО УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ И ЊЕГОВА ОБИЉЕЖЈА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И СРБИЈЕ

Александар Ђекић, МА¹

Апстракт: У раду се разматрају битна обиљежја кривичног дјела угрожавања сигурности као кривичног дјела прописаног кривичноправним законодавством Републике Српске и Републике Србије. Иако је ово кривично дјело прописано већ дуже вријеме, и даље постоје одређене дилеме како у теорији тако и у пракси. С тим у вези, у раду је посвећена пажња питању радње извршења овога кривичног дјела, као и других његових битних обиљежја. У раду је такође представљен законски основ прописан како у Републици Српској тако и у Републици Србији, са посебном пажњом на квалификаторне облике. Акцент је дат на разграничење радње основног облика и квалификаторних облика овога кривичног дјела. Такође, представљен је и однос кривичног дјела угрожавања сигурности са прекршајем јавног реда и мира, који се односи на угрожавања безбједности пријетњом напада на живот, тијело или имовину. У самом раду представљена је и улога појединих државних органа по сазнању за кривично дјело угрожавања сигурности са практичног аспекта, односно реакција тих органа. Кроз рад се посебно заузима став у погледу одређивања радње извршења и постављања границе приликом квалификације догађаја, односно одређивања да ли радња представља кривично дјело или прекршај.

Кључне ријечи: кривично законодавство, угрожавања сигурности, пријетња, осјећај личне несигурности.

¹ Министарство унутрашњих послова РС, имејл: djekic.96@hotmail.com.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Циљ, а уједно и основни задатак сваке државе јесте безбједност њених грађана, која представља услов за стабилност самога друштва. У демократском друштву, државне институције штите правни поредак који се не може замислити без постојања система основних људских права и слобода. Развојем друштва дошло је и до развоја бројних механизма за заштиту основних вриједности у свим сферама живота, а један од тих механизма у уређеном систему јесте заштита која се остварује путем кривичноправног законодавства. Задатак кривичноправног законодавства јесте заштита најзначајних друштвених добара и вриједности одређене државе. Таква заштита остварује се прописивањем одређених људских понашања као кривичних дјела, а уз њих и санкција за учиниоце таквих понашања. У науци, ова функција је предмет проучавања кривичног права, као гране права која се бави проучавањем и одређивањем кривичних дјела и кривичних санкција, као и основних услова за примјену прописаних кривичних санкција на учиниоце кривичних дјела. Међутим, да би кривичноправна заштита у одређеном друштву била у потпуности остварена, потребно је претходно спровести одређен поступак према потенцијалном учиниоцу кривичног дјела, а касније и систем извршења кривичне санкције. Проучавањем поступка који се води поводом учињеног кривичног дјела у вези са примјеном кривичне санкције бави се кривичнопроцесно право.

Основна функција кривичног права је заштитна функција, односно заштита одређених вриједности друштва. Такав један кривичноправни систем са свим својим функцијама има и Република Српска, као један од ентитета Босне и Херцеговине. Посматрајући историјски период СФРЈ и остатастаљење Босне и Херцеговине, Република Српска је почевши од 2000. године до данас систематизовала неколико кривичноправних аката којима у потпуности обухвата све оно што обухвата и кривичноправна функција једног друштва. Посљедњи такав акт у Републици Српској је од стране Народне скупштине РС донесен 2017. године.² Једна од основних, а може се рећи и најзначајних глава посебног дијела Кривичног законика РС, која се уједно везује и за основна људска права и слободе које су загарантоване највишим правним актом једне државе Уставом, јесте глава која обухвата кривична дјела против слободе и права грађана. Са аспекта заштитног објекта ове главе кривичних дјела, ради се о основним слободама и правима човјека и грађана, односно скупу људских права која су

² До 2017. године у кривичном законодавству примјењивао се до тада важећи Кривични закон Републике Српске из 2003. године са измјенама и допунама из 2010. године, а прије њега важећи је био КЗ РС из 2000. године.

уједно личне и друштвене вриједности. С обзиром на то да је сигурност основ свакога друштва, самим тиме и грађана тога друштва, једно од значајних и у пракси присутних кривичних дјела јесте кривично дјело угрожавање сигурности. Осјећај личне сигурности многи аутори сматрају компонентом слободе личности. Најкарактеристичније обиљежје кривичног дјела угрожавање сигурности огледа се у томе што је, за разлику од великог броја других кривичних дјела код којих је пријетња средство за постизање циља, код овога кривичног дјела квалификована пријетња је сама себи циљ. Кривичним дјелом угрожавање сигурности штити се право човјека да живи у миру и спокојству и да га други у томе погледу не угрожавају. Сама тема овога рада носи назив Кривично дјело угрожавање сигурности, те с обзиром на то у даљем раду ће бити приказана битна обиљежја кривичног дјела угрожавање сигурности у кривичноправном смислу у кривичном законодавству Републике Српске, а једним дијелом и кроз кривично законодавство Републике Србије. Кроз преглед основних обиљежја овог кривичног дјела биће приказана радња извршења обухватајући и квалификаторне облике, као и однос кривичног дјела и прекршаја из ове области угрожавања.

На крају у закључном дијелу рада сажети су одређени закључци на основу изложених теоријских и нормативних ставова ове врсте деликта до којих се дошло кроз анализу рада, а једним дијелом и кроз практични дио.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНИКУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Кривично дјело угрожавање сигурности припада групи кривичних дјела против слобода и права грађана, описаној законским одредбама у једном члану кроз три става. Прва два става односе се на радњу извршења, посљедицу и санкцију, док трећи став представља могућност оштећеног у погледу гоњења учиниоца. Као и већина кривичних дјела, и ово има свој квалификаторни облик, а конкретно односи се на радњу и посљедицу извршења овог кривичног дјела према одређеној категорији лица, док основни облик подразумијева извршење према физичком лицу.

Имајући у виду да је ово кривично дјело било прописано и претходно важећим правним актом, односно Кривични закон Републике Српске³, доношењем новог закона, односно Кривичног законика из 2017. године⁴ постоје одређене измјене у погледу на раније важећи закон. Основне промјене огледају се кроз измјене у оквиру санкција према учиниоцима

³ Кривични закон Републике Српске (49/03 и 73/10).

⁴ Кривични законик Републике Српске (Службени гласник РС, број 64/17).

овог кривичног дјела, као и увођењу једног новог става у оквиру одредбе кривичног дјела, а који се односи на могућности стављања приједлога за гоњење. Важећим Кривичним закоником кривично дјело угрожавање сигурности прописано је у чл. 150⁵, и то прописујући радњу, посљедицу и санкцију за наведено кривично дјело.

У теорији, а и у пракси присутни су разни начини сазнања за кривично дјело, и то активностима органа унутрашњих послова, пријавама, самопријавама, јавним поговарањем, путем средстава јавног информисања, пријавама оштећеног и других свједока, пријаве државних, привредних и друштвених субјеката, као и путем анонимних и псеудонимних пријава (Симоновић, Матијевић, 2007: 57). Када се посматра кривично дјело угрожавање сигурности у пракси, најчешћи облик сазнања јесте пријавама оштећеног или другог лица. Запримање пријаве са аспекта полицијских послова представља једно од основних полицијских овлашћења прописано Законом о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске⁶, које се огледа у дужности запримања и евидентирања пријаве о учињеним кривичним дјелима, прекршајима и другим догађајима од интереса за јавни ред и мир и безбједност. У пракси у највише случајева пријаве овога кривичног дјела подносни оштећени, а оне су и најпоузданије. Међутим, и у том погледу постоје одређене ситуације. Постојали су случајеви подношења пријаве од одређеног лица као оштећеног које је заправо имало намјеру остваривања неког вида осигурања или наплате штете. Такође, код пријаве оштећених постоје и проблеми свјесног и намјерног или несвјесног увеличавања пријаве и штете. Поступањем по оваквим пријавама подразумијева се примјена криминалистичких знања и вјештина, као и метода рада криминалистике, нарочито у погледу саслушања оштећеног и испитивања осумњиченог.

РАДЊА ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

Кривично дјело угрожавање сигурности прописано кривичним законодавством Републике Српске има два облика, и то основни и квалификаторни облик.

Радња је први и основи елемент кривичног дјела и без радње нема кривичног дјела. Радња извршења кривичног дјела манифестује се кроз вољно понашање и поступање неког човјека, која проузрокује одређену посљедицу, а којом се уједно и остварује кривично дјело (Јовашевић, Митровић, Икановић, 2017: 80). Радња извршења основног облика кри-

⁵ У претходном закону, КЗ РС ово кривично дјело било је прописано у члану 169.

⁶ Закон о полицији и унутрашњим пословима („Службени гласник РС“ број: 57/16, 110/16, 58/19 и 82/19).

вичног дјела угрожавање сигурности огледа се кроз следеће: Ко угрози сигурност неког лица озбиљном пријетњом да ће њега или њему блиско лице лишити живота, тешко тјелесно повриједити, лишити слободе или отети, или нанијети зло подметањем пожара, експлозијом или неком другом општеопасном радњом или средством казниће се новчаном казном или казном затвора до двије године. Посматрајући и претходни закон, радња извршења кривичног дјела остала је иста, а измјене су извршене у погледу санкције. Поред основног облика, као што је претходно и наведено, прописан је и тежи, квалификаторни облик овога кривично дјела. Радња извршења овога кривичног дјела, као што је и садржано у диспозицији, представља озбиљну пријетњу (Јовашевић, Митровић, Икановић, 2018: 313). Озбиљна пријетња је нужност постојања у радњи извршења приликом саме квалификације дјела. Стога се као кључно питање намеће да ли озбиљности пријетње треба процјењивати објективно или искључиво са аспекта лица коме је пријетња упућена. Пријетња (усмена, писмена, симболична) је изјава којом се другом лицу најављује одређено зло. Пријетња се најчешће извјажава вербално, међутим, могуће је замислити и пријетњу извјажену писмено, сликом, цртежом, као и упућену преко различитих видова електронске комуникације. Може се односити на пријетњу одређеном лицу према коме је упућена или према њему блиском лицу, а огледа се у лишавању живота, наношењу тешке тјелесне повреде, лишењу слободе, отмици или наношењу неког зла подметањем пожара, експлозијом или другом општеопасном радњом или средством. Пријетња се може односити на пријетњу само нападом на живот или само нападом на тјелесни интегритет или кумулативно и нападом на животи и нападом на тијело. Важно је истаћи и да пријетња не мора бити непосредна, односно може се пријетити и нападом на живот или тијело који ће услједити у некој блиској будућности, што је у пракси и најчешће, с обзиром на то да у ситуацији када учинилац истовремено пријети и предузима акте напада, по правилу неће постојати кривично дјело угрожавање сигурности, јер ће бити конзумирано неким другим кривичним дјелом. Такође, осим временски, пријетења не мора бити ограничена ни простором. За постојање кривичног дјела угрожавање сигурности није значајно да ли је онај који пријети заиста имао намјеру да пријетњу стварно и реализује. Није значајно ни шта је циљ извршиоца који пријети, али ће се и та околност утврђивати у сваком конкретном случају. Такође, као тежи квалификаторни облик подразумијева се постојање претходно наведене озбиљне пријетње упућене службеном лицу. С обзиром на то да је озбиљност пријетње основни елемент радње извршења овог кривичног дјела, из тога произлази да ће се у сваком конкретном случају процјењивати да ли је пријетња заиста озбиљна, и као таква да ли је пасивни субјект пријетњу

озбиљно схватио. Имајући у виду све претходно наведено, да би то постојало, потребно је да пасивни субјекат, лице којем се пријети такву пријетњу схвати као озбиљну, усмјерену на њега или њему блиско лице. У случају утврђивања постојања таквог нивоа озбиљности од стране како активног, тако и пасивног субјекта, наведено кривично дјело ће постојати. Такође, многи аутори у погледу овога кривичног дјела и његове радње извршења наводе и ситуације које су реалне, могуће и присутне у пракси, а односе се на постојање тако зване „путативне пријетње“. Такав вид пријетње односи се на ситуације када одређено лице, пасивни субјекат неку пријетњу озбиљно схвати, а заправо активни субјект, учинилац је такву пријетњу упутио као шалу, без намјере да такву пријетњу реализује и према таквој нема никакав субјективни елемент. У таквим случајевима не може се сматрати да постоји кривично дјело угрожавање сигурности. Такође, у погледу тога постоји и једно питање, да ли у таквим случајевима не постоји радња извршења или је само изостављена посљедица или ће се пак узети у обзир да се ради о покушају кривичног дјела. Сходно законској одредби у вези са покушајем, може се рећи да ово кривично дјело не предвиђа облике покушаја. У погледу саме радње извршења кривичног дјела најчешће се мисли на вербалну пријетњу, међутим, развојем технологија и такозваних паметних телефона, данас у пракси су најчешћи случајеви када се овај вид кривичног дјела извршава путем електронске комуникације.⁷ Како је кривично дјело угрожавање сигурности у кривичном законодавству прописано као посљедично, подразумијева се да пасивни субјекат за пријетњу зна, с тим што на постојање кривичног дјела не утиче да ли је за пријетњу сазнао непосредно од учиниоца или другог лица. Овдје се поставља питање да ли ће се лице које је пријетњу пренијело сматрати саизвршиоцем, помагачем или то лице уопште неће бити учинилац кривичног дјела угрожавање сигурности, а то је једно сложено питање на које се без конкретног чињеничног супстрата не може унапријед дати прецизан одговор. Све зависи од околности случаја, прије свега од психичког односа тога лица према пријетњи коју преноси. У том случају о саизвршилаштву би се могло причати уколико и то лице исказује хтјење за наступање посљедице у виду угрожавања сигурности лица коме је пријетња упућена. Такве ситуације у пракси су тешко замисливе. Према јединственом мишљењу у теорији, пријетња мора бити упућена тачно одређеном лицу или према тачно одређеном кругу лица. Уколико не постоји тачно

⁷ У пракси у последњих неколико година, развојем технологије и присутности друштвених мрежа и других облика електронске комуникације, ово кривично дјело најчешће се и врши управо путем тих социјалних мрежа. Радња извршења се остварује слањем текстуалних порука путем социјалних мрежа „Viber“, „Messenger“, „WhatsApp“, „Snapchat“ и другим облицима електронске комуникације. Такве поруке документују се у складу са одредбама Закона о кривичном поступку, а према правилима криминалистике, те се тако документоване користе у даљем поступку као материјални доказ.

одређено лице, односно уколико се пријетња односи на неодређен број лица, неће постојати ово кривично дјело.

ПОСЉЕДИЦА И КРИВИЦА КОД КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ

Како је кривично дјело проузроковање посљедице одређеном људском радњом, посљедица је по правилу саставни дио сваког кривичног дјела и заједно са радњом и узрочном везом чини први и основи елемент кривичног дјела (Бабић, 2014: 71). Посљедица се може манифестовати у два облика, и то кроз угрожавање и повреде. Кривична дјела повреде састоје се од повреде неког правног добра која може да буде у облику уништавања неког правног добра или пак његовог оштећења. Кривична дјела угрожавања састоје се од изазивања опасности као посљедице кривичног дјела која може да се огледа као апстрактна (могућа) или конкретна (наступила) опасност. Из претходно наведеног може се закључити да је кривично дјело угрожавање сигурности посљедично, те да је довршено наступањем посљедице која се састоји од угрожавања пасивног субјекта. Посљедица овога кривичног дјела огледа се кроз стварање осјећања страха за живот или тијело који је таквог интезитета да усљед њега долази до осјећаја личне несигурности, неспокојства и узнемирености. Поред пасивног субјекта, посљедица изазивања осјећања страха за личну сигурност односи се и на њему блиско лице. Посљедица се одређује субјективно и према томе није потребно да је сигурност и објективно била угрожена. Наступање посљедице утврђује се искључиво са аспекта пасивног субјекта. Имајући у виду такав став, у пракси постоје схватања да исказ оштећеног да се осјећао угрожено није довољан за доношење осуђујуће пресуде, него такав исказ би требало процјењивати са аспекта претходних односа оштећеног и учиниоца, односно са аспекта свих других објективних и субјективних околности конкретног случаја. Такође, за претходно наведено значајни су и вријеме и мјесто извршња кривичног дјела, односно када и гдје је пријетња упућена, тон и емотивни набој којим је пријетња изречена, као и склоности активног субјекта ка реализацији упућених пријетњи. Код самог схватања пријетње постоје различити ставови. У том погледу постоји став, а постоје и случајеви у пракси да једна иста пријетња због различитих психолошких структура личности неће изазвати осјећај угрожености код двије различите особе. Тако је могуће и да пријетња која је по свом садржају и интезитету слабија проузрокује тежу посљедицу јер је пасивни субјект осјетљивији, као и обратно. Веома је важно напоменути да пасивни субјекат треба да буде ментално здрава особа како би свха-

тила озбиљност пријетње. Наступање посљедице код овога кривичног дјела било би искључено код дјецe, душевних болесника или лица са заосталим душевним развојем. На основу претходно наведеног, а у вези са отклањањем одређених недостатака, законодавац би требало да предвиди постојање посљедице код овога кривичног дјела само ако постоје неоториве претпоставке да је пријетња била озбиљна.

Кривица представља један од четири обавезна елемента у општем појму кривичног дјела, што значи – да би се једна радња могла сматрати кривичним дјелом, потребно је да се она може приписати у кривицу учиниоцу. Да би одређено лице било кривично одговорно за неко кривично дјело није довољно само предузимање радње извршења, него је потребно да постоји кривица. Кривица је субјективни елемент, односно везана је искључиво за учиниоца кривичног дјела. Кривица подразумијева постојање одређеног психичког односа учиниоца према кривичном дјелу. Кривица се манифестује кроз умишљај и нехат који су везани за свјесност о дјелу и воље његовог извршења. Такође, за постојање кривице као елемента кривичног дјела потребно је и да је одређено лице, учинилац кривичног дјела, у моменту извршења кривичног дјела било способно да схвати значај свога дјела, односно да је могло самостално одлучивати. У погледу кривице код овога кривичног дјела потребан је умишљај. У кривичном законодавству Републике Српске за кривично дјело извршено са умишљајем увијек се кажњава. С обзиром на то да учинилац кривичног дјела угрожавање сигурности може бити свако лице, умишљај представља субјективно обиљежје бића кривичног дјела, тако да се ово кривично дјело не може извршити из нехата. Умишљај као облик кривице или виности означава највиши интензитет учиниоцевог психичког односа према учињеном кривичном дјелу. То значи да је на страни учиниоца кривичног дјела у вријеме извршења кривичног дјела постојала свијест о дјелу и воља која је била усмјерена на његово извршење или саглашавање са извршењем таквог дјела. По природи ствари, најчешће се ради директном умишљају, међутим, постоје ситуације да активни субјекат поступа и са евентуалним умишљајем.⁸

ПРОПИСАНЕ САНКЦИЈЕ

Кривично дјело угрожавање сигурности, како је већ претходно наведено, прописано је Кривичним закоником Републике Српске. Наведеним

⁸ У теорији постоје различити ставови аутора у погледу умишљаја код кривичног дјела угрожавање сигурности. Поједини аутори имају став да се кривично дјело угрожавање сигурности може извршити само са директним умишљајем, док с друге стране постоје аутори који имају став да се ово кривично дјело може извршити и са евентуалним умишљајем.

правним прописом, односно закоником за наведено кривично дјело по ред диспозиције прописана је и санкција. Санкција за кривично дјело угрожавање сигурности разликује се у зависности од облика овога кривичног дјела, односно од тога да ли се ради о основном или квалификаторном облику. За основни облик кривичног дјела угрожавање сигурности прописана је новчана казна или казна затвора до двије године. С друге стране, имајући у виду да је квалификаторни облик тежи у односу на основни облик, сасвим је оправдано и прописивање теже санкције. Санкција која је прописана за квалификаторни облик је јединствена, а то је казна затвора од шест мјесеци до три године.

У сваком конкретном случају санкцију изриче суд приликом доношења пресуде. Поступак одмјеравања казне прописан је важећим правним прописима. Према општим правилима одмјеравања казне, суд ће одмјерити казну учиниоцу у границама прописаним законом, при томе узимајући у обзир сврху кажњавања и све друге околности да казна буде мања или већа. Такође, поред општих правила одмјеравања казне, важећим прописима прописана су и правила код ублажавања казне и ослобађања од казне.

КВАЛИФИКАТОРНИ ОБЛИК КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Као што је претходно наведено, кривично дјело угрожавање сигурности у кривичном законодавству Републике Српске прописано је кроз основни и квалификаторни облик. Квалификаторни облик овога кривичног дјела прописан је ако је основни облик дјела учињен према службеном лицу у вези са вршењем његове функције, или према више лица, или је учињен у саставу групе или организоване криминалне групе. Посматрајући овакву одредбу, поставља се питање шта се подразумејева под службеним лицем и колико лица обухвата појам више лица. Наравно, одредбама Кривичног законика регулисани су основни појмови у којима је дефинисано ко су службена лица. Службено лице је изабрани или именовани функционер у органима законодавне, извршне или судске власти, јединице локалне самоуправе и у другим органима и јавним установама или службама које врше одређене управне, стручне и друге послове у оквиру права и дужности власти која их је основала; судија уставног суда, судија, тужилац, правобранилац; лице које стално или повремено врши службену дужност у наведеним јавним органима или установама, нотар, извршитељ и арбитар, овлаштено лице у привредном друштву или у дру-

гом правном лицу којем је законом или другим прописом донесеним на основу закона или закљученог уговора о арбитражи повјерено вршење јавних овлаштења, а које у оквиру тих овлаштења врши одређену дужност, те друго лице које врши одређену службену дужност на основу закона и лице којем је фактички повјерено вршење појединих службених дужности. Да би постојао квалификаторни облик кривичног дјела угрожавање сигурности, потребно је да буде алтернативно испуњена квалификаторна околност да је дјело учињено према службеном лицу у вршењу његове функције или да је учињено према више лице. Такође, квалификаторни облик овога кривичног дјела постојао би и у случајевима да је дјело извршено у саставу групе или организоване криминалне групе. Са аспекта посљедице у тежем облику потребно је да посљедица наступи према службеном лицу у оквиру вршења јавне функције. Када се говори о групи лица, довољно је да је пријетња упућена само једном лицу. У овом случају, лица не морају бити тачно (поименично) утврђена, већ је довољно да се зна на која лица се мисли. У погледу санкција, за тежи облик кривичног дјела угрожавање сигурности прописана је само казна затвора и то у периоду од шест мјесеци до три године. Овдје је важно изнијети још један практични став – када је дјело учињено кроз више узастопних пријетњи да ће напасти на живот или тијело истог лица, по правилу, то је јединствена радња извршења кривичног дјела и неће постојати стицај дјела. Међутим, у случајевима када је учинилац са више одвојених радњи које са временог и просторног аспекта не представљају једну цјелину пријетио већем броју лица, неће постојати квалификовани облик кривичног дјела, већ стицај онолико дјела колико је број лица чија је сигурност угрожена. Дакле, у сваком конкретном случају на основу расположивих параметара требало би утврђивати да ли се ради о једном кривичном дјелу или о стицају два или више основних облика кривичног дјела.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Имајући у виду значај и улогу кривичног дјела угрожавање сигурности и однос са основим људским правима и слободама, оно је као кривично дјело прописано у већини кривичних законодавстава, па тако и у кривичном законодавству Републике Србије. Кривично дјело угрожавање сигурности у кривичном законодавству Србије прописано је у глави четрнаест, кривична дјела против слобода и права човека и грађанина, у чл. 138, кроз три одредбе. Разлике овога кривичног дјела у односу на кривично законодавство Републике Српске су видљиве како у диспозицији, тако и у

санкцији. Такође, знатна разлика у погледу овога кривичног дјела између ова два законодавства је и у погледу гоњења учиниоца по приједлогу оштећеног, што је прописано у српском кривичном законодавству, о чему је претходно било ријечи.

По важећој одредби садржана су три облика и то основни облик, квалификаторни облик и најтежи облик. Основни облик овога кривичног дјела садржан је у радњи која се састоји у од угрожавања сигурности неког лица пријетњом напада на живот тога лица или њему блиског лица.⁹ Радња извршења основног облика огледа се у пријетњи да ће се напасти на живот или тијело неког лица или њему блиског лица. Пријетња може бити усмјерена на пријетњу напада на живот или само на тјелесни интегритет. Једно важно питање у овом дијелу односи се на појам блиског лица. Блиско лице према овој одредби може се тумачити као сродник по крви у правој линији, брат и сестра, брачни друг или лице са којим се живи у ванбрачној заједници, старалац, усвојилац или усвојеник. Такође, и у овој радњи извршења кривичног дјела пријетња мора бити озбиљна и стварно могућа. За основни облик је прописана кривична санкција, и то новчана казна или казна затвора до једне године.

У кривичном законодавству Републике Србије поред основног облика како је претходно наведено, прописан је и квалификаторни облик. Квалификаторни облик кривичног дјела угрожавање сигурности прописан је кроз исти члан у ставу два, који се односи на чињење овога кривичног дјела према више лица и ако се радњом извршења овога кривичног дјела изазове угроженост грађана или друге тешке посљедице. Да би постојао квалификаторни облик потребно је да буде испуњена квалификаторна околност да је дјело учињено према више лица или да наступи једна од двије теже посљедице, да је дјело изазвало узнемиреност грађана или да је изазвало друге тешке посљедице. Тако прописан квалификаторни облик подразумијева предузимање радње извршења основног облика, уз додатне одређености. Такође, за квалификаторни облик прописана је и тежа санкција и то у распону, а односни се на могућност и изрицања казне затвора од три мјесеца до три године. Упоредност квалификаторног облика овога законодавства једним дијелом се огледа кроз квалификаторни облик у Кривичном законнику Републике Српске, у којем је у ставу два обухваћено више лице. Да би постојао квалификаторни облик према овом

⁹ Разлика у погледу кривичног законодавства Републике Српске знатно је видљива у самој диспозицији. У КЗ Републике Српске, радња извршења овога кривичног дјела је доста опширнија, а може се рећи и прецизнија, с обзиром на то да се односи на пријетњу одређеном лицу или неком њему блиском лицу у виду лишења живота, наношења повреде, лишења слободе, отмице или наношења зла подметањем пожара, експлозија или неком другом општеопасном радњом или средством. У погледу санкције новчана казна је прописана у оба законодавства, док су разлике у годинама затвора видљиве, јер је у српском законодавству прописана казна затвора до двије године.

ставу потребно је да буде испуњена квалификаторна околност, а то се односи на предузимање радње извршења према више лице или да наступи посљедица у виду изазивања узнемирености грађана или изазивања друге тешке посљедице. Под групом лица према овом законодавству подразумијевају се најмање два лица. Ова лица не морају бити тачно поименице одређена, потребно је да се зна на која лица се пријетња односи. У погледу узнемирености грађана, подразумијева се употреба општеопасних средстава или општеопасног начина извршења, најчешће на јавном мјесту гдје је присутан већи број грађана. У погледу теже посљедице замисливе су ситуације уколико активни субјект усљед пријетење употребом општеопасног средства или општеопасног начина извршења на јавном мјесту гдје је окуљен већи број грађана, пријетње упућује тачно одређеном лицу и тиме изазове стрепњу и узнемиреност код осталих грађана који су присутни. Дакле, овдје се мисли на то да пријетња буде упућена једном лицу, у околностима да је таква пријетња изазвала узнемиреност и бојазан код других грађана. Овдје фактички активни субјект није имао намјеру изазивања угрожености других грађана, него тачно одређеног лица. Наравно, и у овом случају пријетња треба да буде озбиљна и могуће остварива. Озбиљност пријетње процјењиваће се на основу става пасивног субјекта. Уколико лице коме су пријетење биле упућене такве пријетње није схватило озбиљно, тиме неће постојати ни квалификаторни облик кривичног дјела угрожавање сигурности. Кривично законодавство Републике Србије у квалификаторном облику подразумијева и наступање друге тешке посљедице. Ово подразумијева да поред пријетњи код пасивног субјекта настану и друге тешке посљедице. Под тешким посљедицама подразумијевају се здравствени проблеми лица коме је пријетња упућена, али постоје и неке друге околности које би могле да се подразумијевају као тешке посљедице. Разлике код санкције за квалификаторне облике су видљиве само у распону казне затвора и то од шест мјесеци, како је прописано Кривичним закоником Републике Српске.

Најтежи облик прописан Кривичним законом Републике Србије јесте одредба става три, која прописује извршење овога кривичног дјела према предсједнику Републике, народном посланику, предсједнику Владе, члановима Владе, судији Уставног суда, судији, јавном тужиоцу и замјенику, за који је прописана казна затвора у распону од шест мјесеци до пет година. Измјенама и допунама закона од 2012. године круг лица на које се односи квалификаторни облик је проширен и подразумијева још адвокате и полицијске службенике. Овај облик кривичног дјела прописан је доста прецизно, с обзиром да је у њему обухваћено на које пасивне субјекте се односи. Посматрајући која су то лица, може се закључити да је овај облик кривичног дјела уједно и функционални, јер се прије свега односи на

функцију коју врши нека особа која се појављује као пасивни субјект. Важна одлика овога облика јесте и да је његов покушај кажњив. Дакле, учинилац би могао да одговара за пријетњу упућену неком високом функционеру који за ту пријетњу можда није ни знао или ако се тај функционер усљед такве пријетње није осјећао угроженим. Таква могућност може довести и до одређених потешкоћа у погледу процесуирања и цјелокупног спровођења поступка против неког лица као активног извршиоца. У теорији постоје критике у погледу прописивања овога најтежег облика као кривичног дјела угрожавање сигурности у глави закона којом се штите права и слободе човјека и грађанина, а не права државних функционера и других лица која обављају одређене функције. Овакав став је доста прихватљив, имајући у виду да се овим штити пасивни субјект као носилац одређене функције, а не као обични грађанин. Међутим, треба имати у виду и чињеницу да је прописивањем овога облика кривичног дјела у овој глави закона и законодавац имао за циљ стварање личне сигурности у субјективном смислу. Треба имати у виду и чињеницу да су носиоци одређених функција често изложени и вријеђању и изражавању непоштовања према њима као носиоцима одређене функције. У пракси се појављују и случајеви да је тешко донијети и саму одлуку да ли постоје обиљежја најтежег облика кривичног дјела угрожавања сигурности, с обзиром на то да су таква лица поред наведеног изложена и пријетњама које по својој интерпретације нису озбиљне.

РЕАКЦИЈА ДРЖАВНИХ ОРГАНА У СЛУЧАЈЕВИМА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА УГРОЖАВАЊА СИГУРНОСТИ

У сваком друштву предвиђено је учешће разних државних органа у сузбијању и спречавању кривичних дјела, односно предвиђена је улога сваког од тих органа са циљем правовременог реаговања на друштвено неприхватљиво понашање. Прописивањем кривичних дјела штите се најзначајније друштвене вриједности. У примјени важећих позитивно-правних прописа којима је предвиђена заштита друштва од негативних друштвених појава учествују многи органи. Са аспекта заштите друштва, односно заштите сваког човјека и његове сигурности у пракси најчешће учествују полицијски органи, тужилаштва, судови и центри за социјални рад. Сви ови органи на одређен начин штите човјека и омогућавају једно од основних права и слобода човјека, а то је његова сигурност. Кроз своју реакцију државни органи остварују и сврху постојања нормативних аката којима се штити друштво у цјелини. Задатак државних органа јесте правовремена реакција у случајевима сазнања за кривично дјело угрожа-

вање сигурности, предузимање одређених мјера и радњи из њихове надлежности, а што је најважније, и пружање Полицијски органи у оквиру својих дјелатности обављају разноврсне послове, а један од основних полицијских послова је заштита јавног реда и уставног поретка (Јовичић, Шетка, 2015: 30).

У пракси, полицијски органи су ти који у највећем броју случајева дођу до сазнања за постојање криминалитета, односно сазнања за кривично дјело, те на тај начин настављају своју функцију кроз предузимање одређених мјера и радњи и сарадњу са другим субјектима. Полицијски органи своје послове врше у име и за рачун државе, и као такви они су извршни органи државе. Дјеловање полицијских органа у једној држави регулисано је одговарајућим правним актима. Важећим законским прописом прописани су основни полицијски послови, а међу њима и спречавање вршења кривичних дјела и прекршаја, откривање кривичних дјела и прекршаја и проналажење, лишавање слободе и предаја извршилаца кривичних дјела и прекршаја надлежним органима (Миладиновић, 2018:19). Вршећи претходно описане послове полицијски органи остварују једну веома битну функцију полиције, и то кривичну. Значајан број мјера и радњи у остваривању кривичне функције полиција остварује и спроводи по наредбама окружног јавног тужилаштва, односно тужиоца. Кроз досадашњу праксу полицијски органи су у највећем броју случајева први и дошли до сазнања за кривично дјело угрожавање сигурности, те на основу таквога сазнања први и реаговали. У претходном излагању било је ријечи о начину сазнања за кривично дјело и из тога је видљиво да су различити извори. Најчешће у пракси полицијски органи за ово кривично дјело сазнају на основу пријаве оштећеног, односно пасивног субјекта. По таквом сазнању полицијски органи предузимају низ како процесних, тако и оперативних радњи у циљу законског документовања и разјашњавања кривичне ствари, односно документовања и комплетирања одговарајућег извјештаја са свим прикупљеним сазнањима и доказима, те као таквог достављања надлежном окружном јавном тужилашту. подршке жртвама овога облика кривичног дјела.

Од 2003. године доношењем тада новог Закона о кривичном поступку Републике Српске, уведен је нови и још увијек постојећи тужилачки концепт истраге (Симовић М, Симовић В, 2013:17). Циљ оваквога концепта јесте спровођење истраге и цјелокупан надзор над истрагом од стране јавних тужилаштава. У кривичном поступку тужилаштво, односно тужилац је странка, али и државни орган са одређеним задатком, а тај задатак је гоњење учиниоца кривичних дјела. Улога тужиоца је веома значајна, с обзиром на то да се кривични поступак може покренути и водити само по захтјеву тужиоца. С друге стране, да би тужилац покренуо кри-

вични поступак потребно је да постоје сазнања и докази о кривичном дјелу и његовом учиниоцу. Општа обавеза свих органа који учествују у спровођењу поступка по одређеном предмету криминалитета је да о свакој предузетој мјери и радњи обавијесте надлежно тужилаштво. Тужилац је тај који на основу свих прикупљених информација, односно доказа и довољног степена сумње доноси коначну одлуку у погледу подношења оптужног акта пред надлежним судом. У пракси, реаговање тужилаштва на кривичну ствар односно кривично дјело угрожавање сигурности започиње по сазнању да постоје основи сумње да је дјело извршено. Тужилаштво долази до сазнања најчешће обавјештењем од стране полицијских органа. Полицијски органи по зампримању пријаве или доласком до одређених сазнања на неки други начин, обавјештавају надлежно тужилаштво, приликом чега се тужилац изјашњава да ли конкретан догађај има обиљежја кривичног дјела угрожавање сигурности. Уколико тужилац изврши квалификацију дјела, односно потврди да се ради о кривичном дјелу угрожавање сигурности, тада полицијским органима налаже предузимање потребних мјера и радњи, као и прикупљање доказа у циљу законитог и потпуног документовања извјештаја и достављања тужилаштву. Постоје случајеви у пракси гдје се тужилац не може одмах по обавјештењу изјаснити да ли се ради о кривичном дјелу угрожавање сигурности, у том случају тужилац поред наложених мјера и радњи полицијским органима налаже доставање уопштеног извјештаја, тачније извјештаја о предузетим мјерама и радњама на даљу тужилачку одлуку. Даља тужилачка одлука може потврдити да се ради о кривичном дјелу угрожавање сигурности и донијети наредбу о спровођењу истраге или донијети одлуку да се не ради о кривичном дјелу, него да је одређени предмет – пријава ствар прекршајног поступка. У случају одлуке да је одређени догађај ствар прекршајног поступка, тужилаштво враћа предмет надлежном полицијском органу ради даљег спровођења прекршјног поступка. У пракси постоје и случајеви у којима се тужилац одмах приликом обавјештења изјасни да пријава, односно догађаја нема елементе кривичног дјела, као и да је одређен догађај предмет прекршајног поступка.

Судска реакција у случајевима кривичних дјела угрожавање сигурности постоји када належно тужилаштво подигне оптужницу против одређеног лица у вези са постојањем основане сумње да је извршило кривично дјело угрожавање сигурности. Тужилац подиже оптужницу када је кривична ствар довољно разјашњена и када се створи степен основане сумње. Судови су самостални и независни органи од законодавне и извршне власти. Улога судова је да вршећи своју функцију штите основна људска права и слободе, као и њихова утврђена права и интересе. Суд је орган који врши судску функцију, односно судови вршећи своју функцију

директно примјењују материјално кривично право на конкретан случај. Судови као независни и самостални имају своје надлежности. Надлежност судова је право и дужност једног суда да расвијетли и ријешу одређену кривичну ствар у складу са законом. По запримању оптужнице судски органи спроводе даљи поступак. Суд по запримању оптужног акта у вези са конкретним кривичним дјелом испитује његову основаност, да ли је кривична ствар довољно разјашњена и да ли је поднесена у складу са законом. Након потврђивања да одређена оптужница испуњава законске услове, суд спроводи одређен поступак. Суд након спроведеног поступка доноси одлуку о одређеној кривичној ствари. Одлуке које суд може донијети по основу спроведеног поступак јесу пресуде. На основу ЗКП-а РС, суд може донијети пресуду којом се оптужба одбија или се оптужени ослобађа од оптужбе или се проглашава кривим. Суд пресуду коју доноси заснива на чињеницама и доказима који су изнесени на главном претресу. Уколико суд донесе пресуду којом се оптужени проглашава кривим, конкретно за кривично дјело угрожавање сигурности, у том случају изриче једну или више од једне прописане санкције која је предвиђена важећим законским прописом у зависности од тога о којем облику овога кривичног дјела се ради.

Поред претходно наведених органа који активно учествују у случајевима сазнања, односно пријавама кривичног дјела угрожавање сигурности, постоји и низ других органа који у пракси на одређен начин дјелују у случајевима сазнања за кривично дјело угрожавање сигурности. Прије свега, важно је напоменути и да је законским одредбама прописана обавеза пријављивања кривичног дјела са тачним одређивањем обавеза за одређену категорију лица и самих грађана. Службена и одговорна лица у свим органима власти у Републици Српској, јавним предузећима и установама дужни су да пријаве кривична дјела о којима су обавијештена или за која сазнају на неки други начин. У таквим околностима службено и одговорно лице ће предузети мјере да би се сачували трагови кривичног дјела, предмети на којима је или помоћу којих је учињено кривично дјело и други докази о њима и обавијестиће о томе, без одгађања, овлашћено службено лице или тужилаштво. Такође, прописано је да здравствени радници, наставници, васпитачи, родитељи, старатељи, усвојиоци и друга лица која су овлашћена или дужна да пружају заштиту и помоћ малољетним лицима, да врше надзор, одгајање и васпитавање малољетника, а који сазнају или оцијене да постоји сумња да је малољетно лице жртва сексуалног, физичког или неког другог злостављања, дужни су да о тој сумњи одмах обавијесте овлашћено службено лице или тужиоца.¹⁰ Законом о

¹⁰ Члан 221 – Закона о кривичном поступку Републике Српске („Службени гласник РС“ број: 53/12 и 91/17).

кривичном поступку Републике Српске прописана је обавеза и за грађане у вези пријављивања кривичног дјела. Грађанин има право да пријави извршење кривичног дјела. Свако је дужан да пријави извршење кривичног дјела када непријављивање кривичног дјела представља кривично дјело.¹¹ У пракси се појаваљује реаговање разних органа у случајевима кривичног дјела угрожавање сигурности, а то су најчешће Центри за социјални рад и здравствене установе. Такође, постоје случајеви у којима по сазнању за ово кривично дјело реагују и образовне установе. Претходно наведене установе до сазнања за кривично дјело угрожавање сигурности долазе на основу послова и задатака које обављају из своје надлежности. До оваквих сазнања долазе и на основу директног обраћања њихових корисника, односно лица која посјећују ове установе ради својих потреба. Обавеза ових органа јесте да на правилан и законит начин поступе по сазнању за кривично дјело, без обзира на који начин су дошли до таквог сазнања. У пракси Центри за социјални рад најчешће долазе до сазнања за кривично дјело угрожавање сигурности на основу разговора са својим корисницима или лицима која путем наведене установе остварују одређена права. Такође, на сличан начин до овог облика сазнања долазе и здравствене установе. Када се говори о образовним установама, такође и те установе долазе до одређених сазнања у погледу овог кривичног дјела. Сазнање произлази из разговора просвјетних радника са полазницима, најчешће са дјецом. Образовне установе имају и велику улогу у погледу самога заједничког реаговања на кривично дјело угрожавање сигурности, а које на одређен начин у разговору најчешће са дјецом долазе до одређених сазнања. У погледу реаговања на сазнање о кривичном дјелу угрожавање сигурности и било кога другог кривичног дјела, како наведених установа, односно њихових службеника, тако и самих грађана битно је подношење пријаве. Сви који дођу до сазнања за кривично дјело имају обавезу пријављивања надлежним органима. На крају, веома важно је истаћи и чињеницу да је широка лепеза свих оних органа који на одређен начин долазе до сазнања за кривично дјело угрожавање сигурности и на одређен начин реагују. У погледу тога потребан је висок степен сарадње између ових органа са другим органима којима је ова област, односно област реаговања на кривична дјела основни задатак, у првом реду мисли се на полицијске и судске органе.

¹¹ Члан 222 – Закона о кривичном поступку Републике Српске („Службени гласник РС“ број: 53/12 и 91/17).

УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ПРИЈЕТЊОМ НАПАДА НА ЖИВОТ, ТИЈЕЛО ИЛИ ИМОВИНУ КАО ПРЕКРШАЈ ЈАВНОГ РЕДА И МИРА У ОДНОСУ НА КРИВИЧНО ДЈЕЛО УГРОЖАВАЊЕ СИГУРНОСТИ

Кривично дјело угрожавање сигурности има велике сличности и са прекршајем из области јавног реда и мира, и то прекршај угрожавање безбједности пријетњом напада на живот, тијело или имовину. Претходно наведени прекршај прописан је важећим правним прописом из области јавног реда и мира. Заштитни објекат кривичног дјела угрожавање сигурности, а и наведеног прекршаја јесте безбједност човјека и њему блиских лица. Посљедица се код оба облика огледа кроз пријетње и стварање осјећаја угрожености код пасивног субјекта. Управо посматрајући сличности у погледу друштвено неприхватљивих понашања која су наведена, у пракси најчешће се поставља питање да ли се ради о прекршају или о кривичном дјелу. Одлука о томе доноси се на основу упућене пријетње, односно озбиљности пријетње упућене од стране активног субјекта. У наредном дијелу рада бити ће ријечи о самом појму прекршаја, а затим посебно о прекршају угрожавање безбједности пријетњом напада на живот, тијело или имовину.

Назив ове теме, као и цјелокупно претходно излагање односило се на угрожавање сигурности као најтежи облик друштвено штетног понашања којим се нарушавају и повређују основна људска права и слободе. Претходно је у раду било приказано једним дијелом савременом кривично-правно реаговање у погледу кривичног дјела угрожавање сигурности према правном систему Републике Српске са одређеним поређењем са правним системом Републике Србије. Имајући у виду значај безбједности, односно да је то једна од основних друштвених потреба, прије свега да је то основно људско право, у данашњој терминологији у српском језику у употреби су два израза: безбједност и сигурност. Дуго времена је било отворено питање о томе да ли су ови изрази синоними или не. Један од првих аутора који је указао на ово јесте Војин Димитријевић који је седамдесетих година прошлог вијека истакао да изрази безбједност и сигурности јесу и нису синоними. Димитријевић закључује да се може претпоставити да оба израза значе исто, мада ријеч „сигурност“ вјероватно има шири смисао, јер не подразумијева само одсуство опасности него и извјесност, самопоуздање па и лакомисленост. Он одређује безбједност уопште као одсуство опасности по фундаменталне вриједности. За остваривање безбједности задужени су државни органи који такву функцију остварују на различите начине. Прије свега, а може се рећи полазни начин јесте прописивање одређених противправних понашања човјека којим

се штити безбједност, односно сигурност некога. У српском кривичном законодавству то и јесте остварено кроз предвиђање и прописивање кривичног дјела угрожавање сигурности о чему је претходно било ријечи. Међутим, такав облик заштите остварен је и кроз прописивањем прекршаја, као мање друштвено опасних понашања којима се штити безбједност. У погледу тога као прекршај јавног реда и мира у Републици Српској, прописано је Угрожавање безбједности пријетњом напада на живот, тијело или имовину. Ко угрожава безбједност или изазива осјећај угрожености другог пријетњом да ће напасти на његов живот, тијело или имовину или живот, тијело или имовину њему блиског лица казниће се новчаном казном од 300 КМ до 900 КМ или казном затвора до 30 дана. У погледу оваквога дефинисања прекршаја јавног реда и мира, видљиво је да су у њему садржани и диспозиција и санкција. Сама радња овога прекршаја огледа се у угрожавању безбједности или изазивању осјећаја угрожености неког лица, као и пријетња томе лицу да ће напасти на његов живот, тијело или имовину. С друге стране, поред тога, радња се састоји и од угрожавања безбједности, стварања осјећања угрожености и пријетње одређеном лицу да ће напасти и на живот, тијело или имовину њему блиског лица. Пријетња као радња извршења представљања стварање осјећаја зла, које као такво угрожава личну безбједност или изазива осјећај угрожености, јер је подобно да изазове угрожавање које лице психички осјећа у погледу тјелесног интегритета. При томе, треба имати у виду и да пријетња постоји ако је озбиљна, односно ако је лице коме се пријети схвати као озбиљну, стварну и остварљиву. Уз све то, прекршајна радња мора бити извршена с умишљајем. У обиљежју овога прекршаја видљиво је да се радња остварује пријетњом, што је и радња извршења кривичног дјела угрожавање сигурности. Разлика у погледу радње извршења прекршаја и кривичног дјела јесте у погледу озбиљне пријетње. Управо је то један и од основних проблема у пракси у погледу разграничења озбиљне пријетње упућене од извршиоца према неком лицу. Озбиљна пријетња представља одређен вид зла, и та пријетња може бити упућена усмено, писмено, симболично и на некакве друге начине. Пријетња у оба случаја мора бити озбиљна, стварна, могућа и неотклоњива. У пракси најчешће надлежни органи не могу одредити о којем облику се ради. Са друге стране, у наступање посљедице доста је јаснији облик кривичног дјела који дефинише да озбиљна пријетња извршиоца буде упућена према пасивном субјекту у виду његовог лишења живота или њему блиског лица, као и наношења тјелесних повреда њему или њему блиског лица или лишавање слободе, као и отмица. Такође, посљедица у погледу кривичног дјела подразумијева и изазивање зла подметањем пожара, експлозија или неком другом општеопасном радњом. У погледу тога обиљежја кривичног дјела су јасна и ту

нема дилеме. Међутим, код прекршаја посљедица се односи само на напад извршиоца према пасивном субјекту или њему блиском лицу, које подразумевају напади на живот, тијело или имовину. Поред диспозиције која садржи обиљежје прекршаја, првенствено радњу извршења, за такав прекршај прописана је санкција.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Циљ овог рада је представљање криминалитета као негативне друштвене појаве кроз савремени кривичноправни положај, посебно са аспекта кривичног дјела угрожавање сигурности.

У раду је представљен савремени кривичноправни положај кривичног дјела угрожавање сигурности како у Републици Српској, тако и у Републици Србији. Видљиве су разлике у погледу кривичноправног положаја, које нису велике. Основна разлика јесте у погледу положаја овога кривичног дјела у материјалном праву, па је у Републици Србији представљен посебни став који се односи на лишење живота највиших представника држане власти. Значајна је и разлика у погледу постављања приједлога за гоњење, с обзиром на то да се за ово кривично дјело у Републици Српској гоњење предузима по приједлогу оштећеног. Нешто мање разлике видљиве су у погледу предвиђене санкције, односно санкције се разликују у распону у коме су прописане и за различите квалификаторне облике.

Сасвим је оправдано постојање оваквога кривичног дјела којим се штити једно од основних људских права и слобода, јер је заштитни објекат човјек и његова сигурност. У погледу квалификаторних облика, може се рећи да је Република Српска на доста бољи начин дефинисала такав облик, а односи се на службена лица у вршењу функција. Република Србија кроз најтежи облик фитити с једне стране човјека и његоу сигурности, али не свакога човјека, него само одређене личности које врше одређене функције. Такав облик заштите човјека у складу са његовом функцијом требало би прописати кроз другу групу кривичних дјела, што би било и практичније у самој примјени кроз праксу.

Основна дилема, а и проблематика ове врсте јесте одређивање да ли неки догађај има елементе кривичног дјела или прекршаја. Разлика је веома мала и веома је тешко донијети такву одлуку. То заправо и представља један дио примјене начела дискреционе оцјене. Да би се неки догађај квалификовао као кривично дјело потребно је да постоји битан елемент, а то је постојање озбиљне пријетње. Када се говори о озбиљној пријетњи, она се различито посматра са аспекта онога према коме се упућује у односу на онога коме активни субјекат то презентује. Код сваког догађаја потреб-

но је утврдити постојање довољног степена озбиљности пријетње, озбиљности њене реализације и могућности њене резализације. Управо из тога разлога, временом је дошло и до прописивања прекршаја јавног реда и мира који се односи на угрожавање безбједности нападом на житов, тијело или имовину. Овакав прекршај веже се на постојање пријетње упућене пасивном субјекту односно оштећеном, а односи се на њега или њему блиско лице. Дакле, код прекршаја не постоји елемент озбиљности пријетње. Управо из тога разлога, односно из разлога тежег доношења одлуке захтијева се поступање по догађају по тужилачким наредбама, односно упутствима, гдје се предузимају одређене мјере и радње, а затим се документује и надлежном тужилаштву доставља извјештај о предузетим мјерама и радњама ради даље тужилачке одлуке. Овакав вид поступања у пракси је доста прихватљивији и коректнији. Ово треба посматрати и са друге стране, односно да је лакше поднијети прекршајни поступак уколико се утврди да наведени догађај нема елементе кривичног дјела, него обратна ситуација.

У овом раду представљен је и теоријски и нормативни основ прекршаја са становишта позитивноправних прописа Републике Српске. Представљен је и закон о јавном реду и миру са конкретним прекршајем угрожавања безбједности напада на живот, тијело или имовину. Кроз рад је покушано да се читаоцима приближи положај и однос кривичног дјела угрожавања сигурности и наведеног прекршаја јавног реда и мира кроз обиљежја и бића прекршаја. Такође, представљен је и начин поступања по прекршају, односно положај овога прекршаја са аспекта прекрашјно процесног права, конкретно покретања прекршајног поступка и његовог окончања. Као и у кривици, што је уједно и циљ санкције, да би се поступак спровео до краја потребно је да се за почињени прекршај учиниоцу изрекне санкција, те се и изврши. Видљиво је да санкција за прекршај, као и за кривично дјело једним дијелом може бити новчана казна, док с друге стране може бити изречена и казна затвора, само за краћи период у односу на кривично дјело. Таква санкција у пракси је прихатљива, с обзиром на то да се суду оставља на вољу, односно да суд има довољно слободне оцјене коју ће санкцију изрећи учиниоцу прекршаја.

Анализирајући овај рад и видјевши цјелокупан кривичноправни и прекршајноправни положај ове проблематика са аспекта правног система Републике Српске, а једним дијелом и Републике Србије, може се закључити да се ради о једној негативној појави која је у посљедњем периоду кроз развој савремене технологије све чешћа. Управо тај већи број евидентних кривичних дјела огледа се кроз постојање већег броја материјалних доказа, конкретно преписки порука, јер се ово кривично дјело у последњем периоду у пракси најчешће извршава путем друштвених мрежа. У наред-

ном периоду потребно је ову проблематику детљаније анализирати уз постављање претпоставки да ће и у наредном периоду бити повећан број ових кривичних дјела, како из разлога положаја оштећеног за гоњење тако и са лакшег и већег броја материјалних доказа за његово извршење.

Такође, било би добро да се о овој проблематици донесу одређени, можемо рећи усаглашени ставови свих надлежних органа који учествују у реализацији криминалне политике, па чак да се ова тема усагласи и са данас веома актуелном темом, друштвено негативном појавом насиљем у породици.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабић, М., (2014). *Кривично право – општи и посебни дио*, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова Бања Лука
2. Јовашевић, Д., Миторовић, Љ., Икановић, В., (2017). *Кривично право општи дио*, Бања Лука: Паневропски универзитет Апеирон Бања Лука
3. Јовашевић, Д., Миторовић, Љ., Икановић, В., (2018). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*, Бања Лука
4. Јовичић, Д., Шетка, Г. (2015). *Организација и надлежност полиције*. Бања Лука: Факултет безбједносних наука
5. Миладиновић, А. (2018). *Полицијска овлашћења*. Бања Лука: Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Управа за полицијску обуку
6. Симоновић, Б., Матијевић, М. (2007). *Криминалистика тактика*. Бања Лука: Интернационална асоцијација криминалиста
7. Симовић, М., Симовић, В. (2013). *Кривично процесно право – увод и општи дио*. Бихаћ: Правни факултет Универзитета у Бихаћу
8. Симовић, М., Симовић В. (2014). *Кривично процесно право II*. Источно Сарајево: Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву
9. Кривични законик Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске* бр: 64/17.
10. Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске* бр: 49/03 и 73/10.
11. Кривични законик Републике Србије, *Службени гласник Републике Србије* бр: 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.
12. Закон о полицији и унутрашњим пословима, *Службени гласник РС* бр: 57/16, 110/16, 58/19 и 82/19.
13. Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник РС* бр: 53/12.
14. Закон о прекршајима Републике Српске, *Службени гласник РС* бр: 63/14, 110/16, 100/17.
15. Закон о јавном реду и миру, *Службени гласник Републике Српске* бр: 11/15 и 58/19.

CRIMINAL OFFENSE ENDANGERING SECURITY AND ITS CHARACTERISTICS IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIKA SRPSKA AND SERBIA

Aleksandar Đekić, MA¹²

Abstract: The paper focuses on the essential features of the criminal offense of endangering security as a criminal offense prescribed by the criminal legislation of the Republika Srpska and the Republic of Serbia. Although this crime has been prescribed for a long time, there are still certain dilemmas both in theory and in practice. In this regard, the paper focuses to the issue of committing this crime, as well as other important features. The legal basis prescribed in both the Republic of Srpska and the Republic of Serbia, with special attention to qualifying forms is presented. Emphasis is placed on the distinction between the basic form and qualifying forms of this criminal offense. Also, the relation between the criminal offense of endangering security and the violation of public order and peace, which refers to endangering security by threatening to attack life, body or property, was presented. The paper also presents the role of certain state bodies in learning about the criminal offense of endangering security from a practical aspect, i.e. the reaction of these bodies. Through the paper, a special position is taken with regard to determining the act of execution and setting the limit during the qualification of the event, i.e. determining whether the act constitutes a criminal offense or a misdemeanor.

Keywords: criminal legislation, endangering security, threat, feeling of personal insecurity.

¹² Ministry of the Interior, email: djekic.96@hotmail.com.

УГРОЖАВАЊЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ОРГАНИЗОВАНИМ КРИМИНАЛИТЕТОМ

Тања Кљајић¹

Апстракт: Негативне импликације организованог криминалитета прелазе националне границе, угрожавају регионе, међународну и глобалну безбједност. Његов транснационални карактер је одавно препознат и формирана су бројна регионална и међународна тијела за спречавање и супротстављање овом друштвеном феномену. Поред тога што је као правни појам уведен у национална законодавства земаља, организовани криминалитет заузима мјесто и у националним стратегијама безбједности као пријетња држави и њеном поретку. Упркос транснационалном карактеру организованог криминалног дјеловања, у првом реду наступају посљедице по безбједност државе и нације. Циљ овог рада је извођење општих закључака о посљедицама организованог криминалитета по националну безбједност. Извршен је и преглед институционалних капацитета Републике Српске за борбу против организованог криминалитета.

Кључне ријечи: безбједност, угрожавање безбједности, организовани криминалитет, економска дестабилизација, субјекти безбједности.

УВОД

Појам националне безбједности можемо извести из интереса државе (нације), који су тијесно повезани са националним потребама и вриједностима, које су као такве прокламоване и гарантоване правним поретком државе (заштита вриједности инкриминисањем кривичних дјела, прекршаја, привредних преступа у националном, те других вриједности у међународном праву). За постојање државе као међународног субјекта,

¹ Студент Факултета безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, имејл: tanja.kljajic@student.fbn.unibl.org

те егзистенцију и развој њеног друштва, значајне су вриједности: суверенитет, територијални интегритет, политичка независност и квалитет живота. Ове вриједности значајне су, јер се њиховом операционализацијом идентификују вриједности као што је здрава животна средина, економски и социјални напредак, итд., што можемо да повежемо са концептом националне безбједности. У ширем смислу, националну безбједност видимо као синтезу безбједности грађана и државе, те као допринос државе међународној и глобалној безбједности.

Према традиционалном приступу, за најважније пријетње по националну безбједност сматрале су се војне пријетње (оружана агресија, оружана интервенција, војни притисци, оружана побуна, грађански рат) и субверзије. Међутим, околности се мијењају и све више пријетњи по националну безбједност долази од стране недржавних актера. Изазови, ризици и пријетње за националну безбједност све више су унутрашњи и невојни, а све мање спољашњи и војни. Данас доминирају *политичке пријетње* (унутрашња нестабилност, „неуспјешне државе“, тероризам, кршење људских права итд.), *економске пријетње* (сиромаштво, растући јаз између сиромашних и богатих, међународне финансијске рецесије, утицај неформалних центара финансијске моћи, пиратерија итд.), *човјеком изазване еколошке пријетње* (нуклеарне катастрофе, планетарни еколошки проблеми, деградација земљишта и воде, мањак хране и других природних ресурса итд.) и *друштвене пријетње* (сукоб мањине и већине, пренасељеност, организовани криминал, илегалне миграције инфективне болести и заразе итд.). То је условило помјерање пажње са тзв. *војне* ка тзв. *обухватној безбједности* (Мијалковић, 2015: 97).

Најчешћа подјела угрожавајућих појава је она према поријеклу, па тако угрожавајуће појаве можемо подијелити на оне природног, људског, техничко-технолошког и комбинованог поријекла. У овом раду фокус стављамо на угрожавајуће појаве људског поријекла, међу којима се посебно издваја криминалитет. Криминалитет можемо схватити као укупност извршених кривичних дјела на одређеном простору у одређеном периоду, а данас се јавља у све више видова. Као посебна пријетња националној безбједности издваја се организовани криминалитет, који се уз тероризам и корупцију наводи као најозбиљнија невојна пријетња по човјечанство. У савременом друштву организовани криминалитет се јавља као комплексна појава. Ово не само због великог броја појавних облика, него и због тога што својим дјеловањем производи негативне посљедице по економски систем, привредно-политичке односе, па самим тим утиче и на сектор безбједности. Да би се објаснио утицај организованог криминалитета и тешке посљедице које има по националну безбједност потребно је разјаснити његове појавне облике, те негативне импликације.

САВРЕМЕНИ ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Организовани криминалитет је појава којој се различито приступа, те постоје бројне дефиниције о овом појму и у његовом дефинисању консензус још увијек није постигнут. Садашње проучавање организованог криминалитета произлази из два наметнута доминантна схватања организованог криминалитета у свијету и код нас, од стране страних и наших научника и институционалних одређења, одакле произилазе и основне дефиниције организованог криминалитета. Према *првом схватању*, при дефинисању организованог криминалитета примарни елемент је криминална организација, односно структура криминалне групе, док су криминалне активности секундарни елемент. По *другом схватању*, за постојање организованог криминалитета опредјељујућа је врста активности коју предузима криминална група (Шикман, 2011: 38). Највише се примјењује схватање овог појма из Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета која даје објашњења појмова: злочиначка организација, тешки облик кривичног дјела и организована група. Са аспекта кривичног права, у схватању појма организованог криминалитета, издвајају се двије групе кривичних дјела и то она којима се формира криминална организација и она дјела која врше припадници криминалних организација (усмјерена на стицање профита и вршење утицаја на државне органе и друге институције у друштву).

Од свог настанка па до данас, организовани криминалитет се као феномен доста мијењао. Дешавају се промјене у организационој структури криминалних група, мијењају се њихови примарни циљеви и примарни разлог бављења организованим криминалитетом, криминалне групе постају све окрутније, безобзирније, прилагодљивије и све непредвидивије. Тако је некада примарни мотив криминалног организовања било стицање профита, међутим данас се тежње мијењају. Њихови интереси се окрећу ка стицању финансијске моћи и позиција у политичком, привредном и локалном сектору, које се затим користе за ванституционалне, ванправне, неетичке и друге утицаје на државу, односно за стицање положаја у друштву који нису у стању стицати на легалне и демократске начине. Примјетна је веза организованог криминала са политичком и економском елитом, али и са новим центрима финансијске моћи (тзв. тајкуни), односно са извјесним облицима политичког, економског и еколошког криминала (Мијалковић, 2015: 122).

Криминалне организације често користе помоћ радника државних администрација како би легализовале свој нелегално стечен профит, вршећи тако прање новца. Такође, чести су случајеви криминализације бројних

политичких и државних званичника, уз чију се помоћ прикрива и стимулише дјелатност организованих криминалних група. Због тога није тешко разумјети труд који савремене криминалне организације улажу како би се инфилтрирале у политичке системе земаља. Тако се оне често знају наћи као финансијери предизборних кампања одређених политичких странака, застрашују и корумпирају гласаче, те изналазе различите начине за остварење својих циљева. Веома је забрињавајућа и њихова „сарадња“ са међународним невладиним организацијама у којој долази до злоупотребе њихових финансијских средстава зарад постизања криминалних циљева.

Уз напредак технологије, долазе и нови начини које организоване криминалне групе могу да искористе у испуњавању својих намјера. Све је већи спектар активности на пољу рачунарског криминалитета (Davies & Wyatt, 2020.).

Неизоставни начини дјеловања организованих криминалних група свакако су и веза са терористичким организацијама кроз њихово финансирање и пружање помоћи приликом набављања оружја. Не изненађује ни чињеница да све више долази у додир и са обавјештајним радом, па су тако бројни познати криминалци били власници службених легитимација познатих „тајних полиција“ (Davies & Wyatt, 2020.).

Не треба заборавити ни оне традиционалне активности криминалних група које се у континуитету одвијају и данас, као што су трговина наркотицима, кријумчарење оружја, трговина људима, фалсификовање новца итд.

Савремене криминалне организације карактерише чврста структура, традиционално пирамидално устројство и строга хијерархијска организација. Све је више мањих организација које формирају „мреже“, те тако веома добро функционишу. У тој чврстој организацији веома је тешко разоткрити ове групе, што представља додатни проблем у сузбијању организованог криминалитета. Уз све покушаје и труд да се национални безбједносни системи изборе са њиме, организовани криминалитет и даље је остајао у предности. Томе је допринијела и чињеница да када су се системи безбједности бројних земаља окренули ка формирању специјализованих служби и изналажењу нових начина за супротстављање овом феномену, већ су биле причињене поприлично велике штете. Ни интензиван рад на супротстављању организованим криминалитету и огромна уложена средства нису промијенила чињенично стање, те је организовани криминалитет увијек „корак испред“ националних система безбједности. Један од разлога неспремности бројних земаља, па тако и наше, јесте тај што је у социјалистичким земљама, традиционално, негирано постојање ор-

ганизованог криминалитета, уз образложење да је он продукт капиталистичких друштава (Мијалковић, 2015).

Уз све то, криминалне групе се све више умрежавају у националним оквирима, те се издижу из њих и успостављају везе са другим организацијама, на међународном нивоу. Тиме се угрожавају интереси свих нивоа, од појединца до међународне заједнице.

НЕГАТИВНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА ПО НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЈЕДНОСТ

Организовани криминалитет представља све озбиљнију пријетњу по националну безбједност и његове посљедице у савременом друштву постају све уочљивије. Ова се пријетња безбједности данас јавља као једна од главних сметњи приликом развоја демократије, владавине права, стварања што оптималнијих услова за квалитетан живот, мир и стабилност. Много је примјера таквих држава у свијету, у којима организовани криминалитет пријети угрожавању свих виталних вриједности.² Негативни ефекти организованог криминала манифестују се кроз најмање три димензије државног и друштвеног живота: људску, економску и безбједносну (у ужем смислу):

- *људска димензија* везана је за кршење људских права многих директних и индиректних жртава организованог криминала. Проблем је тим већи што многе државе још увијек нису конципирале посебне стратегије за превенцију и сузбијање организованог криминала, односно за заштиту људских права потенцијалних и актуелних жртава, што најчешће условљава њихову примарну, секундарну и терцијарну виктимизацију;
- *економска димензија* односи се на ефекте организованог криминала који додатно продубљују неповољне чиниоце економске транзиције који су узрок и услов његовог настанка, и
- *безбједносна димензија* тиче се угрожавања националне безбједности успоравањем процеса демократизације тзв. „транзицијских друштава“, подривањем демократских институција и владавине права, и стварањем бројних социо-економских проблема. Слабе и корумпиране државне институције и неадекватна законска легислатива онемогућују владама успјешно супротстављање овом проблему, што изнутра и споља угрожава националну безбједност (Мијалковић, 2015: 120).

Негативне импликације организованог криминалитета у савременом добу видљиве су на спољашњем, али и на унутрашњем плану. У овом раду

² Нпр., Колумбија.

посебна пажња посвећена је негативним импликацијама на унутрашњем плану како би била дата нека објашњења.

Економска дестабилизација

Организовани криминалитет има негативан утицај по легална тржишта и економију државе. Дјелатности којима се баве криминалне организације, стварајући тако илегална тржишта, доводе до кварења односа понуде и потражње. Трговина нелегално стеченим добрима за која се не плаћају порези и која се продају по знатно нижим цијенама све више доживљава своју експанзију. Профит који организовани криминал производи на илегалном тржишту и његова инфилтрација у легалне економске токове нарушава интегритет и финансијским институцијама, те тиме основне поставке финансијског система једне државе могу бити нарушене. Транзиционе процесе у земљама у развоју организовани криминал често злоупотребљава за:

- прање новца,
- учешће у приватизацији друштвеног капитала, оснивањем предузећа чија је основна дјелатност спољнотрговински промет и девизно пословање,

конкурисање на тендерима за јавне набавке и пројекте који се финансирају из јавне потрошње (попут јавних радова и уопште великих инвестиција у инфраструктуру) и друго (Бошковић & Вуковић, 1/2016).

Једна од тих земаља које пролазе транзиционе процесе, свакако је и Босна и Херцеговина. Фактор који је умногоме допринио развоју организованог криминалитета свакако је оружани сукоб у периоду од 1992. до 1995. године. Експанзија прања новца које се доводи у уску везу са организованим криминалитетом, интензивно се одвија почетком 21. вијека. Да је још увијек присутно код нас, свједоче и подаци из евиденција. У Републици Српској, према подацима МУП-а РС, биљежи се знатан број кривичних дјела прања новца у периоду од 2015. до 2019. године.

Табела 1: Број евидентираних кривичних дјела прања новца по годинама (2015–2019)

Година	Број извршених КД прања новца
2015.	0
2016.	2
2017.	145
2018.	18
2019.	20

Извор: Обрада аутора и https://mup.vladars.net/index.php?vijest=informisanje_javnosti&vrsta=statistike

Све је више ситуација у којима организовани криминалитет долази у додир са политичким елитама у појединим земљама. Инфилтрација организованог криминалитета у политички систем земље доводи до урушавања демократских институција и владавине права. Оно што је могуће констатовати јесте да је ниво организовања криминалних организација које долазе у додир са политичким елитама на завидном нивоу и да овакве организације стога уживају висок положај унутар друштва једне државе. Ово је нарочито случај са неразвијеним земљама и земљама у транзицији. Значајно се издваја и корупција, која је постала веома актуелан проблем у Босни и Херцеговини. Транзицијски процеси и процеси приватизације кроз које Босна и Херцеговина пролази умногоме су погодвали да се корупција укоријени. Само неки од узрочника корупције у Босни и Херцеговини су опште сиромаштво и мале плате државних службеника, наслијеђе комунистичких режима, рат, неефикасност судског система, политички систем, а свакако се издваја и сложеност државне заједнице Босне и Херцеговине, два ентитета и дискрикт, сложен државни апарат који укључује велики број политичких функција. Корупција је заступљена како у органима локалне самоуправе, тако и у правосуђу, унутрашњим пословима, здравству, привреди, приликом запошљавања итд. Корупција и организовани криминалитет онемогућавају развој друштва, блокирају реформе, смањују спремност на инвестиције, уништавају привреду, стварају неповјерење грађана према властима, те уништавају углед државе у оквиру међународне заједнице (Marquette & Peiffer, 2020).

Корупција је појава коју ниједна држава у свијету није успјела искоријенити. Међутим, обавеза сваке државе је да ради на сузбијању, спречавању и кажњавању корупције, и то јачањем институционалног и правног оквира у борби против корупције у складу са међународним препорукама у овој области, обезбјеђењем механизма за активно учешће цјелокупне друштвене заједнице у борби против корупције, јачањем унутрашње сарадње у борби против корупције са посебним освртом на сарадњу владиног и невладиног сектора, али и успостављањем и развијањем међународне сарадње у области спречавања и сузбијања корупције, те обезбјеђењем веће транспарентности рада јавног сектора, као једног од најјачих средстава у борби против корупције, са нарочитим освртом на проактивну транспарентност. (Стратегија борбе против корупције у Републици Српској од 2018. до 2022. године, 2018)

Умрежавње организованог и других видова криминалитета

Организовани криминалитет се може довести у везу са другим облицима и видовима криминалитета. Политички, привредни, насилнички криминалитет, само су неки од њих. Једна од најопаснијих таквих веза је сте веза са тероризмом. Посматрање тероризма и организованог криминалитета као облика криминалитета и облика угрожавања безбједности модерне државе условљено је измијењеним схватањима тероризма и организованог криминалитета усљед промијењених трендова, тенденција и кретања тероризма и организованог криминалитета у условима глобалних друштвених промјена које карактеришу друштвене и политичке односе у савременом свијету. Сходно наведеном, тероризам и организовани криминалитет првенствено добијају транснационални карактер; одликује их висок степен организованости и конспиративности, те планско, смишљено, организовано и дуготрајно поступање. Поред тога, примјена различитих облика насиља карактерише и једну и другу појаву (Шикман, 2012). Веома битна веза између организованог криминалитета и тероризма се огледа и у финансирању терористичких активности од стране организованих криминалних група, те снабдијевање терористичких организација оружјем и муницијом за вршење терористичких напада. И терористичке организације предузимају оружана разбојништва у банкама, врше киднаповања, изнуде, уцјене, рекетирања, прање новца, итд. Битно је споменути и тзв. „наркотероризам“, у коме се терористичке организације користе дрогом као оружјем деструкције, снабдијевајући одређено тржиште дрогом како би створили на том подручју што више овисника, те на тај начин уништили ту заједницу.

На унутрашњем плану, тероризам може оставити бројне посљедице, а угрожавање живота, здравља, безбједности људи и животне средине, дестабилизација економије, повећање национализма и вјерског екстремизма, само су неке од њих. Због чињенице да су у посљедње вријеме у великим терористичким нападима (Њујорк, Вашингтон, Мадрид, Лондон, Чеченија и др.) утврђене одређене везе појединаца извршилаца или оних који су припремали напад са Босном и Херцеговином, држава и њени грађани у међународним односима трпе огромне посљедице, првенствено сљедеће:

- видно нарушен међународноправни углед Босне и Херцеговине;
- за путовања у већину земаља потребна је виза коју грађани веома тешко добијају;
- земљу заобилази свјетски капитал;
- туристи, спортисти и свјетски путници забирају земљу;
- заоштравање међународних и међувјерских односа у земљи;

- појединачне жртве (Amidžić & Salamadija, 2018).

Демографске дестабилизације државе, дестабилизације породице и повећање расизма и ксенофобије

Када дође до слабљења државне моћи, у њеном економском, социјалном и образовном сектору, долази до деградације институција породице и брака, те неспособности грађана да задовоље своје свакодневне личне, као и породичне потребе. Услед дестабилизације породице, као и услед неких других фактора, као што је нпр. деградација животне средине, може да дође и до демографске дестабилизације државе (Мијалковић, 2015.).

Оно са чиме можемо довести у везу ове импликације јесте кријумчарење миграната од стране организованих криминалних група. Босна и Херцеговина води борбу са мигрантима још од 2016. године, када је број миграната био у константном порасту. Од 2018. године датира „мигрантска криза“. Од тада су проблеми са мигрантима све већи и крећу се од оних минорних, до озбиљних проблема и потешкоћа као што је криминалитет (врше кривична дјела имовинске природе, дјела са елементима насиља итд.). Такође, долази се и до везе са организованим криминалитетом, јер се уз помоћ организованих криминалних група врши кријумчарење миграната. Тренутна ситуација у Босни и Херцеговини веома је погодна за кријумчарење људи. Главне руте везане за илегалну миграцију иду преко земаља источне Европе (Румуније, Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније) према земљама западне Европе. Територија Босне и Херцеговине користи се за илегалне миграције држављана земаља источне Европе (Румунија, Бугарска, Русија, Украјина, Молдавија и др.), земаља Блиског и Средњег истока (Ирак, Иран, Сирија, Палестина), земаља Далеког истока (поглавито Кина), и земаља Африке (Алжир, Тунис и др.). Посебну категорију представљају Курди из Турске, Пакистана, Индије и Јермени из Турске и новоформираних држава бившег СССР-а, који ма је простор Босне и Херцеговине транзитни простор за одлазак у земље западне Европе и прекоокеанске земље (Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini, 2014). Што се тиче водене границе, најугроженији путеви су на ријеци Дрини, између Босне и Херцеговине и Србије, на ријеци Сави, између Босне и Херцеговине и Хрватске и на ријеци Уни, између Босне и Херцеговине и Хрватске. Поред ових праваца, једна од рута која је у последње вријеме изражена је она из луке Бар у Црној Гори, преко Требиња у Босни и Херцеговини према Хрватској (Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, 2017).

Кријумчарење миграната представља посебан друштвени проблем Босне и Херцеговине, који се испољава и кроз све веће повезивање са терористичким и криминалним дјелатностима. Овај проблем је повезан са миграцијама, заправо представља вид илегалних миграција (Amidžić & Salamadija, 2018: 126).

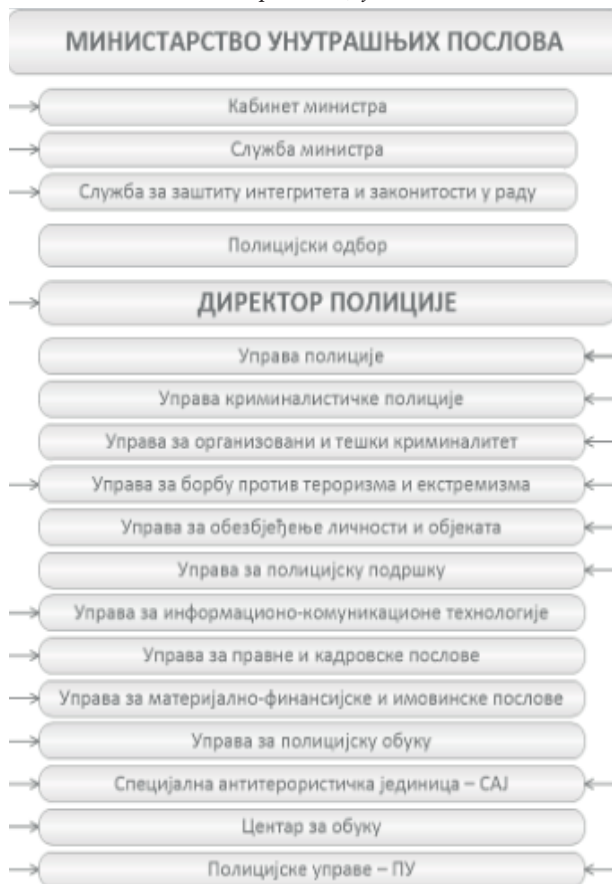
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ КАПАЦИТЕТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ ЗА СПРЕЧАВАЊЕ И СУЗБИЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Познато је да је Босна и Херцеговина је сложена државна заједница, те да се састоји од два ентитета, Републике Српске и Федерације БиХ, и од дистрикта Брчко. У раду ће бити представљени институционални капацитети Републике Српске за спречавање и сузбијање организованог криминалитета.

Према Уставу Републике Српске, она је јединствен и недјељив уставно-правни ентитет, и самостално обавља своје уставотворне, законодавне, извршне и судске функције. Као таквој, припадају јој све функције и надлежности изузев оних које су Уставом Босне и Херцеговине пренесене на њене институције. Према овоме, сфера безбједности у надлежности је ентитета, односно Република Српска и Федерација БиХ старају се о безбједности на својим територијама (Устав Босне и Херцеговине, 1995).

Институционални капацитети Републике Српске за спречавање и сузбијање организованог криминалитета су дио њеног система безбједности. Централни конвенционални субјект система безбједности у Републици Српској јесте Министарство унутрашњих послова и оно обавља унутрашње послове државне управе. Структура полиције у Републици Српској конституисана је сходно територијалном устројству власти, а детерминисана је Уставом и законима, првенствено Законом о полицији и унутрашњим пословима. Поменути закон у уређују се надлежност, дјелокруг и основи организације и руковођења у Министарству унутрашњих послова, полицијски и други послови из надлежности Министарства (Ђеранић, 2020: 172). Основне организационе јединице Министарства у сједишту су: Кабинет министра, Служба министра, Полицијски одбор, Директор полиције, Центар за обуку, Специјална антитерористичка јединица, Служба за заштиту интегритета и законитости у раду, те Управе у сједишту Министарства (има их 10). Ту су и Полицијске управе ван сједишта распоређене на територијалном нивоу (има их 10).

Слика 1: Организација МУП РС

Извор: https://mup.vladars.net/img/struktura/org_sema_MUP_rs.png

Све ове управе, како у сједишту тако и ван сједишта, дају велики допринос у борби против организованог криминалитета. У сједишту је формирана Управа за тешки и организовани криминалитет која је водећи носилац активности у супротстављању организованом криминалитету. На овој управи је тежиште борбе против организованог криминалитета, а она дјелује у сарадњи са управама ван сједишта и полицијским станицама, односно њиховим одјељењима по истој линији рада. Управа за тешки и организовани криминалитет врши послове спречавања, откривања, истраге кривичних дјела организованог криминалитета, прикупља сазнања о овим облицима криминалитета, проналази и гони учиниоце дјела организованог криминалитета, и врши остале послове у вези са његовим сузбијањем и спречавањем. Ова Управа обавља послове у складу са Законом

о сузбијању корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала Републике Српске, који је Народна скупштина Републике Српске усвојила на Деветој сједници, одржаној 11. фебруара 2016. године, те Кривичним закоником и Законом о кривичном поступку РС.

Поред министарства унутрашњих послова које има водећу улогу у спречавању организованог криминалитета, неизоставно је и Министарство правде. Судови и тужилаштва су институције без којих ефикасни системи у супротстављању криминалитету не би били могући. Тако је у оквиру Републичког јавног тужилаштва основано и Посебно одјељење Републичког тужилаштва за сузбијање корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала. У оквиру овог одјељења дјелује Јединица за истраге и безбједност, чији рад се регулише Правилником о унутрашњој организацији и пословању Тужилаштва Републике Српске. Такође и судови, гдје је у оквиру Окружног суда Бања Лука основано је Посебно одјељење за сузбијање корупције, организованог и најтежих облика привредног криминала које је надлежно на цијелој територији РС за одређена кривична дјела, између осталог и дјела организованог криминалитета. (Šikman, 2015)

На нивоу БиХ је донесена и Стратегија за борбу против организованог криминала у Босни и Херцеговини (2017–2020) од стране Савјета министара. Институције Републике Српске до сада нису доносиле документе ове природе.

Значајне у супротстављању организованом криминалитету су и: Обавјештајно-безбједносна агенција БиХ, Државна агенција за истраге и заштиту, Гранична полиција БиХ, Биро за сарадњу са Интерполом на нивоу БиХ, и ентитетска и кантонална министарства унутрашњих послова.

ЗАКЉУЧАК

У условима какве имамо данас, организовани криминалитет има погодности да се све више развија и стиче велики профит. Припадници организованих криминалних група дјелују на разне начине како би свој неlegalно стечени профит превели у legalне економске токове и како би остварили везу са државним званичницима и на такав начин уживали велику моћ. Расте и број појавних облика и начина на који организоване криминалне групе дјелују и остварују своје циљеве. Развој технологије и стварање све више средстава и могућности које могу да искористе, много су допринијели у томе. Тако данас организовани криминалитет избија из свих поре друштва, што је нарочито карактеристично за земље у поцесу транзиције, гдје спада и БиХ.

Организовани криминалитет носи одређене посљедице како по државу, њено устројство, суверенитет, територијални интегритет и политичку независност. Долази до дестабилизације економије, привреде унутар државе, затим до дестабилизација у политичком систему. Јавља се корупција која као посљедицу има рушење угледа како политичких званичника и стварање неповјерења од стране грађана, тако и рушење угледа државе на међународном нивоу. Овим долази и до поремећаја начина живота унутар државе, сиромаштва, разрушавања породица као основних ћелија друштва, те распиривања нетрпељивости. Посљедице организованог криминалитета су немјерљиве.

Креирање система који би био ефикасан у супротстављању организованом криминалитету би било од великог значаја за регенерацију друштва у коме бисмо имали мање криминалитета и корупције и живјели у заједници са више повјерења и угледа.

Због тога и Република Српска улаже извјесне напоре како би успоставила што ефикасније институционалне системе који би имали улогу у спречавању и сузбијању организованог криминалитета. Неспорно је да је у овом случају Министарство унутрашњих послова оно које даје највећи допринос и обавља велики дио ових послова. Уз адекватан приступ борби против организованог криминалитета, корупције, илегалних миграција и многих других проблема са којима се Република Српска у последње вријеме суочава, већ у наредним годинама могли би се остварити добри резултати и доћи у стање смањеног броја извршења оваквих кривичних дјела.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Amidžić, G., & Salamadija, M. (2018). Posledice organizovanog kriminala i terorizma po bezbednost Bosne i Hercegovine. *Zbornik radova sa regionalne konferencije „Regionalna saradnja u suzbijanju prekograničnog kriminala: savremeni izazovi terorizma i migrantske krize“* (str. 119-131). Bijeljina: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet bezbjednosnih nauka.
2. Davies, P., & Wyatt, T. (2020.). Organised Crime. In *Crime and Power* (p. 256). Newcastle, UK: Palgrave Macmillan.
3. Marquette, H., & Peiffer, C. (2020, December).. Preuzeto 4.3.2021. sa sajta researchgate.net: https://www.researchgate.net/publication/349043870_Corruption_and_transnational_organised_crime
4. Ministarstvo bezbjednosti. (2018). *Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2016. godinu*. (2017.). Sarajevo: Ministarstvo bezbjednosti.
5. Centar za sigurnosne studije. (2014) *Studija o organizovanom kriminalu u Bosni i Hercegovini*. (2014). Sarajevo: Centar za sigurnosne studije.

6. Šikman, M. (2015). Specijalizacija subjekata kao faktor suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu.
7. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 197-216.
8. Бошковић, Г. Н., & Вуковић, С. Љ. (1/2016). ОБЛАСТИ И ПОСЉЕДИЦЕ УТИЦАЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА НА ЛЕГАЛНО ТРЖИШТЕ. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 129-142.
9. Мијалковић, С. (2015.). *Национална безбедност*. Београд: КПА.
10. Стратегија. (2018, јун). *Влада Републике Српске*. Преузето са vladars.net: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpr/Documents/>
11. Ђеранић, П. (2020.). *Безбједносна политика*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Факултет Безбједносних наука.
12. Устав Босне и Херцеговине. Преузето 3.3.2021. са сајта <https://www.parlament.ba/data/dokumenti/pdf/vazniji-propisi/Ustav%20BiH%20-%20S.pdf>
13. Шикман, М. (2011.). *Организовани криминалитет*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
14. Шикман, М. (2012). Организовани криминалитет као предмет научног истраживања. *Дефендологија*, 9-22.

ENDANGERING NATIONAL SECURITY WITH ORGANIZED CRIME

Tanja Kljajić³

Abstract: The negative implications of organized crime have been crossing national borders, threatening regions, international and global security. It's transnational character has long been recognized and numerous regional and international bodies have been formed to prevent and combat this social phenomenon. Along with introducing organised crime as a legal term in the national legislations of countries, it's also take a place in national security strategies as a threat to the state and state's order. Despite the transnational character of organized criminal activity, at the first place the consequences appear regarding security of the state and the nation. The aim of this paper is to draw general conclusions about the consequences of organized crime on national security. The institutional capacities of the Republika Srpska for the fight against organized crime were also reviewed in this paper.

Keywords: security, endangering security, organized crime, economic destabilization, subject responsible for security.

³ Faculty of the Security Science, University of Banjaluka. Email: tanja.kljajic@student.fbn.unibl.org

ПРИКАЗИ

Приказ заprimљен: 1. 12. 2021. године
Приказ прихваћен: 6. 12. 2021. године

ПРИКАЗ КЊИГЕ „NE BIS IN IDEM У КАЗНЕНИМ ПОСТУПЦИМА“ АУТОРИЦЕ ДОЦ. ДР МИЛИЈАНЕ БУХЕ

Проф. др Миле Шикман¹

Током 2021. године правничка литература постала је богатија за дјело насловљено „NE BIS IN IDEM у казним поступцима“ чија је ауторица професорица Милијана Буха, доценткиња Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, који је уједно и издавач ове књиге.

Сам назив ове научне монографије указје на важност обрађивања насловљене теме. Наиме, кривично процесно начело *ne bis in idem* је уједно једна од основних карактеристика за оптужни и савремени систем кривичног поступка, што га између осталог битно разликује од ранијег истражног кривичног поступка, који је дозвољавао понављање правоснажног окончаног кривичног предмета. Заправо ово питање се надовезује и на правну снагу пресуде (*auctoritas rei iudicatae*), „што значи да оно што је утврђено има да вриједи стално“, како је то наводио професор Божић Марковић још 30-тих година прошлог вијека и да даљи поступак по истој ствари није могућ (*non bis in idem procedatu*). Не треба посебно наглашавати да се ради о гарантованом људском праву, које је садржано у многобројим међународним правним документима, као и у националном казном законодавству.

Управо је наведено била и тема докторске дисертације ауторице овог дјела (насловљена: *Забрана поновног суђења за исто казнено дјело, одбрањена 2016. године на Правном факултету Универзитета у Београду*), што је представљало основу монографије која је пред нама. У односу на докторску дисертацију ова монографија је измијењена и допуњена у складу са препорукама чланова комисије, новим законским рјешењима и судском праксом новијег датума. На тај начин отворена су и нека питања која нису била обухваћена предметом докторске дисертације, те су посебно

¹ Правни факултет Универзитета у Бањој Луци

разматрана у овом дјелу. Тако је дат један цјеловит правни оквир овог начела у међународном, упоредом и домаћем праву, као и актуелна судска праска наведеног садржаја.

Монографија „*Ne bis in idem* у казним поступцима“, поред уводног дијела систематизована је у још седам главних дијелова.

Први дио је насловљен: „Значај и дејство начела *ne bis in idem* у казним поступцима“ и обрађен је кроз девет подцијелина. Ауторица посебно разматра појам начела *ne bis in idem* у односу на његово дејство (апсолутно или релативно). Затим је одређен појам исто кажњиво дјело у погледу начела *ne bis in idem*, које је обогачено ставовима Европског суда за људска права по овом питању. Након тога дата је дефиниција овог начела, историјски осврт, правно упориште, мјесто и улога начела *ne bis in idem*, као и његов однос са сродним начелима, прије свега начелом истине.

Други дио: „Начело *ne bis in idem* у прекршајном поступку“ обрађује питања међусобног утицаја кривичноправног и прекршајног поступка у погледу противправног дјела. У том смислу даље разматра одлуке у прекршајном поступку и ово начело, затим урачунавање казне у *ne bis in idem*, као и питање истог дјела у прекршајном и кривичном поступку. У овом дијелу дат је приказ судске праксе, како домаћих судова тако и Европског суда за људска права. На концу је указано на примјену овог начела у односу на дисциплински поступак, када инкриминисано понашање има елементе прекршајног или кривичног дјела.

Трећи дио: „Начело *ne bis in idem* у упоредном праву“, као што сам наслов ове цијелине гласи, доноси приказ упоредноправних рјешења овог питања у законодавствима појединих земаља. Тако су приказана правна рјешења начела *ne bis in idem* у кривичном поступку у Њемачкој, Аустрији, Србији, Хрватској, Црној Гори, као и у земљама англосаксонске правне традиције Великој Британији, Сједињеним Америчким Државама и Канади. Значај овог дијела огледа се у могућности компарације правних рјешења у земљама са различитом правном традицијом, који је обогачен и судском праксом у истима.

Четврти дио, насловљен: „Значај начела *ne bis in idem* у изворима права који се примјењују пред међународним судовима“ обрађује међународноправне аспекте овог начела. Тако је сагледана његова ситуираност у одредбама Римског статута, принцип комплементарности и начело *ne bis in idem*, те у одредбама Хашког трибунала. На овај начин читалац има прилику да оствари увид у примјену овог начела пред међународним судовима, укључујући и приказ судских одлука на које се односило ово начело.

Пети дио: „Начело забране поновног суђења за исто кривично дјело у међународном праву“ посматра ово начело као принцип којим се гарантује људско право (начело *ne bis in idem* као људско право). У том смислу

сагледано је начело *ne bis in idem* у складу са важећим прописима Европске уније, затим у одредбама Оквирне одлуке о Европском налогу за хапшење и предујају, у Повељи о основним правима Европске уније, као и у свјетлу праксе Европског суда правде.

Шестим дијелом: „Значај начела забране поновног суђења за исто кривично дјело у области међународне кривичноправне помоћи“ указано је на улогу и значај овог начела у екстрадиционом поступку, затим његову имплементацију путем Европске конвенције о преносу поступка у кривичним стварима, те у погледу примјене института признавања и извршења стране судске пресуде.

У седмом дијелу: „Начело *ne bis in idem* у кривичном законодавству Босне и Херцеговине“ ауторица даје приказ и концепцију овог начела у домаћем кривичном процесном законодавству. На овом мјесту указује на карактер овог начела, а то је да је начело *ne bis in idem* опште начело у кривичном поступку. Затим анализира ово начело у односу на неке судске и тужилачке одлуке, али и на поједине институте кривичног права, као што је продужено кривично дјело и акт помиловања. На концу, приказује значај и дејство начела *ne bis in idem* према пракси Уставног суда Босне и Херцеговине, Врховног суда Републике Српске, Врховног суда Федерације Босне и Херцеговине, али и упоредну судску праксу Уставног и Врховног суда Републике Србије. У посебној потцјелини даје критички осврт у погледу примјене овог начела у односу на неке друге институте у кривичном процесном праву.

На крају је дат попис коришћене литературе, систематизован кроз библиографске референце аутора, затим прописе, судску праксу и остале публикације и линкове који су коришћени у изради овог научног дјела.

Као што се да закључити, ауторица је у својој монографији користила јасну систематику, чиме је дала прилику читаоцу да на једном мјесту „пронађе“ најважнија питања која се односе на значај и примјену *ne bis in idem* у казним поступцима. Ако узмемо у обзир који је циљ овог начела, а то је да обезбиједи правну сигурност грађана који морају бити лишени неизвјесности и страха да ће се против њих поново водити кривични поступак због исте кривичне ствари која је правноснажно ријешена, онда је јасно колики је његов значај у кривичном поступку. У томе се огледа и основни допринос овог дјела научној и стручној јавности, а то је да су на једном мјесту сажете горе наведене теме, којима се детаљно образлаже његов значај и дејство у казном законодавству. Значај ове монографије је још већи с обзиром на то да је важећом судском праксом (прије свега Европског суда за људска права) у подручју кривичне и прекршајне праксе добило нову димензију, а полиција и правосудни органи (тужилаштво и суд) нове обавезе.

Узимајући у обзир све наведено, слободан сам да научној, стручној, али и широј јавности са задовољством и срдечно препоручим „NE BIS IN IDEM у казним поступцима“ научну књигу професорице Милијане Бухе, убијеђен да ће труд представљен у овој књизи допринијети бољем разумијевању овог изузетно значајног кривичнопроцесног института. Такође, наведени компаративни прикази и међународноправни основи, сублимирани на једном мјесту, уштедиће истраживачима драгоцјено вријеме и свакако допринијети њиховом даљем истраживању. С друге стране, садржајан приказ судске праксе може бити од велике помоћи доносицима правосудних одлука у одлучивању и поступању у конкретним кривичним предметима. У том смислу, ова начуна монографија је истовремено корисно штиво студентима последипомских студија, тужиоцима и судијама, као и другим заинтересованим странама у кривичном поступку.

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ -УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилици, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и

ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају следећа правила:

1. ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14.400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр.: Графикон бр. 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation*, и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе,

збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом, у складу са предвиђеним стандардима.

У односу на претходно поменуто, аутори нужно требају испоштовати следеће:

- а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.
- б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).
- в) Институције и Е-mail адресе: 11 pt., *italic*, централно равнање (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11 pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цијелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи потцијелина малим словима *italic*, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ф) Наслови слика: 11 pt., *italic*, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: 11 pt., *italic*, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

2. ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* користи се стил цитирања - АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. С тим у вези аутори су дужни уважавати следећа правила цитирања:

ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (КЊИГЕ, ЧЛАНЦИ, ДИСЕРТАЦИЈЕ):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на следећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира, у гради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (нпр. Кунић, 2006: 148), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора, није неопходно наводити број странице (нпр. Кунић, 2006). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (нпр. Roxin, 1963:148).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145), а уколико је ријеч о три или више аутора, наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (нпр. Бабић *et al.*, 2006: 1054)

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., послије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000a: 67).

Уколико се цитира више различитих аутора, онда се у загради наводе аутори оригиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком са зарезом (нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004: 110).

НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (НА КРАЈУ ЧЛАНКА)

а) Књиге, чланци и дисертације

Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето (нпр. Кунић, П. (2006). *Управно право*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова).

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курзивом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. (нпр. Шкулић, М. (2010). Начело законитости у кривичном праву. *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2010, 57 – 69.

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послије назива зборника који је писан курзивом, послије имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ed.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад (нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and*

Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). *Essays in Honour of Joel Feinberg*. Cambridge University Press, 1–15).

Уколико постоје више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком са зарезом (нпр. Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом (нпр. Бошковић, М. *et al.*).

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: Павловић, З. (2005). *Циљне оријентације у учењу*. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.

б) Правни прописи и електронски извори

Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а после запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, *Службени гласник РС*, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се сукцесивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (нпр. Закон о дјечијој заштити, *Службени гласник РС*, бр. 4/02, 17/08 и 1/09).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач. (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.).

Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту презиме се наводи у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви извори цитирани у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.